PERSON OCH PARTI

JÖRGEN WESTERSTÅHL, red.

SOU 1993:63

STUDIER I ANSLUTNING TILL PERSONVALSKOMMITTÉNS BETÄNKANDE ÖKAT PERSONVAL

Ref KB00

Statens offentliga utredningar
1993:63
Justitiedepartementet

Person och parti

Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval (SOU 1993:21)

Jörgen Westerståhl, Red.

Bilaga till betänkande av Personvalskommittèn
Stockholm 1993

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget som ingår i C E Fritzes AB Allmänna Förlaget ombesörjer också, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor, remissutsändningar av SOU och Ds.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Denna skrift ingår också som nr 29 i
serien Göteborg Studies in Politics,
redaktörer Bo Särlvik och Lars Strömberg

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1993

ISBN 9138-13393-8
ISSN 035-250X

Innehåll

Förord 5

1. Person och parti 7
Jörgen Westerståhl

2. Vad är personval och vem röstar på person? 15
Mikael Gilljam

3. Nuvarande valsystem: minskande personkännedom och få personröster 29
Sören Holmberg

4. Kvinnliga riksdagskandidater - vem lägger märke till att de finns? 49
Lena Wängnerud

5. Personval på kommunal nivå 69
Folke Johansson

6. Personbedömning som motiv för röstsplittring 99
Jörgen Westerståhl

7. Person och parti i massmedierna 109
Martin Bennulf och Per Hedber

8. Riksdagsledamöterna i partiarbetet 135
Jon Pierre

9. Om riksdagsledamöter, kändisar, opinionsopportunism och valkampanjer 149
Peter Esaiasson

Författarna 185

Förord

Efter det att personvalskommittén tillsatts tog jag i början av 1992 kontakt med kommitténs ordförande, Elisabeth Palm, och meddelade henne att vi på Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet genom olika undersökningar under årens lopp insamlat material, som kunde vara av intresse för kommitténs arbete. En del av detta material var av sådant slag att det med ganska kort varsel kunde redovisas för kommittén, annat skulle fordra en större arbetsinsats och mer tid för sammanställning. Det var alltså inte fråga om att för kommitténs räkning insamla nytt material utan att bearbeta befintligt.

Efter ytterligare överläggning bestämdes att vi från institutionens sida skulle, under hösten 1992 och i preliminär form, för kommittén presentera vissa uppgifter till belysning av personvalsfrågan (se SOU 1993:21, bilaga 2). I en andra etapp skulle en bredare och mer genomarbetad redovisning framläggas i en fristående skrift.

Med den samling uppsatser som nu presenteras är arbetet med denna andra etapp avslutat. För bearbetning av visst grundmaterial till ett par av uppsatserna har medel erhållits genom personvalskommittén. För arbetet med uppsatserna har ingen ersättning utgått. Medarbetare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet har velat ställa forskningsresultat till förfogande som underlag för den offentliga debatten i en aktuell fråga. Uppsatserna har diskuterats vid gemensamma överläggningar, men självfallet svarar varje författare för sitt bidrag.

Göteborg i juni 1993

Jörgen Westerståhl

Jörgen Westerståhl

1 Person och parti

Utvecklingen

Från begynnelsen, när den gamla ståndsriksdagen år 1866 ersattes av en nationalrepresentation, var det fråga om ett rent personval till den nya andra kammaren. Kandidaternas personliga egenskaper var avgörande för vem som valdes. Dessa egenskaper gällde kandidatens allmänna duglighet och lämplighet för uppdraget. Ofta ansågs dessa egenskaper främst dokumenterade genom vederbörandes ställning i det lokala samhället. Men givetvis förekom det också, vid överläggningar mellan kandidat och de små grupperna av aktiva valmän liksom vid offentliga framträdanden, att kandidatens åsikter i olika frågor bekantgjordes. Den bygd eller yrkesgrupp som kandidaten tillhörde kunde väl också förvänta att den valde skulle ha förståelse för deras intressen. Men det var hela tiden kandidaten som stod i centrum, det var genom hans personliga förmåga eventuella önskemål skulle tillgodoses.

Vad partier beträffar utgick de som stod bakom representationsreformen från att sådana inte skulle behövas, nu när ståndssplittringen hade avskaffats. Organiserade partibildningar betydde ju uppdelning i motsatta läger och några permanenta sådana uppdelningar trodde man ej skulle bli erforderliga. Överhuvud fanns det vid denna tid en utbredd negativ syn på partier.

Likväl, redan från första riksmötet började parti- eller gruppbildningar i riksdagen att taga gestalt. Så småningom bildades också organisationer ute i landet som stödde partigrupperingar i riksdagen. Som bekant gjorde socialdemokraterna tvärtom: de började med en landsomfattande organisation som senare fick representation i riksdagen. Rikspolitiken satte snart i allt högre grad sin prägel på de lokala valen. Kring sekelskiftet började partiväsendet få sin fasta form med politiska riksorganisationer i direkt samspel med motsvarande riksdagsgrupper.

Under en kort period var balansen mellan person och parti någorlunda jämn och den skiftade starkt mellan partier och valkretsar. I och med övergången från majoritetsval till proportionella val 1911 kom vågskålen definitivt att väga över till partiernas förmån. Det blev partierna och inte personerna som utgjorde den fasta riktpunkten, när väljarna orienterade sig i det politiska landskapet.

Men fortfarande var valkretsarna många och små, omfattande i genomsnitt 3-5 mandat, dvs flertalet av de valda var ensamma partiföreträdare i sin valkrets. Avståndet mellan väljare och valda var alltså ännu litet. För att öka riksproportionaliteten i mandatfördelningen reducerades antalet valkretsar 1921 och den valkretsindelning genomfördes som fortfarande i huvudsak består. Resultatet blev en kraftig ökning av antalet riksdagsledamöter per valkrets. Genom författningsreformen och övergången till enkammarsystem 1970 ökade ytterligare antalet riksdagsledamöter per valkrets; det totala antalet gick upp från drygt 230 i andra kammaren till 350 (349) i den nya enkammaren. Dessutom vidgades personkretsen av representanter ytterligare genom införandet av ett system med ersättare för riksdagsledamöter.

Bristen på kontakt mellan väljare och valda har nu gått så långt att mer än hälften av svenska folket inte kan erinra sig namnet på någon enda riksdagskandidat i den egna valkretsen (jfr kapitel 3 i denna volym). Situationen för flertalet väljare kan beskrivas så: man röstar på parti och får kandidaterna på köpet. Ett renodlat personval har således stegvis förvandlats till ett utpräglat partival.

Det minskade personvalsinslaget har knappast varit ett mål i sig utan en följd av en serie konstitutionella reformer, framför allt präglade av en önskan att fördela riksdagsmandaten proportionellt mot röstfördelningen i hela riket. Denna önskan har slutligen förverkligats genom att landet gjorts till en enda valkrets vid fördelningen av de s k utjämningsmandaten. Parallellt härmed har emellertid också funnits strävanden att på olika sätt vitalisera personinslaget vid valen. Till stor del, men inte enbart, har det varit de partier som främst drivit kravet på riksproportionalitet som också intresserat sig för personvalsfrågan.

Offentliga utredningar

Under årens lopp har ett flertal personvalsmodeller presenterats av olika offentliga utredningar. Ett första förslag framlades redan av proportionsvalssakkunniga år 1921. Den 1954 tillsatta författningsutredningen fick bl a i uppdrag att försöka stärka "det personliga momentet" vid valet. I direktiven påpekades att med den proportionella valmetoden och stora valkretsar löpte riksdagsmannen risk att bli "mer eller mindre anonym för sina väljare". Det vore därför bättre om den enskilde i högre grad än som nu var fallet "kunde bygga på ett personligt förtroende för den representant han önskar vald". Utredningen presenterade 1963 ett ganska långtgående förslag som bl a innefattade obligatorisk personröstning med förhands-

anmälan av alla kandidater (officiell kandidatur). Utredningens förslag föranledde ingen proposition till riksdagen.

Frågan överlämnades till grundlagberedningen som inte avlämnade något förslag i ärendet. Därefter har personvalsfrågan beretts av personvals- och valkretsutredningen (SOU 1977:94) som också ville minska valkretsarnas storlek – med bibehållen riksproportionalitet – av folkstyrelsekommittén (SOU 1987:6) och alltså senast av0 personvalskommittén (SOU 1993:21).

För de senare utredningarna har vissa restriktioner uppställts. Bl a har gällt, att den s k fria nomineringsrätten – dvs rätten att vid valet stryka eller skriva till namn på valsedeln eller komponera en alldeles egen valsedel – skulle bibehållas. Fasthållandet vid den fria nomineringsrätten tycks exemplifiera talesättet om det bästa som det godas fiende: genom att behålla en total frihet som i realiteten är illusorisk vid riksdagsval, har man redan från början uteslutit en rad olika tekniker för att främja personval.

En annan restriktion gäller partiernas nomineringsförfarande. En reglering bör undvikas, heter det i de senaste direktiven. Här rör man vid själva kärnan i personvalet, eftersom det är genom partiernas nomineringar som både urvalet av kandidater och rangordningen mellan dem fastställs. Alla utredningsförslag har utgått från att partiernas urvalsfunktion skall lämnas orörd. Däremot har förslagen inneburit att väljarna i gemen skall kunna påverka rangordningen mellan kandidaterna.

Nomineringsprocessen

Nomineringen är alltså en partiangelägenhet. Författningsutredningen tog initiativet till en systematisk undersökning av nomineringarna vid 1948 och 1952 års riksdagsval (se Sköld 1958). Undersökningen visade att ett avgörande inflytande över nomineringarna utövades av en liten inre krets inom partiernas valorganisationer, även om en större krets, bl a genom rätt att föreslå kandidater och genom provval, kunde dras in i förberedelsearbetet. Ur demokratisk synpunkt kunde det, enligt författningsutredningen, te sig otillfredsställande att majoriteten av valmännen var utan direkt inflytande på nomineringsarbetet. Undersökningarna visade dock att de ledande partiinstanserna i valkretsarna var mer benägna än andra partiaktiva att beakta den stora massan av väljare vid kandidatlistornas sammansättning. Författningsutredningen ansåg emellertid att en fortlöpande offentlig insyn i partiernas nomineringsarbete var behövlig och utverkade därför att partierna till Statistiska centralbyrån efter varje val, med början 1960, enligt ett särskilt formulär skulle lämna uppgifter om förändringar av stadgar och praxis i nomineringsförfarandet.

Grundlagberedningen föranstaltade om en ny nomineringsundersökning vid 1970 års val, (se Brändström 1972) för att kontrollera om den tidigare redovisningen fortfarande ägde aktualitet. Det visade sig härvid att rapporteringen till centralbyrån upphört från valet 1968, eftersom centralbyrån ansåg presentationen föga givande (Brändström 1972 s 10). Utredaren konstaterade att nomineringsförfarandet tidigarelagts – tre samtidiga val skulle nu förberedas – och att förfarandet blivit mer enhetligt än förut, men att den inre kretsens roll under nomineringsprocessen i huvudsak var densamma som tidigare.

Mellan dessa två undersökningar hade den statsvetenskapliga kommunalforskningsgruppen, med stöd av Riksbankens jubileumsfond detaljstuderat nomineringsprocessen vid 1966 års kommunalval. Därutöver har inga större nomineringsundersökningar genomförts. På över 20 år har alltså nomineringsförfarandet inte varit föremål för någon systematisk granskning. En snabb aktuell kontakt med de centrala partiorganisationerna visar att flertalet av dem inte systematiskt följer upp hur nomineringsarbetet i praktiken utförs i valkretsarna. Med tanke på nomineringsförfarandets centrala roll för personurvalet till riksdagen framstår det nuvarande informationsläget som klart otillfredsställande.

Motstånd mot förändringar

Med undantag för personvalskommitténs förslag, där utgången ännu är oviss, har alla förslag till utvidgning av personvalsinslaget vid valen blivit resultatlösa. Man har varje gång mött motstånd mot förändringar. I och för sig skulle man ju tycka att den successiva "anonymisering" som präglat riksdagsuppdraget borde ha uppfattats som något djupt otillfredsställande, men anonymiteten skänker också trygghet. Viljan att profilera sig torde bland riksdagsledamöterna växla dels individuellt, dels med rådande partitraditioner. För alla gäller att man vet vad man har. Följande reflexion ligger nära till hands: Samma riksdag som beslutat stöpa om hela den kommunala strukturen i landet, som avskaffar och inrättar ämbetsverk, som lägger ned regementen och som, för att ta ett dagsaktuellt exempel, omdanar sjukvården genom en husläkarreform och som alltså genom sina beslut påverkar arbetsförhållandena och mer därtill för tusentals, tiotusentals eller hundratusentals människor, samma riksdag hesiterar inför den minsta rubbning av det regelsystem som påverkar rekryteringen till just riksdagen.

Inom alla fungerande organisationer finns ett slags naturlig konservatism eller motvilja mot förändringar. Vad som kan övervinna en sådan motvilja är, om man genom en förändring kan komma till rätta med ett annat och större problem. Man måste inom organisationen känna att en förändring är behövlig.

För den uppmärksamme politikern finns det påtagliga orostecken när det gäller partiernas position. För tjugo år sedan betraktade hela 2/3 av väljarna sig själva som anhängare av något parti, 1991 var det knappt hälften. På 1950-talet karakteriserade sig drygt hälften av väljarna t o m som starkt övertygade anhängare av något parti, men deras andel har nu sjunkit till 1/4. Andelen som anger sig vara partimedlemmar har gått ned till under 10 procent av befolkningen, partibytarnas antal ökar liksom också de som röstar på olika partier i de samtidiga valen (Gilljam och Holmberg 1993). Det föreligger alltså en rad tecken som tyder på att samtidigt som particentreringen vid valen blivit alltmer markerad, har partiernas egen ställning kraftigt försvagats i folkmedvetandet. Här finns otvivelaktigt en grund för oro och behov av motåtgärder. Naturligtvis kan det hävdas att aktuella personvalsförslag är ytterligt försiktiga och därför kanske otillräckliga som botemedel. Utan ett faktiskt prov går det emellertid ej att avgöra i vilken mån väljarna skulle intressera sig för personval och en ny kontaktväg kunna öppnas.

Slutligen bör betonas att en förstärkning av personmomentet i politiken också kan komma till stånd på andra vägar än genom förändringar i valsystemet. Man kan tänka sig att själva den politiska stilen och presentationen av politiken inför medborgarna i högre grad än hittills personifieras. Åtgärder och förslag kan i större utsträckning bindas samman med personer än med partiprogram. I kommunalpolitiken, där avståndet mellan beslut och genomförande ofta är kortare och samma politiker medverkar i båda leden av processen, kan det redan nu vara så att personerna framträder tydligare än partiet. Möjligt är vidare att hela den allmänna synen på politiken förskjuts från ett läge, där det centrala i politiken beskrivs som programförverkligande, som en vandring mot ett bestämt mål, till ett läge där politikens huvuduppgift blir att hantera uppkomna problem, vartefter de inställer sig. I det sistnämnda fallet är det inte visionen utan handlaget, frågan om att leda och fatta beslut som blir det väsentliga. Uppmärksamheten förskjuts då från partiet mot personen eller teamet.

Göteborgsundersökningarna

Det nuvarande svenska valsystemet ger således, sådant det tillämpas, minimalt utrymme för personval. De empiriska studier kring valsystemet i vid bemärkelse som presenteras i denna volym bygger på den nuvarande ordningen och kan därför inte ge något direkt besked om hur ett system med större inslag av personval skulle fungera. Vad som kan redovisas är existerande *förutsättningar* för val med ett starkare inslag av personval. Med hjälp av tillgängliga data skall alltså delar av den terräng belysas som ett eventuellt personvalssystem kommer att möta.

I den första redovisningen – kapitel 2, *Mikael Gilljam, Vad är personval och vem röstar på person* – behandlas två ämnen. Det inledande avsnittet kan tjäna som introduktion till hela den följande framställningen, eftersom den riktar uppmärksamheten på en grundläggande spänning eller tvetydighet, när det gäller syftet med eller väntade effekter av ett personvalssystem: gäller det endast ett personval inom partierna eller förutsätts personfaktorer därutöver också påverka valet mellan partierna? Som en illustration till hur man teoretiskt skulle kunna separera parti- och personval presenteras "den något orealistiska idén" om ett sekundärval.

I det senare avsnittet behandlas en speciell typ av personval som redan nu påverkar partivalet. Det gäller inte valet av riksdagsmän i största allmänhet utan partiledarna. På basis av en gillar-ogillarskala jämförs partisympatisörernas bedömning av det egna partiet och den egna partiledaren vid de fem senaste valen. Flertalet ger parti och partiledare samma värde. Ett balansmått baserat på dem som ger endera högre värde faller, med några markanta undantag, ut till partiets förmån, vilket knappast är märkligt med tanke på partiernas ställning som permanenta riktpunkter för väljarna. Partiledarnas extra bidrag till partiets attraktionskraft utgör en spännande läsning – när det gäller partiledarna har vi alltså redan nu ett tydligt inslag av personval. Den aktuella personvalsdebatten kan sägas gälla, om även andra valda representanter skall få bättre möjligheter att profilera sig.

Kapitel 3, *Sören Holmberg, Nuvarande valsystem: minskande personkännedom och få personröster*, inleds med en kort redovisning av svaren på en enkätfråga från hösten 1992 till ett riksurval av medborgare om man tycker det är ett bra förslag att "öka möjligheten att välja inte bara parti utan också personer i svenska val". Förslaget fick ett positivt gensvar i alla grupper, men det påpekas att frågeformuleringen knappast inbjöd till ett avståndstagande.

I kapitlet redovisas sedan de grundläggande uppgifterna om kandidatkännedomen i riksdagsvalen 1956-1991. Den visar en markerad minskning av andelen väljare som kan ange namnet på någon riksdagskandidat. Minskningen är emellertid inte kontinuerlig utan med en avgörande förändring mellan två mätpunkter 1968 och 1973. Det ligger nära till hands att se detta som ett resultat av författningsreformen med den stora nya enkammaren och med ett likaledes nytt ersättarsystem. Skillnader mellan olika grupper i frågan om kandidatkännedom analyseras. Dessa skillnader visar sig i huvudsak ha reducerats över tid. Politiskt kunniga och intresserade har bäst kännedom om kandidater. I ett sista avsnitt analyseras eventuell förekomst av personmotiv bland dem som röstar på olika partier vid riksdags- och kommunalvalen 1988 och 1991. Skillnaderna mellan olika sociala grupper är små. Om bostadsort gäller dock att det är ungefär

tre gånger vanligare att anföra personmotiv på landsbygden än i storstäderna.

I kapitel 4 behandlar *Lena Wängnerud* frågan om *Kvinnliga riksdagskandidater – vem lägger märke till att de finns?* Dataunderlaget är, liksom i de båda tidigare kapitlen, hämtat från valundersökningarna, i detta fall från 1985 och 1991 då frågan om kandidatkännedom kompletterades med uppgifter om de nämndas kön. Det visar sig att kvinnliga kandidater nämns mindre ofta än män, både i relation till antalet valda och till antalet nominerade kvinnor. Detta förhållande kan väl delvis förklaras av att män hittills genomsnittligt uppnått högre status inom det politiska systemet än kvinnorna. Men här finns också en könsfaktor: kvinnor har i nästan alla grupper en större kunskap om namn på kvinnliga kandidater än män i motsvarande grupp. Artikeln slutar med reflexioner kring hur ett förstärkt personvalssystem kan påverka situationen för kvinnliga kandidater.

Kapitel 5, *Folke Johansson, Personval på kommunal nivå,* presenterar resultat från fyra kommunvalsundersökningar från 1966 – 1991. Namnkännedomen tycks inte ha förändrats mycket under dessa år, bortsett från en stark nedgång 1991, då emellertid en annan frågeteknik gör jämförelsen osäker. Tyngdpunkten ligger på en analys av tre olika slag av faktorer som påverkar namnkännedomen såsom överblickbarheten hos det politiska systemet, inklusive personliga förutsättningar, intresse för politik och förtroende för politik och politiker.

En enkätfråga om förtroendet för kommunalpolitikerna som person är viktigare än att han/hon representerar ett visst parti, ger återigen intryck av en spontan sympati för personaspekten, men resultatet kan också delvis tolkas som ett uttryck för skepsis mot hela det politiska systemet.

En tredje fråga, som fanns med i undersökningarna både 1979 och 1991, avsåg önskvärda kandidategenskaper som bör beaktas vid nomineringarna. När det gäller representativitetsegenskaper såsom fördelning mellan åldersgrupper, samhällsklasser och kön samt mellan företrädare för olika delar av kommunen bedöms båda gångerna könsfördelningen som den minst väsentliga. En intressant förändring är emellertid att medan män och kvinnor 1979 hade samma uppfattning på denna punkt, är kvinnorna nu avsevärt mer benägna att prioritera könsaspekten än männen. – Resultatet kan möjligen tolkas så att vid personval ett icke obetydligt antal kvinnor nu skulle vara beredda att beakta också könsaspekten vid valet.

Kapitel 6, *Jörgen Westerståhl, Personbedömning som motiv för röstsplittring.* Data har hämtats från den medborgarenkät som ingår i kommunundersökningen av 1991 års val. Först lämnas en ganska detaljerad beskrivning av de motiv som anförts för att rösta på olika partier vid de samtidiga valen till riksdag och kommuner. Därefter karakteriseras de fem procent av väljarna som anför personmotiv genom att de jämförs med

andra grupper. De personröstande framstår som en kvalificerad väljargrupp med svagt partiengagemang. De kan eventuellt betraktas som en förtrupp för den större grupp väljare, som i en framtid skulle vilja utnyttja vidgade möjligheter till personröstning.

Kapitel 7, *Martin Bennulf och Per Hedberg, Person och parti i massmedierna*, utnyttjar för denna specialstudie de omfattande innehållsanalyser av massmedier, som genomförts vid institutionen under ledning av Kent Asp. Tre frågeställningar behandlas: hur stor uppmärksamhet får politikerna, hur har uppmärksamheten förändrats över tid och hur har politikerna behandlats? Graden av personifiering av politiken belyses genom jämförelser mellan uppmärksamheten på person och parti. Hur uppmärksamheten koncentreras på ledande politiker utgör ett annat tema liksom skillnader mellan valår och icke-valår samt säsongvariationer månad för månad. Här finns ett rikligt grundmaterial för en bedömning av mediernas insatser i dessa sammanhang.

Kapitel 8, *Jon Pierre, Riksdagsledamöterna i partiarbetet.* I partiernas organisationer spelar de regionala ombudsmännen en nyckelroll. Denna studie baseras på en enkätundersökning genomförd 1985-86 med frågor till dessa ombudsmän om bl a riksdagsledamöternas engagemang i de olika verksamheter som partiorganisationerna bedriver. Det visar sig att ombudsmännens bedömning inte bara påverkas av riksdagsledamöternas faktiska aktiviteter utan också av den "organisationskultur" som råder inom partiet och som skiljer de olika partierna åt.

Kapitel 9, *Peter Esaiasson, Om riksdagsledamöter, kändisar, opinionsopportunister och valkampanjer*, utgör en fyllig och väldokumenterad studie av riksdagsledmöternas kampanjverksamhet. Undersökningen bygger i första hand på två stora enkäter med riksdagsledamöter åren 1985 och 1988. Internationella jämförelser ger perspektiv på de svenska förhållandena. Vad som behandlas är bl a valet av kampanjtekniker, riksdagsledamöternas relationer till massmedierna, valet av kampanjteman och partiernas inflytande därvidlag. Under kampanjerna uppträder de svenska riksdagsledamöterna i första hand som lagspelare inom respektive parti, men det finns också, såsom närmare belyses, ett icke obetydligt utrymme för individuella prestationer.

* * *

I de studier som här presenterats torde såväl anhängare av ett vidgat personvalsinslag som skeptiker till en sådan utveckling kunna finna stöd för sin uppfattning. Verkligheten är mångfasetterad. Vår önskan har varit att lämna ett bidrag till kunskapsunderlaget för den fortsatta debatten.

Mikael Gilljam

2 Vad är personval och vem röstar på person?

I regeringsförklaringen den 4 oktober 1991 slog statsminister Carl Bildt fast att "ett system med ökat inslag av personval till riksdagen skulle ge medborgarna bättre möjligheter att påverka vilka som skall representera dem". Därför skulle regeringen se till så att "ett förslag till sådan förändring av valsystemet tas fram".

I december 1991 beslöt regeringen att tillsätta en personvalskommitté "med uppdrag att lägga fram förslag som medför ett ökat inslag av personval till riksdagen m.m.". En viktig utgångspunkt i kommittédirektiven var att "valen även i fortsättningen skall ha karaktären av ett val mellan partier. Man bör därför undvika ett valsystem som gör att enskilda kandidaters person får en allt för stor betydelse på bekostnad av sakfrågor i valet". Enligt direktiven var det också viktigt att "förebygga att personer erövrar mandat till följd av stora ekonomiska insatser eller andra ovidkommande omständigheter".

Regeringsförklaringen och kommittédirektiven innehåller som synes ingen klar och uttömmande definition av vad som skall avses med ett ökat inslag av personval: Handlar det enbart om att väljarna i högre utsträckning skall beredas möjlighet att rösta på personer *inom* det egna partiet? Eller handlar det också om att olika personfaktorer bör bli mer styrande för väljarnas val *mellan* partier?

I det första fallet – *inomparti-personval* – innebär alltså ett ökat inslag av personval att väljarna erbjuds större möjligheter att rösta på personer *inom* det egna partiet. En sådan förändring skulle medföra en förskjutning av makten över vilka personer som kommer att ta säte i riksdagen – från den begränsade skara partimedlemmar som besöker dagens nomineringsmöten eller röstar i de partiinterna provvalen till de väljare som röstar på respektive parti. Det sjunkande antalet partimedlemmar – från som mest 21 procent av de röstberättigade 1964 till 13 procent 1988 och endast 9 procent 1991 – är ett vanligt argument till stöd för ett sådant vidgat nomineringsförfarande.[1]

I det andra fallet – *mellanparti-personval* – innebär ett ökat inslag av personval att kandidaternas personliga egenskaper får större betydelse för väljarnas val *mellan* partier. Det minst uppseendeväckande fallet torde här vara då valet mellan två ideologiskt och sakpolitiskt närstående partier

som t ex moderaterna och folkpartiet bestäms av hur väljarna bedömer kandidaternas kompetens, pålitlighet och folklighet med flera egenskaper. Graden av kontroversialitet växer sedan med det ideologiska avståndet mellan partierna, och det finns väl knappast någon som pläderar för ett system där väljarnas val mellan t ex vänsterpartiet och moderaterna främst avgörs av riksdagskandidaternas personliga kvalitéer.[2]

Det två bestämningarna av vad som skall avses med begreppet personval – dvs makten över vilka personer som kommer att ta plats i riksdagen och personfaktorernas betydelse för väljarnas partival – är logiskt sett oberoende av varandra och kan behandlas som två kontinuerliga variabler. I fyrfältstablån i figur 2.1. har de dock för enkelhetens skull reducerats till två dikotomier.

Figur 2.1. Vad menas med ett ökat inslag av personval? Ökad väljarmakt över vilka kandidater som kommer in i riksdagen eller ökad betydelse av personfaktorer för väljarnas partival?

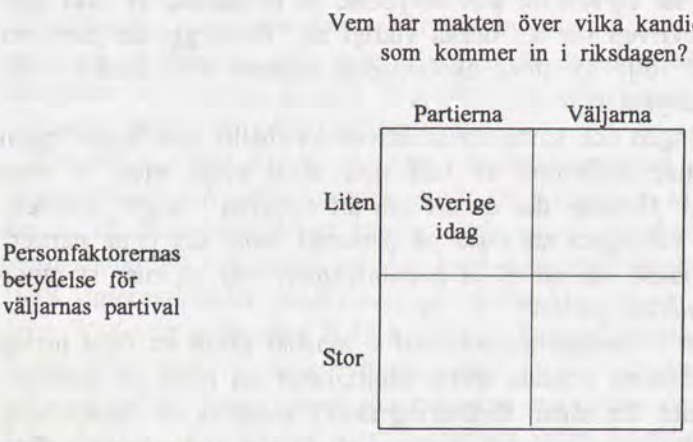

I det svenska valsystemet är det i allt väsentligt partierna som bestämmer vilka personer som väljs in i riksdagen; väljarnas möjligheter att genom strykningar eller tillägg påverka nomineringsmötets rangordning av kandidaterna på valsedeln är i praktiken näst intill obefintliga. Dessutom vet vi att personfaktorerna spelar en relativt underordnad roll för väljarnas partival; svenska väljare röstar i huvudsak på partier och inte på personer.[3]

Sverige idag befinner sig således i fyrfältstablåns övre vänstra hörn: partierna kontrollerar vilka personer som kommer in i riksdagen samtidigt som personfaktorerna har en relativt liten betydelse för väljarnas partival. Den intressanta fråga som nu infinner sig är naturligtvis varthän Sverige

och det svenska valsystemet eventuellt är på väg. Vad innebär egentligen "ett ökat inslag av personval till riksdagen"? Skall väljarna få större möjligheter att rösta på personer inom det egna partiet (tablåns övre högra hörn), skall personfaktorernas betydelse för väljarnas partival tillåtas att öka (tablåns nedre vänstra hörn), eller skall det ske en förändring i båda dessa riktningar och hur skall i så fall blandningen i fyrfältstablåns nedre högra hörn se ut?

Varken i Carl Bildts regeringsförklaring eller i direktiven till Personvalskommittén finns det, som inledningsvis nämndes, någon klar och uttömmande definition av vad som avses med ett ökat inslag av personval. I Personvalskommitténs betänkande (SOU 1993:21) finns dock en större tydlighet: "I den fortsatta framställningen kommer begreppet personval att användas för att beteckna väljarnas möjlighet att vid allmänna val påverka kandidaturvalet till de beslutande församlingarna" (s.48). Huruvida det därutöver är ofrånkomligt eller kanske t o m önskvärt att personfaktorernas betydelse för väljarnas val av parti ökar är däremot oklart. På sidan 49 i betänkandet skriver kommittén att det kan "finnas ett samband mellan personröstning...och en personifiering av politiken, vilket kan bidra till att förbättra relationen mellan de folkvalda och allmänheten". Några sidor längre fram är tonen dock annorlunda: "I den mån personvalsinslaget kommer att leda till fixering vid personfrågor finns det anledning att anta att väljarnas intresse för den politiska debatten kommer att minska och att valdeltagandet sjunker". Det är också kommitténs uppfattning att "ett ökat personvalsinslag inom ramen för partivalet knappast kommer att leda till personpolitik av amerikanskt eller finskt snitt" (s.53-54).

I Personvalskommitténs betänkande handlar det således om en *horisontell* förflyttning i tablån i figur 1: Genom att väljarna ges större möjligheter att rösta på personer *inom* det egna partiet åstadkoms en maktförskjutning från partierna till väljarna när det gäller vilka kandidater som kommer att ta plats i riksdagen. Huruvida Personvalskommittén dessutom ser det som oundvikligt eller kanske t o m önskvärt med en *vertikal* förskjutning – dvs att personfaktorerna får en större betydelse för väljarnas val *mellan* partierna – är, som nyss nämndes, oklart.

Mönstret kan sägas gå igen i den allmänna debatten om personval. De argument som brukar föras fram till försvar *för* ett ökat inslag av personval kan i huvudsak sägas handla om fördelarna med en horisontell förflyttning: större väljarinflytande över partiernas nomineringsprocess samt bättre och tätare kontakter mellan den enskilde väljaren och de kandidater han eller hon stöder i valet. Argumenten *emot* ett ökat inslag av personval handlar däremot främst om de faror för demokratin som en vertikal förskjutning skulle kunna föra med sig: mer pengar, kändisar och massmediala personligheter i politiken samt mer personcentrerade och sannolikt också

mer smutsiga valkampanjer. Någon debattör som förfäktar ståndpunkten att den vertikala förskjutningen är *målet* medan den horisontella förskjutningen endast är ett *medel* har ännu inte givit sig till känna.

Personvalskommitténs huvudförslag – den s k modifierade danska modellen innebärande att väljaren får möjlighet att markera *ett* kandidatnamn på valsedeln samt att det krävs en kryssmarkering från minst *åtta* procent av väljarna för att personrösterna skall beaktas[4] – har av kritikerna bedömts som alltför urvattnat: Modellen sägs endast kunna resultera i marginella inskränkningar i partiernas bestämmanderätt över vilka personer som slutligen kommer att ta säte i riksdagen.

Om Personvalskommitténs belackare har rätt i sin kritik innebär det med andra ord att en horisontell förskjutning i figur 1 värd namnet inte kommer att komma till stånd. Den enda *reella* effekten av reformen skulle då förmodligen bli en större eller mindre vertikal förskjutning, dvs större uppmärksamhet för kandidaternas personliga egenskaper och en ökning av personfaktorernas betydelse för väljarnas val *mellan* partierna: *Risken är med andra ord att det som skulle uppnås uteblir medan det som skulle undvikas inträffar.*

En möjlighet att få till stånd en med Personvalskommitténs ögon sett positiv förändring – dvs en reell horisontell förskjutning samtidigt som den vertikala förskjutningen minimeras – skulle kunna vara att *i tiden* separera person- och partivalet. Ett införande av någon form av *primärval* där väljarna ungefär ett halvår före det ordinarie valet får rösta fram partiernas kandidater vore en ifrån andra länder känd modell. Ett sådant *personval i primärval* skulle definitivt innebära ett större väljarinflytande över vilka kandidater som väljs in i riksdagen, dvs en horisontell förflyttning i fyrfältstablån i figur 1. Den i det här sammanhanget stora nackdelen med primärval är dock att fokuseringen till kandidaterna sannolikt skulle följa med in i det efterföljande partivalet. Ett införande av personval i primärval skulle därför troligen innebära en *diagonal* förskjutning i figur 1 – från det övre vänstra hörnet till det nedre högra.

En radikal lösning som skulle kunna innebära en horisontell förskjutning samtidigt som den vertikala förskjutningen minimeras är den något orealistiska idén om *sekundärval*. Den enkla tanken är här att väljaren i en första valomgång väljer mellan partierna och i en andra valomgång mellan personer *inom* det parti som fick hans röst i den första omgången. Den stora fördelen med ett sådant *personval i sekundärval* skulle vara att personkampanjerna och personinslagen i den första valomgången blir begränsade samtidigt som det politiska sakinnehållet i samma valomgång får ett maximalt utrymme. Ett i högsta grad preliminärt förslag till ett valsystem med personval i sekundärval skulle kunna se ut så här:

- Den första valomgången, *partivalet*, genomförs som vanligt den tredje söndagen i september. Skillnaden gentemot nuvarande system är att det inte finns några kandidatnamn på valsedlarna.
- Valomgång nummer två, *personvalet*, genomförs några veckor senare, när mandatfördelningen mellan partierna är framräknad. En väljare som exempelvis har röstat på socialdemokraterna i den första valomgången ges nu möjlighet att rösta på lika många personer som socialdemokraterna har erövrat mandat i väljarens valkrets. En väljare vars parti inte erövrat några mandat i valkretsen kan istället rösta på personer i ett rikspersonval där tilläggsmandaten besätts. En väljare vars parti varken erövrat fasta mandat eller tilläggsmandat kan, om han så vill, skydda sin valhemlighet från första omgången genom att rösta blankt i personvalet.
- För att undvika "okynnesröstning" i personvalet, dvs röstning på kandidater utanför det egna partiet, måste det finnas någon form av *kontrollsystem*. En möjlighet skulle kunna vara att väljaren river av och behåller en kontrollkupong av partivalsedeln som sedan biläggs personvalsedeln i valomgång två; om det vid röstsammanräkningen i personvalet visar sig att kupongen och kandidaterna har olika partibeteckning blir personvalsedeln ogiltig. En variant på samma tema är att valförrättaren behåller kupongen i ett förseglat kuvert med identifikationsnummer och att detta kuvert överlämnas till väljaren när han går in bakom skärmen i valomgång två.

Det skisserade förslaget till *personval i sekundärval* är naturligtvis ofullständigt och därmed vidöppet för kritik och invändningar. Tre uppenbara nackdelar är t ex systemets tekniska komplexittet, det faktum att väljarna tvingas gå till valurnorna två gånger istället för en samt att valdeltagandet i den andra valomgången förmodligen kommer att bli betydligt lägre än i den första. Det förmodat lägre valdeltagandet i den andra valomgången skall dock inte i första hand jämföras med valdeltagandet i valomgång ett utan istället med det folkliga deltagandet vid dagens nomineringsmöten och partiinterna provval.

Personval i sekundärval kan inte införas över en natt. Rädslan för att i det här sammanhanget pröva något helt nytt nämns t o m uttryckligen i Personvalskommitténs betänkande (s. 10). Faktum kvarstår dock. Om målet är att öka väljarnas inflytande över vilka personer som kommer att ta säte i riksdagen samtidigt som personfaktorernas betydelse för väljarnas partival hålls i schack, måste åtminstone *tankarna* kring ett sekundärval finnas med i den fortsatta diskussionen om ett ökat inslag av personval.

Vem röstar på person?

Utifrån kunskap om andra länder har Personvalskommittén gjort bedömningen att mellan 30 och 50 procent av de svenska väljarna kommer att utnyttja en eventuell framtida möjlighet att personrösta, dvs att markera ett av kandidatnamnen på partiets valsedel (Betänkandet s. 53). Ett allmänt rimlighetsresonemang i kombination med Sören Holmbergs analyser av vilka väljare som idag har den bästa kännedomen om vilka kandidater som finns på partiernas valsedlar gör det troligt att det i första hand är de politiskt aktiva, kunniga och intresserade väljarna som kommer att använda sin personröst.[5] Men – och det är viktigt – vad vi här talar om är personval i bemärkelsen *horisontell* förflyttning i figur 1, dvs röstning på personer *inom* det egna partiet.

Eftersom en horisontell förskjutning i figur 1 med stor sannolikhet kommer att föra med sig en vertikal dito kan det dock vara minst lika intressant att försöka få en uppfattning om i vilka väljargrupper som personfaktorer har en relativt stor betydelse för valet *mellan* partierna. När frågan ställs på det sättet finns det ingenting som säger att det främst är de mest kunniga och intresserade väljarna som kommer att personrösta. Kanske snarare tvärtom.

När väljarna tillfrågas varför de röstar som de gör i riksdagsvalet är det bara några få procent som motiverar partivalet med hänvisning till partiledarna eller andra partiföreträdare (3 procent i både 1988 och 1991 års valundersökning). Bland partibytarna är motsvarande siffra något högre (10 procent 1982, 26 procent 1985, 12 procent 1988 och 11 procent 1991) och bland röstsplittrarna ännu något högre (20 procent 1988 och 25 procent 1991).[6] Eftersom det ofta framställs som lite naivt eller t o m irrationellt att låta olika personfaktorer styra valet mellan partierna är siffrorna dock troligen något för låga.[7]

I det här sammanhanget är dock *nivån* på personröstningen av mindre intresse. Den här typen av nivåskattningar är ju som alltid förknippade med ett visst mått av godtycke, och det är dessutom sannolikt att nivån på personfaktorernas betydelse för väljarnas partival kommer att höjas om ett valsystem med större inslag av personval införs. Den följande analysen begränsas därför till frågan om skillnader mellan olika befolkningsgrupper när det gäller i vad mån röstningen i riksdagsvalet styrs av personfaktorer. Eftersom det endast finns tillgång till uppgifter om väljarnas bedömningar av *partiledarna* – och eftersom de väljare som själva nämner personfaktorer som motiv för sitt partival nästan uteslutande hänvisar till partiledarna – kommer analysen att inskränkas till just dessa de främsta partiföreträdarna.

I en situation som den svenska med åtminstone åtta politiskt signifikanta partier måste en väljare som röstar på parti nummer 1 logiskt sett ha

genomfört en beslutskalkyl bestående av minst sju olika delbeslut: Varför rösta på parti 1 och inte på parti 2, varför rösta på parti 1 och inte på parti 3, och så vidare för partierna 4 till 8. Med stor sannolikhet har partiledarna störst betydelse för valet mellan två ideologiskt närstående partier och liten eller ingen betydelse för valet mellan två partier med motsatta ideologiska förtecken.

För att komma förbi problematiken med partiledarnas betydelse för de många olika delbesluten kommer den följande analysens beroende variabel att utgöras av väljarnas relativa betygssättning av enbart det *egna* partiet och den *egna* partiledaren. Materialet hämtas från valundersökningarna och mätinstrumentet är den s k gillar/ogillar-skalan med betygspoäng från +5 (gillar starkt) till -5 (ogillar starkt). Av praktiska skäl genomförs analysen bland de olika partiernas sympatisörer och inte bland deras väljare.[8]

De moderata sympatisörernas betygssättning av moderata samlingspartiet och Carl Bildt får tjäna som exempel på hur undersökningens beroende variabel är konstruerad: De m-sympatisörer som har satt en högre betygspoäng på Carl Bildt än på moderata samlingspartiet har givits värdet +1; de m-sympatisörer som har satt samma poäng på moderaterna och Carl Bildt har givits värdet 0; och de m-sympatisörer som har satt en högre poäng på moderaterna än på Carl Bildt har givits värdet -1. Utifrån den här typen av siffror i valundersökningarna 1979-1991 går det att konstruera 30 stycken personröstningsvariabler vars balansmått kan variera mellan +100 (samtliga de egna sympatisörerna tycker bättre om partiledaren än om partiet) och -100 (samtliga de egna sympatisörerna tycker bättre om partiet än om partiledaren). Tolkningen av balansmåttet är att ju högre värde desto mer sannolikt att partiets väljare påverkades av partiledaren när de fattade sina röstningsbeslut. I tabell 2.1. har de 30 balansmåtten rangordnats från högsta till lägsta värde.

Bengt Westerberg 1985 (+12) och Gösta Bohman 1979 (+9) är de partiledare som enligt den här analysen har lockat flest personröstare till sitt parti. Vid valet 1985 tyckte 27 procent av folkpartiets sympatisörer bättre om Bengt Westerberg än om folkpartiet medan endast 15 procent tyckte bättre om folkpartiet än om Westerberg (27 minus 15 = +12). Motsvarande siffror för Gösta Bohman och moderaterna 1979 var 26 och 17 procent (26 minus 17 = +9). Det faktum att övriga partiledare uppvisar ett negativt balansmått skall inte tolkas som att de har varit till belastning för sina respektive partier, utan endast som att det är fler sympatisörer som sätter det egna partiet framför den egna partiledaren än som gör tvärtom. Resultatet utgör ett gott belägg för att dagens svenska väljare i första hand röstar på partier och inte på partiledare.

Tabell 2.1. Personröstning 1979-1991

			tycker bättre om p-ledaren	tycker samma	tycker bättre om partiet	balans-mått
1.	Westerberg	1985	27	58	15	+12
2.	Bohman	1979	26	57	17	+9
3.	Werner	1985	26	47	27	-1
4.	Westerberg	1988	18	55	27	-9
5.	Fälldin	1982	20	51	29	-9
6.	Ullsten	1979	22	45	33	-11
7.	Adelsohn	1985	18	51	31	-13
8.	Wachtmeister	1991	20	47	33	-13
9.	Werner	1991	26	35	39	-13
10.	Westerberg	1991	18	50	32	-14
11.	Svensson	1991	12	61	27	-15
12.	Palme	1982	15	55	30	-15
13.	Werner	1988	22	38	40	-18
14.	Palme	1985	13	56	31	-18
15.	Bildt	1991	18	44	38	-20
16.	Palme	1979	12	56	32	-20
17.	Adelsohn	1982	14	51	35	-21
18.	Carlsson	1988	14	51	35	-21
19.	Johansson	1988	14	49	37	-23
20.	Werner	1982	18	39	43	-25
21.	Werner	1979	15	43	42	-27
22.	Fälldin	1979	10	46	44	-34
23.	Fälldin	1985	13	40	47	-34
24.	Carlsson	1991	9	46	45	-36
25.	Svensson	1985	7	46	47	-40
26.	Johansson	1991	6	35	59	-53
27.	Ullsten	1982	8	31	61	-53
28.	Bildt	1988	7	31	62	-55
29.	B. Karlsson	1991	4	23	73	-69
30.	Gisselberg	1991	3	8	89	-86

Kommentar: Balansmåttet visar andelen partisympatisörer som tyckte bättre om den egna partiledaren än det egna partiet minus andelen som tyckte bättre om partiet än partiledaren. Intervjuformulären innehöll inga frågor om Svensson 1979, 1982 och 1988 eller om miljöpartiets språkrör 1982, 1985 och 1988.

Den fråga vi nu skall försöka besvara är hur personröstningen är fördelad över olika befolkningsgrupper. Är det så att partiledare och andra personfaktorer har större betydelse för valet mellan partierna inom vissa väljargrupper än inom andra? Den fråga vi naturligtvis allra helst skulle vilja ha svar på är hur dessa eventuella skillnader skulle komma att se ut i ett framtida valsystem med ett större inslag av personval. Eftersom möjligheterna till framtidsskådande är minst sagt begränsade får vi dock nöja oss med att undersöka förhållandena vid riksdagsvalet 1991.

Kön. Sanningen i framför allt amerikansk väljarforskning var länge att kvinnor i högre grad än män tenderar att personifiera såväl politiken som politikerna. Den empiriska grunden för denna "sanning" var emellertid endast en tabell från 1952 års presidentvalsundersökning som visade att kvinnor i något större utsträckning än män angav "personsvar" på ett antal öppna frågor om vad de gillade respektive ogillade hos partierna och presidentkandidaterna. I senare forskning har det dock visats att det ursprungliga sambandet var mycket svagt och att sambandet knappast existerar i mer moderna undersökningar (se Shabad and Andersen, 1979).

Hur står det då till med "jämställdheten" i 90-talets svenska väljarkår? Röstar kvinnor i större utsträckning på personer än vad män gör? Svaret på den frågan är *nej*. Av de nio undersökta sambanden mellan kön och personröstning (åtta partier och partiledare plus Bert Karlsson) var det endast två som var statistiskt signifikanta på en rimlig säkerhetsnivå och det ena av dem går dessutom *emot* hypotesens riktning: Balansmåttet för personröstning var -25 bland manliga och -4 bland kvinnliga folkpartisympatisörer, dvs en skillnad på 21 enheter; fp-kvinnor tycks med andra ord vara mer benägna än fp-män att personrösta på Bengt Westerberg. Det andra signifikanta sambandet återfinns bland ny demokratis sympatisörer men här är förhållandet alltså det omvända: 0 för männen och -34 för kvinnorna, dvs en skillnad på 34 enheter; fler nyd-män än nyd-kvinnor tycks således ha personröstat på Ian Wachtmeister.[9]

Ålder. Partiledare och andra personfaktorer var 1991 en något vanligare motivering till partivalet bland äldre än bland yngre väljare (3 procent i gruppen 18-30 år, 3 procent i gruppen 31-60 år och 6 procent i gruppen 61-80 år).[10] Samma mönster går igen när det gäller graden av personröstning: Det tidigare redovisade balansmåttet för personröstning i 1991 års val var -35 i de tre åldersgrupperna 18-30 år, 31-40 år och 41-50 år, men -25 i gruppen 51-60 år, -19 i gruppen 61-70 år och -11 i gruppen 71-80 år. Benägenheten att sätta den egna partiledaren framför det egna partiet ökar med andra ord något med stigande ålder. Någorlunda signifikanta samband mellan ålder och personröstning återfinns dock endast för tre av partierna (åldersvariabeln dikotomiserad vid 50 år): Unga m-sympatisörer -28, äldre -3 (skillnad 25 enheter); unga s-sympatisörer -45, äldre -21 (skillnad 24

enheter); unga c-sympatisörer -59, äldre -43 (skillnad 16 enheter).[11] Förklaringen till personröstningens något större utbredning bland äldre väljare är ett resultat väl värt att fundera vidare kring i något annat sammanhang.

Partiidentifikation. Känslan av anhängarskap med det egna partiet skulle kunna vara en egenskap som är kopplad till graden av personröstning. I 1991 års valundersökning finns också ett förväntat om än inte särskilt starkt samband i så måtto att partiidentifierade väljare röstar mindre efter partiledare än icke partiidentifierade väljare (balansmått -33 mot -25). En närmare granskning visar dock, något överraskande, att vi här har att göra med ett kurvlinjärt samband: Det är de *svagt* partiidentifierade väljarna som är minst benägna att personrösta (-38) medan väljare med stark respektive ingen partiidentifikation uppvisar ett något mindre negativt värde (-27 respektive -25).

Politiskt intresse. Sambandet mellan personröstning och politiskt intresse är också svagt kurvlinjärt (-23 bland de mycket intresserade, -29 bland de ganska intresserade, -36 bland de inte särskilt intresserade och -17 bland de inte alls intresserade). Det förväntade mönstret med starkast personröstning i gruppen inte alls intresserade återfinns bland sympatisörerna till vänsterpartiet, socialdemokraterna, folkpartiet och ny demokrati men inte bland övriga partiers sympatisörer. Bland moderata samlingspartiets sympatisörer är det t o m så att personröstningen är mest utbredd i den grupp som säger sig vara mycket intresserad av politik (+16 mot mellan -22 och -29 för övriga m-sympatisörer).

Politisk kunskap. Det kanske mest spännande sambandet i det här sammanhanget är det mellan personröstning och politisk kunskap. Den ur normativ synvinkel något oroväckande hypotesen är att graden av personröstning ökar med avtagande politiska kunskaper och att det med andra ord är de mest okunniga väljarna som i störst utsträckning låter sig påverkas av olika personfaktorer.

Huvudresultatet från 1991 års val när det gäller personröstning och politisk kunskap är emellertid *avsaknad* av samband. Endast två av nio samband är statistiskt signifikanta och de två sambanden pekar dessutom i olika riktning: Graden av personröstning på Bert Karlsson ökar med minskande politiska kunskaper (-42 bland nyd-sympatisörer med låg politisk kunskap, -89 bland de med medelhög kunskap och -88 bland de med hög kunskap). Personröstning på Carl Bildt ökar däremot något med ökande kunskapsnivå (-33, -18 respektive -12).[12]

* * *

Ett ökat inslag av personval kommer sannolikt att få ett mer välvilligt mottagande om det visar sig att personfaktorernas betydelse för väljarnas

val *mellan* partierna bibehålls på en någorlunda låg nivå och om betydelsen är någorlunda jämnt fördelad över olika befolkningsgrupper. På åtminstone den senare punkten har den här analysen givit upphov till viss optimism: Det är inte systematiskt så att vissa befolkningsgrupper mer än andra låter personfaktorer styra valet mellan partierna.[13]

Däremot tycks det som om olika befolkningsgrupper attraheras av olika partiledare: kvinnor dras till Bengt Westerberg och män till Ian Wachtmeister; äldre väljare personröstar på Carl Bildt, Ingvar Carlsson och i viss mån Olof Johansson; politiskt kunniga väljare attraheras av Carl Bildt och politiskt mindre kunniga av Bert Karlsson. Huruvida denna tillfredsställande brist på systematik kommer att överleva i ett valsystem med större inslag av personval får vi veta i samband med valet och valundersökningen 1998.

Noter

1. Siffrorna för andelen partimedlemmar bygger på intervjuuppgifter från valundersökningarna och inte på partiernas medlemsstatistik.

2. Det går naturligtvis att tänka sig ett valsystem som saknar aktiva partier och där personfaktorerna är helt utslagsgivande för hur väljarna röstar – antingen beroende på att partierna är förbjudna (som i t ex det första fria valet i Jordanien 1989) eller beroende på att kandidaterna upplever det som en belastning att förknippas med dem (vilket var långt ifrån ovanligt i vårt eget land för ett drygt sekel sedan). En redogörelse för valet i Jordanien 1989 återfinns i Persson (1990). Wallin (1961) och Esaiasson (1990:kap 2) skildrar de "partinegativa" valkampanjerna under tvåkammarriksdagens första decennier.

3. Se t ex Gilljam och Holmberg (1993:kap 13).

4. I kommittébetänkandets huvudtext sägs att spärrnivån "bör ligga mellan 5 och 10 procent av partiets röstetal". I rösträkningsexemplen och i förslaget till lagtext används dock genomgående en åtta-procentspärr.

5. Analyserna av väljarnas kännedom om riksdagskandidaterna återfinns i kapitel 3 i denna volym.

6. Holmberg och Gilljam (1987:kap 6); Gilljam och Holmberg (1990:kap 11); Gilljam och Holmberg (1993:kap 13). Röstsplittrarnas motiveringar analyseras i kapitel 3 och 6 i denna volym. Den höga siffran för partibytarna i 1985 års val är ett uttryck för den s k Westerbergeffekten.

7. Motsvarande "förträngningsmekanism" finns också i forskarsamhället. I boken *Controversies in Voting Behavior* skriver Richard Niemi och Herbert Weisberg att

"candidate voting has seemed to bear a stigma in the voting behavior literature". Resultat från 1970- och 1980-talens amerikanska valundersökningar har dock inneburit en omvärdering. Kandidatröstning har där inte främst handlat om rent personliga egenskaper utan istället om mer politiskt relevanta personegenskaper som kompetens (McGoverns och Carters nederlag 1972 respektive 1980), integritet (Carters seger 1976) och styrka/ledarskap (Reagans återval 1984). Det kan ju t ex inte anses särskilt rationellt att rösta på ett parti vars kandidater inte klarar av att genomdriva den politik som har utlovats: "Thus, candidate voting, properly conceived, can be every bit as rational as issue voting" (Niemi and Weisberg, 1993:142-146).

8. De praktiska skälen för att använda partiernas sympatisörer och inte deras väljare är dels att det endast är intervjupersonerna i eftervalsundersökningarna som får poängbedömningsfrågorna och frågan om partival vid samma tillfälle, dels att de väljare som av taktiska skäl röstar på ett annat parti än det de tycker bäst om inte skall tillåtas att "strö grus i maskineriet".

9. Den enda kvinnliga partiledare som ännu så länge har ingått i den här typen av studie – centerpartiets Karin Söder i 1986 års SOM-undersökning – gav upphov till en förväntad könsskillnad på 32 enheter: c-kvinnor -2 och c-män -34. Ännu så länge finns ingen undersökning som kan ge besked om huruvida Gudrun Schyman har givit upphov till samma könsskillnad bland dagens vänsterpartisympatisörer. Gösta Bohman gav i valet 1979 inte upphov till någon motsvarande omvänd könsskillnad.

10. Gilljam och Holmberg (1993:89).

11. Skillnaden för m- och s-sympatisörerna är signifikant på 0.05-nivån och skillnaden för c-sympatisörerna på 0.10-nivån.

12. Kunskapsvariabelns konstruktion finns redovisad i Gilljam och Holmberg (1993:79).

13. Den amerikanska forskningen på området har kommit till liknande slutsatser: "The result is a candidate assessment process that is remarkably similar across different strata of the electorate" (Rahn et al., 1990). Vissa forskare har t o m lyckats påvisa att olika kandidategenskaper är en minst lika viktig förklaring till partivalet bland högutbildade som bland lågutbildade väljare (se t ex Glass, 1985; Miller et al., 1986).

Referenser

Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988.* Stockholm: Allmänna Förlaget.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval.* Stockholm: Bonniers.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet.* Stockholm: Norstedts Juridik.

Glass, D.P. (1985). Evaluating Presidential Candidates: Who Focuses on Their Personal Attributes?. *Public Opinion Quarterly* 49:517-534.

Holmberg, S. och Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige.* Stockholm: Bonniers.

Miller, A.H., Wattenberg, M.P. and Malanchuk, O. (1986). Schematic Assessments of Presidential Candidates. *American Political Science Review* 80:521-550.

Niemi, R.G. and Weisberg, H.F. (1993). *Controversies in Voting Behavior.* Washington D.C.: Congressional Quarterly.

Persson, S. (1990). Hussein styr med parlament och bajonetter. Intervju i *Kommentar* nr 1:7-9.

Rahn, W.M., Aldrich, J.H., Borgida, E. and Sullivan, J.L. (1990). A Social-Cognitive Model of Candidate Appraisal. I Ferejohn, J.A. and Kuklinski, J.L. (eds.) *Information and Democratic Processes.* Chicago: University of Illinois Press.

Shabad, G. and Andersen, K. (1979). Candidate Evaluations by Men and Women. *Public Opinion Quarterly* 43:18-35.

SOU 1993:21 (1993). *Ökat personval. Betänkande av personvalskommittén.* Stockholm: Allmänna Förlaget.

Wallin, G. (1961). *Valrörelser och valresultat. Andrakammarvalen i Sverige 1866-1884.* Stockholm: Ronzo Boktryckeri AB.

Sören Holmberg

3 Nuvarande valsystem: Minskande kandidatkännedom och få personröstare

Svenska folket vill ha ökade möjligheter att personrösta. En majoritet (62 procent) av svarspersonerna i 1992 års SOM-undersökning tyckte det var ett bra förslag att "öka möjligheterna att välja inte bara parti utan också personer i svenska val".[1] Andelen som ansåg att förslaget var dåligt var 11 procent medan 27 procent inte hade någon bestämd uppfattning.

Resultatet visar på ett majoritetsstöd för tanken på att införa personval i Sverige, men knappast på någon glödande entusiasm. Sextiotvå procent är ingen imponerande siffra med tanke på att enkätfrågan var formulerad på ett något inbjudande sätt och svår att ta avstånd ifrån. Andelen personer som ansåg att förslaget om att införa personval var ett "mycket bra förslag" var desssutom förhållandevis låg – endast 30 procent.

Entusiasm eller ej, förslaget om att öka möjligheterna till personval i Sverige har dock stöd av en folkmajoritet och stödet återfinns i alla grupper i samhället. Resultaten i tabell 3.1 visar på ett stöd på cirka 60 procent jämsöver alla de viktigaste samhällsgrupperna, bland män och kvinnor, bland unga och äldre, bland högutbildade och lågutbildade, bland landsbygdsbor och storstadsbor.

I den mån vi kan tala om några åsiktsskillnader så är stödet för personval starkast bland män, äldre personer och på landsbygden. Skepticismen mot förslaget är starkast bland unga väljare och i storstäderna.

Åsiktsskillnaderna blir något mer markerade när vi ser på olika politiska grupperingar, även om ett majoritetsstöd för personval återfinns i alla läger. Resultaten i tabell 3.2 visar mycket tydligt att det åsiktsmönster som funnits på elitnivå när det gäller personval – med vänstern mer tveksam än högern – också återfinns bland väljarna. Personvalstanken har starkast stöd bland väljare på den ideologiska högerkanten och bland sympatisörer till moderaterna och ny demokrati. Negativismen mot personval är störst bland personer som stöder vänsterpartiet. Men även bland vänsterpartister är det en majoritet som är positiva till personval (51 procent).

Personval är ett mångfasetterat fenomen. Möjligheten att personrösta effektivt, att verkligen påverka vilka personer som hamnar i riksdagen eller i kommunala församlingar, kan som i Sverige vara extremt begränsad samtidigt som personröstning, i meningen att väljarna påverkas av person-

Tabell 3.1. Svenska folkets åsikter om ökade möjligheter till personval

Fråga: "Öka möjligheterna att välja inte bara parti utan också personer i svenska val".

socioekonomisk grupp	bra förslag	varken eller	dåligt förslag	vej ej	summa procent	antal personer	bra minus dåligt
kön							
män	66	20	11	3	100	984	+55
kvinnor	58	26	11	5	100	900	+47
ålder							
15-30	56	27	14	3	100	496	+42
31-60	64	22	11	3	100	965	+53
61-80	67	18	7	8	100	425	+60
utbildning							
låg	62	21	10	7	100	724	+52
mellan	62	26	10	2	100	482	+52
hög	63	23	12	2	100	656	+51
bostadsort							
ren landsbygd	64	22	9	5	100	348	+55
mindre tätort	62	25	10	3	100	693	+52
stad	63	22	11	4	100	595	+52
storstad	63	21	12	4	100	239	+51
samtliga	62	23	11	4	100	1889	+51

Kommentar: Resultaten är hämtade från den riksomfattande SOM-undersökningen hösten 1992.

faktorer när de väljer parti, kan vara utbredd. En slags personröstning som vi exempelvis tror spelar en något ökande roll bland svenska väljare är röstning på partiledare. Den typen av personröstning analyseras av Mikael Gilljam i kapitel 2 i denna bok.

I detta sammanhang skall två andra fenomen med relevans för personvalsproblematiken studeras. Det första är kandidatkännedom. En väljare måste känna till åtminstone något namn på någon valsedel för att kunna ta hänsyn till person i röstningen. Kandidatkännedom är naturligtvis inte detsamma som personröstning, men det är en central förutsättning för personröstning och därför väl värd att analysera närmare.

Tabell 3.2. Åsikt om personval efter partisympati, vänster-högerideologi och politiskt intresse

socioekonomisk grupp	bra förslag	varken eller	dåligt förslag	vej ej	summa procent	antal personer	bra minus dåligt
politiskt intresse							
mycket	68	14	14	4	100	222	+54
ganska	66	20	12	2	100	856	+54
inte särskilt	60	27	8	5	100	673	+52
inte alls	49	33	9	9	100	139	+40
vänster-högerposition							
klart till vänster	56	22	17	5	100	180	+39
något till vänster	57	24	17	2	100	413	+40
varken eller	61	27	9	3	100	678	+52
något till höger	71	18	9	2	100	412	+62
klart till höger	78	17	3	2	100	158	+75
partisympati							
v	51	28	21	0	100	67	+30
s	56	26	14	4	100	741	+42
c	65	18	12	5	100	102	+53
fp	66	19	13	2	100	128	+53
m	73	19	6	2	100	379	+67
kds	63	15	13	9	100	46	+50
mp	56	39	5	0	100	54	+51
nyd	73	22	3	2	100	184	+70
samtliga	62	23	11	4	100	1889	+51

Fenomen nummer två som skall studeras är röstsplittring i de samtidiga riksdags- och kommunalvalen och eventuell förekomst av personfaktorer som bakomliggande orsak till den delade röstningen. Röstsplittring har varit ett sällsynt beteende bland svenska väljare. Vid valen i början av 1970-talet var det endast 6-7 procent av väljarna som röstade olika i de samtidiga riksdags- och kommunalvalen. Sedan dess har dock andelen röstsplittrare ökat mycket markant. Vid valet 1991 var andelen väljare som delade sina röster i riksdags- och kommmunvalen hela 22 procent.[2] Frågan är i vad mån personöverväganden är en faktor bakom röstsplittringen och vilken typ av personer det är som delar sina röster av personskäl.

Materialet för analyserna har hämtats från de valundersökningar som statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomfört tillsammans med statistiska centralbyrån sedan valet 1956. Studien av väljarnas kandi-

datkännedom bygger på data från valundersökningar för hela perioden. När det gäller analysen av personfaktorns roll för röstsplittringen begränsas undersökningen till valen 1988 och 1991. Det är endast vid dessa två tillfällen som valundersökningarna innehållit en öppen intervjufråga om motiv för röstsplittring.

Kandidatkännedom i riksdagsvalen

Resultaten i figur 3.1 visar i vilken utsträckning som svenska väljare känt till namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen vid valen 1956-1991. Intervjufrågan är helt öppen och gällde det egna partiets valsedel åren 1956-1964 och samtliga partiers valsedlar åren 1968-1991.[3] Analysen omfattar enbart röstande och är hämtade från valundersökningarnas eftervalsstudier.

Figur 3.1. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1991.

Kommentar: Åren 1956-1964 gällde intervjufrågan namn på det egna partiets valsedel medan frågan fr o m 1968 gällde samtliga partiers valsedlar. Resultaten omfattar enbart röstande och är hämtade från eftervalsstudierna. Bortsett från år 1956 och 1960 är inte resultaten kontrollerade för nämnande av felaktiga namn. Kontroller år 1968 och 1991 tyder på att resultaten för valen 1964-1991 skall justeras ned med 5-8 procentenheter om man vill uppskatta andelen väljare som anger åtminstone ett korrekt kandidatnamn.

Mönstret är förhållandevis tydligt. Kandidatkännedomen är minskande. Andelen väljare som kan ange åtminstone ett kandidatnamn i den egna valkretsen har sjunkit från 55-60 procent på 1950- och 1960-talen till 44 procent 1991. Nedgången i kandidatkännedomen har dock inte skett kontinuerligt. Den tycks tvärtom ha inträffat tämligen abrupt mellan 1968 och 1973 – från en nivå på 60 procent vid valet 1968 till endast 49 procent 1973.

En tänkbar orsak till den klart minskande kunskapen om riksdagskandidater mellan 1968 och 1973 är naturligtvis grundlagsreformen som innebar att gamla andra kammarens 233 ledamöter 1968 blev 350 ledamöter 1973. Den utökade riksdagen anonymiserades dessutom ytterligare genom införandet av ersättarsystemet.

Oavsett vad som ligger bakom resultaten så kvarstår faktum att en majoritet av svenska väljare under de senaste tjugo åren inte känt till namnen på någon enda riksdagskandidat de röstat på. Om en nivå på kandidatkännedomen på 44 procent (som i valet 1991) i en absolut mening skall bedömas som hög eller låg är naturligtvis svårt att säga. Studier från exempelvis USA visar på ungefär samma eller lägre siffror för kandidatkännedomen.

Resultaten i figur 3.2 visar att valrörelserna på 1960-talen hade en kunskapsuppbyggande effekt när det gäller kandidatkännedomen.

Figur 3.2. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1960-1991 i förvals- och eftervalsundersökningar.

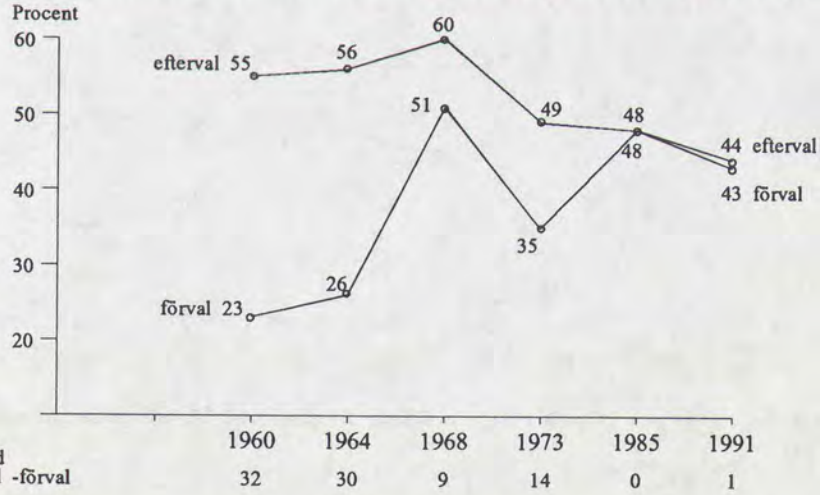

Kommentar: Analysen omfattar enbart röstande. Resultaten för förvalsundersökningarna 1960 och 1964 blir desamma om vi genomför analysen bland personer med röstningsavsikt och som anger parti (25 resp. 26 procent med kandidatkännedom). I förvalsstudien 1968 återfanns en extrafråga till personer som angav att de ej sett årets valsedlar: "Kommer Ni möjligen ihåg namnet på någon av de nuvarande riksdagsmännen?", som möjligen kan ha bidragit till den höga andelen med kandidatkännedom.

Andelen väljare som kunde namnge åtminstone någon kandidat i den egna valkretsen ökade som en följd av 1960-talets valrörelser med upp emot 30 procentenheter – från exempelvis 23 procent av väljarna som kände till namnet på en kandidat i förvalsstudien 1960 till hela 55 procent i eftervalsstudien. Någon motsvarande kunskapseffekt kan inte spåras vid valen 1985 eller 1991. I genomsnitt är dagens riksdagskandidater mer kända bland allmänheten än gårdagens när valrörelserna börjar, men till skillnad från gårdagens kandidater blir de inte mer kända som en följd av valkampanjerna. Slutresultatet blir att dagens kandidater är mindre kända bland väljarna än gårdagens.

En analys av vilka människor som har bäst respektive sämst kännedom om kandidater visar på förhållandevis stora skillnader mellan olika sociala grupper. Resultaten i figurerna 3.3-3.6 visar att män, äldre personer, högutbildade och landsbygdsbor tenderar att känna till kandidatnamn bäst, medan kvinnor, yngre väljare, lågutbildade och storstadsbor har sämst kunskaper. Sett över tid visar det sig att skillnaden i kandidatkännedom minskat mellan olika sociala grupper när det gäller kön, utbildning och bostadsort, men inte när det gäller ålder.

Figur 3.3. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1991 efter kön.

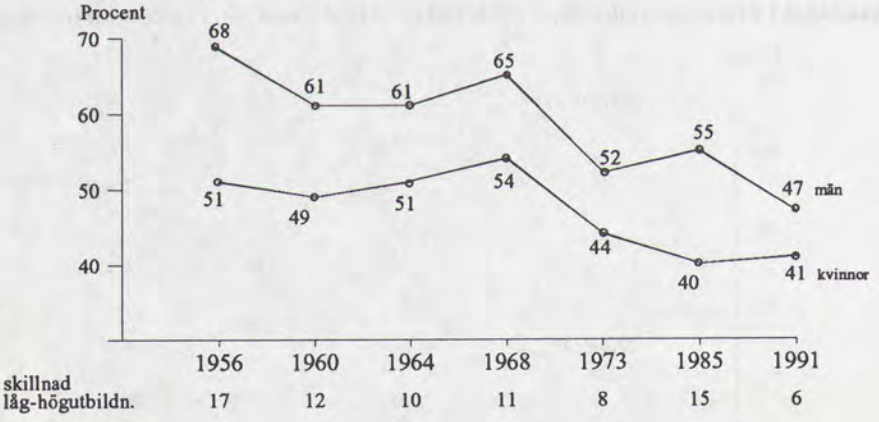

Kommentar: Analysen i figur 3.3 och i de följande figurerna 3.4-3.7 bygger på samma material som i figur 3.1.

Figur 3.4. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1991 efter åldersgrupp.

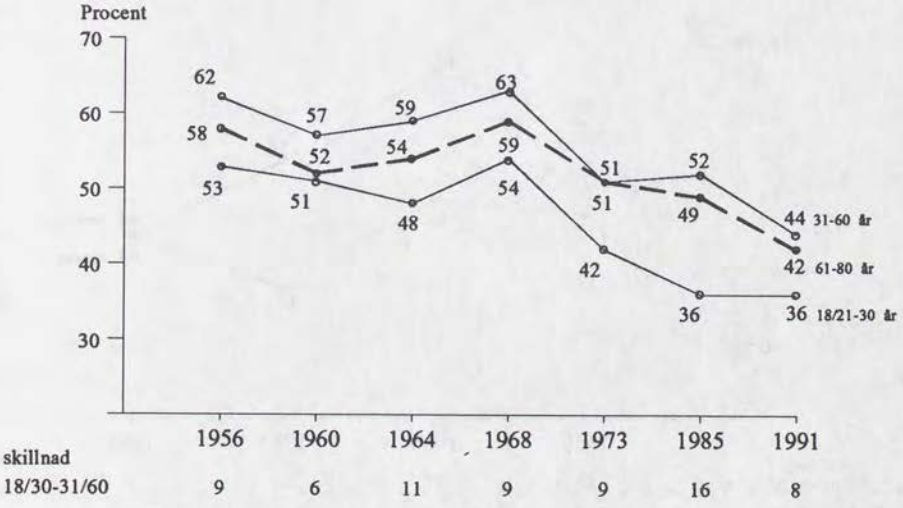

Figur 3.5. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1991 efter utbildning.

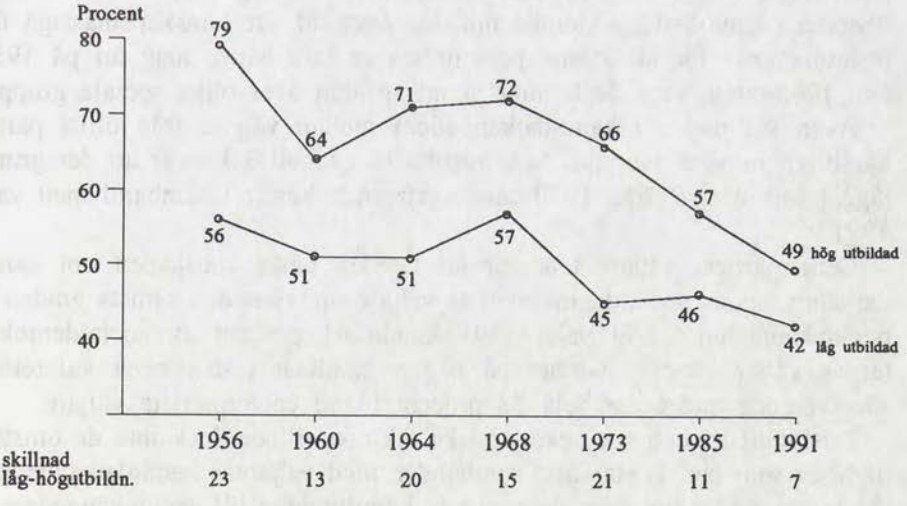

Kommentar: Utbildningsklassificeringen har förändrats över tid liksaom andelen hög-respektive lågutbildade. Lågutbildade har definierats som enbart grundutbildade, i äldre tider folkskola, senare grundskola. Högutbildade är universitetsutbildade och personer med avlagd studentexamen (3-årigt gymnasium).

Figur 3.6. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1960-1991 efter bostadsort.

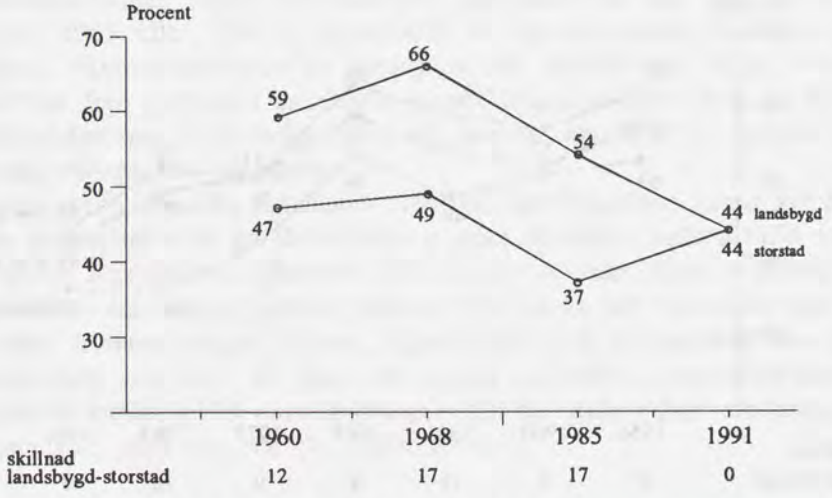

Kommentar: Åren 1960 och 1968 definierades landsbygd vidare än i de senare undersökningarna. Storstad är lika med Stockholm, Göteborg och Malmö.

Eftersom kandidatkännedom är en central förutsättning för att kunna personrösta måste det bedömas som positivt att några av de social skillnaderna i kandidatkännedomen minskat över tid. De kunskapsmässiga förutsättningarna för att kunna personrösta är inte bättre idag än på 1950- och 1960-talen, men de är mer jämnt spridda över olika sociala grupper.

Även skillnaden i kandidatkännedom mellan väljare från olika partier har blivit mindre över tid. Men resultaten i tabell 3.3 visar att det grundläggande mönstret från 1950-talet fortfarande består i samband med valet 1991.

Centerpartiets väljare tenderar att ha den bästa kunskapen om kandidatnamn medan socialdemokraternas väljare uppvisar den sämsta graden av personkännedom.[4] Vid valet 1991 kunde 41 procent av socialdemokraternas väljare uppge namnet på någon kandidat i den egna valkretsen. Motsvarande andel var hela 58 procent bland centerpartiets väljare.

Partipolitiska och socioekonomiska faktorer tillhör dock inte de omständigheter som har de starkaste sambanden med väljarnas kandidatkännedom. De faktorer som uppvisar de starkaste kopplingarna till personkännedom är istället politiskt intresse och engagemang samt graden av allmänpolitisk kunskap. Resultaten i figur 3.7 och 3.4 illustrerar resonemanget.

Tabell 3.3. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956-1991 efter partival i riksdagsvalen

parti	valår 1956	1960	1964	1968	1973	1985	1991
v	64	46	55	78	36	45	55
s	50	47	48	54	45	43	41
c	81	75	65	71	49	62	58
fp	62	57	63	61	55	47	40
m	74	64	65	68	65	51	44
kds	-	-	68	68	60	54	56
mp	-	-	-	-	-	42	30
nyd	-	-	-	-	-	-	36
skillnad c-s	31	28	17	17	4	19	17

Figur 3.7. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1960-1991 efter politiskt intresse.

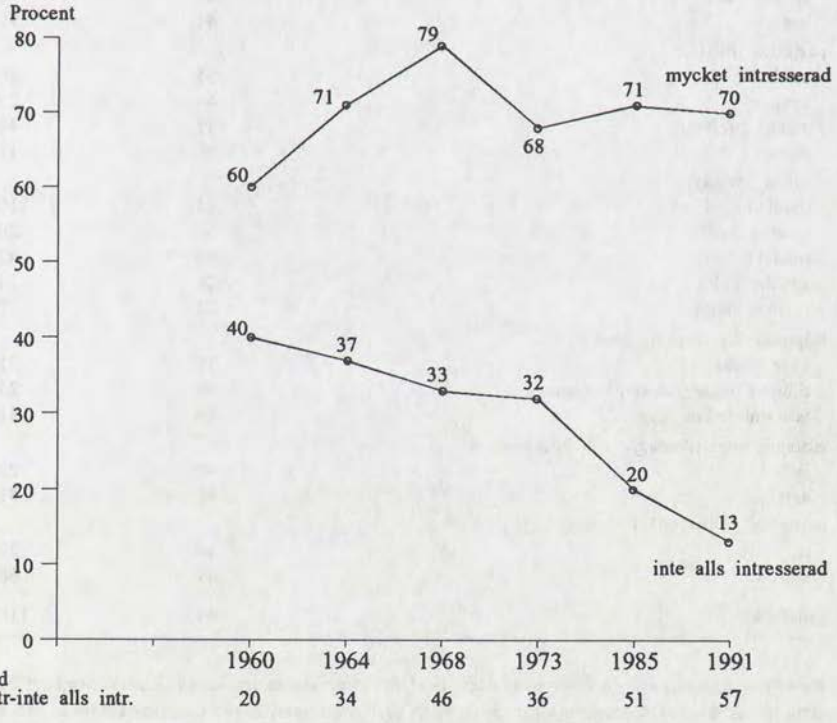

Kommentar: Analysen bygger på valundersökningarnas självklassificeringsfråga om grad av politiskt intresse. Fyra svarsalternativ gives: mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad och inte alls intresserad.

Tabell 3.4. Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1991 efter olika politiska rörlighets- engagemangs- och kunskapsvariabler

	procentandel som anger kandidatnamn	antal personer
läser nyheter om politik		
det som finns varje dag	57	201
ofta	50	322
någon gång	38	528
aldrig	16	50
diskutera politik med vänner, familj o. arbetskamrater		
mycket ofta	67	126
ganska ofta	45	431
inte särskilt ofta	41	490
inte alls	16	55
politikerförtroende		
mycket stort	64	25
ganska stort	50	480
ganska litet	39	516
mycket litet	32	96
partimedlem		
ja, aktiv	88	43
ja, icke aktiv	63	75
nej	41	998
partiidentifikation		
stark	55	291
svag	44	291
enbart preferens	39	405
ingen	36	115
politisk kunskap		
mycket god	73	100
ganska god	68	203
medel	44	477
ganska dålig	28	240
mycket dålig	23	75
tidpunkt för röstningsbeslut		
sista veckan	38	317
tidigare under hösten/sommaren	44	259
bestämt sedan länge	49	517
röstsplittring: riksdags- och kommunval		
ja	40	230
nej	42	812
partibyte 1988-1991 i riksdagsvalen		
ja	40	279
nej	49	666
samtliga	44	1102

Kommentar: Analysen omfattar röstande i 1991 års eftervalsundersökning. Kunskapsmåttet bygger på en serie frågor där svarspersonerna fick ange vilka partier ett antal kända politiker tillhörde och ange om ett antal sakpåståenden om politik och olika sakfrågor var riktiga eller ej. Hur övriga variabler mer exakt har mätts framgår i Gilljam, Holmberg och Hedberg, *Valundersökning 1991. Teknisk rapport* (SCB, 1993).

Sambandet mellan politiskt intresse och kandidatkännedom är mycket starkt och har blivit starkare genom åren. Under åren 1960-1991 har kandidatkännedomen varit stabil eller t o m något ökande bland väljare med ett stort politiskt intresse. Bland väljare utan politiskt intresse har utvecklingen varit den motsatta med en klar tendens till minskande kandidatkännedom. För trettio år sedan kände cirka 40 procent av politiskt ointresserade människor till någon riksdagskandidat vid valtillfällena. År 1991 var motsvarande siffra endast 13 procent.

Resultaten i tabell 3.4 understrycker ytterligare betydelsen av engagemang och kunskap. Det är politiskt kunniga och intresserade väljare som har bäst kännedom om kandidaterna.

Människor som läser mycket om politik i tidningar och diskuterar politik med vänner och arbetskamrater har klart bättre kunskaper om kandidater än människor som aldrig läser om eller diskuterar politik. Bäst kandidatkännedom av alla har den lilla gruppen aktiva partimedlemmar. Hela 88 procent bland dem kunde nämna någon kandidat i den egna valkretsen.

Graden av förtroende för partier och politiker visade sig också ha ett starkt samband med kandidatkännedom. Sambandet är klart positivt ur politikernas synpunkt. Förtroende och kandidatkunskap visar sig gå ihop, liksom misstro och okunskap om kandidatnamn. Bland väljare 1991 som angav att de hade ett mycket stort förtroende för svenska politiker kunde 64 procent namnge någon kandidat. Motsvarande siffra bland väljare som uppgav att de hade ett mycket lågt förtroende var endast 32 procent.

Hur kända är politikens kändisar

Mätningarna av kandidatkännedomen gäller lokala kandidater i riksdagsvalen; ledande partiföreträdare såväl som vanligt folk långt ned på listorna. Om vi begränsar undersökningen till enbart ledande och rikskända politiker blir naturligtvis siffrorna för kännedomen bättre. Partiledarna t ex är numera kända och igenkända av nästan alla vuxna svenskar. Att så inte var fallet innan TV:s genombrott visar resultaten i figur 3.8.

Analysen omfattar valundersökningarna 1956 – 1968 och visar andelen svenskar som korrekt kunde identifiera dåtidens fem partiledare på foto. Vid valet 1956 var det endast 25 procent av intervjupersonerna som kände igen och kunde namnge alla fem partiledarna. År 1968 var motsvarande siffra 76 procent. Frågetekniken har inte använts i senare valundersökningar, men vi kan lugnt utgå ifrån att kännedomen om partiledarna inte har minskat i Sverige sedan 1968. Den ökade mediefokuseringen på parti-

Figur 3.8. Andel svenskar som korrekt kunde identifiera samtliga fem partiledarna på foto 1056-1968.

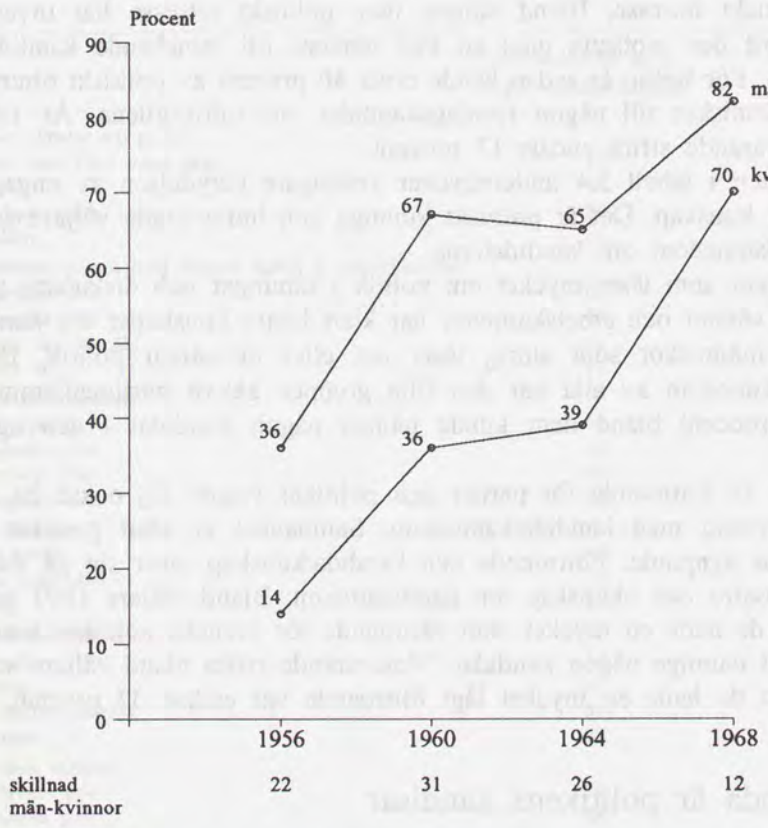

Kommentar: Data kommer från valundersökningarna och Särlvik (1970:53). Resultaten i figuren omfattar enbart förvalsstudier. I eftervalsundersökningarna 1960, 1964 och 1968 var resultaten följande: 1960: män 74 procent och kvinnor 49; 1964: män 82 och kvinnor 67; 1968: män 84 och kvinnor 76.

ledarna har istället med all sannolikhet gjort dem ännu bättre kända bland väljarna.

Resultaten i tabell 3.5 belyser ytterligare frågan om svenska folkets kännedom om sina politiska företrädare. Analysen gäller väljarnas kunskaper om vilka partier ett antal rikskända och ledande politiker tillhör (ej partiledarna). Intervjupersonerna fick namnen presenterade för sig och fick sedan ange vilket parti politikerna representerade. Frågebatteriet har funnits med i tre valundersökningar – 1985, 1988 och 1991. Tre blivande partiledare har funnits med i undersökningarna innan de blev partiledare – Ingvar Carlsson, Karin Söder och Gudrun Schyman.

Tabell 3.5. Kännedom om ledande partiföreträdare. Andel svenskar som anger rätt parti för respektive politiker 1985, 1988 och 1991

	samtliga svarspersoner			egna väljare		
partiföreträdare	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Birgit Friggebo (fp)	65	71	68	72	83	75
Ingvar Carlsson (s)	75	-	-	73	-	-
Karin Söder (c)	81	-	-	87	-	-
Lars Tobisson (m)	64	60	64	73	75	72
Thage G. Peterson (s)	-	75	-	-	74-	-
Karl-Erik Olsson (c)	-	39	37	-	53	54
Eva Goës (mp)	-	69	75	-	83	83
Göran Persson (s)	-	-	54	-	-	53
Gudrun Schyman (v)	-	-	23	-	-	43

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningarna 1985-1991.

Sammanlagt nio ledande politiker har ingått i undersökningarna sedan 1985. Bland dem visade sig Karin Söder var mest känd.[5] Hela 81 procent av 1985 års intervjupersoner kände till att hon är centerpartist. Motsvarande siffra för Ingvar Carlsson var lägre – 75 procent. Andra namn som också nått 75-procentsnivån är Eva Goës 1991 och Thage G. Peterson 1988. Andelen svenskar som känner till Birgit Friggebos och Lars Tobissons partianknytning är något lägre – kring 65-70 procent. Mest okänd bland de politiker vi frågat om visade sig Gudrun Schyman vara. Endast 23 procent av intervjupersonerna 1991 kände till att hon företräder vänsterpartiet. Andra ledande politiker som inte heller visade sig var speciellt kända ute i folkdjupet var centerpartiets Karl-Erik Olsson och socialdemokraternas Göran Persson – endast 37 respektive 54 procent av 1991 års väljare kände till deras partifärg.[6]

Röstsplittrande personröstare

Kännedom om kandidater och ledande politiker är en central förutsättning för personröstning, men det är trots allt inte personröstning. Om vi vill få en uppfattning om hur vanlig personröstning kan vara i det nuvarande valsystemet kan vi exempelvis studera vad det är för faktorer som ligger bakom röstsplittring i de samtidiga riksdags- och kommunvalen. Ett intressant material för en sådan studie återfinns i valundersökningarna 1988 och 1991. I båda undersökningarna ställdes en öppen orsaksfråga till samtliga

röstsplittrare i riksdags- och kommunvalen: "... Vad var det som fick Dig att rösta olika i de båda valen?". De allra flesta besvarade frågan (88 procent) och angav något skäl till varför de delade sina röster på två partier. Resultaten i tabell 3.6 visar att en majoritet (58 procent) hänvisade till någon konkret sakfråga eller ideologiskt övervägande som orsak till röstsplittringen.

Tabell 3.6. Uppgivna motiv för röstsplittring vid valen 1988 och 1991

Fråga: "De flesta väljare röstar på samma parti i riksdags- och komunfullmäktigevalen. I årets val valde Du att rösta på olika partier. Vad var det som fick Dig att rösta olika i de båda valen?"

motiv	procentandel
sakfråga/ideologi	58
personfråga	23
taktik/protest	7
övrigt/ambivalent	12
summa procent	100
antal intervjuade	366

Kommentar: Den öppna intervjufrågan ställdes till totalt 409 röstsplittrare i riksdags- och kommunalvalen 1988 och 1991. Antalet personer som ej besvarade frågan var 43 (12 procent). Procentfördelningen i tabellen visar det sammanslagna resultatet för de båda valen. Analysen omfattar enbart eftervalsundersökningar.

Taktiska skäl (rädsla för bortslängd röst/få in visst parti i riksdagen) uppgavs av 12 procent, medan 23 procent anförde någon form av personskäl.[7] Bland dem som angav personskäl utpekade de allra flesta (83 procent) personfaktorer på kommunal nivå. I den mån vi kan tala om personröstning för dessa intervjupersoner var det alltså i allt väsentligt fråga om inverkan från lokala kandidater, inte kandidater på riksdagslistorna.

Om vi accepterar att kalla en röstsplittrare för personröstare om han eller hon själv har förklarat sitt röstningsbeteende med hänvisning till någon personfaktor, blir den totala andelen dylika personröstare trots allt mycket beskedlig. Totalt sett delade 17 respektive 22 procent av väljarna sina röster i 1988 och 1991 års riksdag- och kommunalval. Om 20 respektive 25 procent av dessa röstsplittrare angav personskäl som orsak till röstdelningen (som är våra empiriska resultat) blir den totala andelen sålunda definierade personröstare endast 3,4 procent 1988 och 5,5 procent 1991.[8]

Om vi ser närmare på vilka röstsplittrare det är som i första hand anger personskäl (se tabell 3.7) visar det sig att skillnaderna mellan olika sociala grupper är förhållandevis små, utom när det gäller landsbygds- kontra

Tabell 3.7. Personmotiv för röstsplittring. Andel röstsplittrare i olika socioekonomiska grupper som angav personfaktorer som orsak till röstdelningen vid valen 1988 och 1991

socioekonomisk grupp	andel röstsplittrare som angav personmotiv	antal personer
kön		
man	22	204
kvinna	25	159
åldersgrupp		
18-30	17	101
31-60	26	221
61-80	23	44
utbildning		
låg	26	104
medel	19	102
hög	23	159
yrkesgrupp		
industriarbetare	19	32
övriga arbetare	23	69
lägre tjänstemän	14	44
mellantjänstemän	27	112
högre tjänstemän	21	57
småföretagare	17	29
jordbrukare	14	7
studerande	23	22
bostadsort		
landsbygd	30	64
tätort	30	83
stad	21	158
storstad	11	55
samtliga	23	366

Kommentar: Resultaten bygger på svaren på en öppen intervjufråga till röstsplittrare i riksdags- och kommunvalen 1988 och 1991. Frågan löd "... Vad var det som fick Dig att rösta olika i de båda valen?" Antalet svarspersoner var 161 år 1988 och 205 år 1991. Röstsplittrare som inte besvarade frågan är ej medtagna i analysen. I tabellen är resultaten sammanslagna för de båda undersökningsåren. Andelen röstsplittrare som angav personmotiv var 20 procent 1988 och 25 procent 1991.

storstadsbor. Personskäl är mycket vanligare bland röstsplittrare på landsbygden (30 procent) än bland röstsplittrare i storstäderna (11 procent).

Kvinnor och äldre väljare är andra grupper som något oftare än genomsnittet anger personskäl bakom röstdelningen. Utbildning tycks däremot inte ha något enkelt samband med tendensen att anföra personskäl, även om lågutbildade väljare något oftare än högutbildade hänvisar till personskäl.

Inte heller politiska variabler som har att göra med intresse och kunskap uppvisar några starkare samband med tendensen att personrösta med hjälp av röstsplittring. Andelen personer som anger personskäl för röstdelningen är dock något högre bland väljare med stort politiskt intresse, frekvent läsande av politik i tidningarna (framförallt lokalpolitik) och med politiska kunskaper och kandidatkännedom över genomsnittet (se tabell 3.8).

Graden av politikerförtroende visade sig tidigare ha ett visst samband med kandidatkännedom. Människor med ett stort politikerförtroende hade en bättre namnkunskap än människor utan förtroende för politiker. Något sådant samband existerar inte när det gäller personröstning via röstdelning. Väljare med ett stort politikerförtroende hade i vår studie inte en större benägenhet att motivera sin röstsplittring med personskäl än väljare med ett litet politikerförtroende.

Ett viktigt resultat är att tendensen att personrösta med hjälp av röstdelning inte är vanligast bland väljare som bestämmer sitt partival sent under valrörelserna. Personskäl som orsak till röstsplittring visar sig tvärtom återfinnas oftare hos väljare som uppger att de bestämt sitt partival långt innan valrörelserna. Ur normativ synpunkt och med tanke på att det nuvarande svenska valsystemet är konstruerat så att parti- och sakfrågor, inte personfrågorskall vara de avgörande på valdagen, är det trösterikt att personröstarna var vanligare bland de mer stabila väljarna som inte påverkas av valrörelserna än bland de osäkra väljarna som fattar sitt röstningsbeslut under den hektiska valspurten.

Personröstning via röstdelning är något vanligare bland borgerliga väljare, framförallt bland kds-väljare, än bland väljare som stödejr vänsterpartiet, socialdemokraterna eller miljöpartiet. Det partis väljare som i vår undersökning minst ofta hänvisade till personskäl som orsak till röstsplittringen var dock nydemokraterna (se tabell 9).

Detta är dock ett föga överraskande resultat med tanke på att en mycket stor del av ny demokratis röstsplittrare 1991 var väljare (oftast moderater) som protest- och/eller taktikröstade på nyd för att få in partiet i riksdagen.[9]

Tabell 3.8. Politiska korrelat till personröstning. Andel röstsplittrare som angav personmotiv vid valen 1988 och 1991 bland väljare med olika politiskt intresse och politiska kunskaper

	andel röstsplittrare som angav något personmotiv	antal personer
politiskt intresse		
mycket intresserad	28	39
ganska intresserad	24	172
inte särskilt/inte alls intresserad	20	154
läsning av politik i tidningar		
det som finns varje dag	26	61
ofta	26	128
någon gång/aldrig	20	173
läsning av lokalpolitik/kommunala frågor		
i stort sett allt	38	68
ganska mycket	22	155
inte särskilt mycket/ingenting	15	139
politiska kunskaper		
under medel	24	87
medel	21	164
över medel	25	114
politikerförtroende		
mycket/ganska stort	22	144
mycket/ganska litet	23	210
kandidatkännedom i riksdagsvalet 1991		
kan namnge någon kandidat	33	82
ingen kandidatkännedom	20	123
partiidentifikation		
stark anhängare	18	34
svag anhängare	18	66
enbart preferens	25	193
ingen partiidentifikation	22	72
tidpunkt för röstningsbeslut		
sista veckan före valet	19	159
tidigare under hösten eller sommaren	23	110
bestämt sedan länge	28	97
samtliga	23	366

Tabell 3.9. Personmotiv för röstsplittring efter partival i riksdags- och kommunvalen 1988 och 1991

partival	andel röstsplittrare som angav något personmotiv	antal personer
riksdagsvalet		
v	21	24
s	18	103
c	29	35
fp	24	42
m	31	55
kds	45	22
mp	19	27
nyd	17	41
övrigt	13	8
kommunvalet		
v	25	24
s	27	49
c	25	57
fp	31	54
m	26	61
kds	35	23
mp	10	49
nyd	9	11
övrigt	11	18
samtliga	23	366

L'Ancien Règime

Det bör betonas att de resultat vi funnit gäller för l'ancien règime, dvs vårt nuvarande valsystem. Om kandidatkännedomen och personröstande via röstsplittring kommer att uppvisa liknande sambandsmönster med olika påverkansfaktorer efter det att ett utvidgat personvalssystem införts kan vi inte säkert veta. Men om så blir fallet kommer möjligheten att personrösta att utnyttjas ungefär lika mycket av olika sociala grupper. De skillnader i kandidatkännedom som finns mellan olika social grupper har blivit mindre över tid, även om män, äldre personer och högutbildade fortfarande har ett visst försteg.

Den faktor som redan vårt nuvarande valsystem har det starkaste sambandet med kandidatkännedom är politisk kunskap och engagemang. Ett personvalsystem kommer att kräva ytterligare kunskaper av väljarna. Utöver kännedom om partiideologier och ståndpunkter i olika sakfrågor måste väljarna också ha kunskap om kandidaterna. De väljare som främst kommer att kunna utnyttja ett personvalsystem kommer därför att vara de mest kunniga och politiskt intresserade väljarna.

Analysen av personröstandet vid de samtidiga riksdags- och kommunvalen uppvisade svagare samband med olika sociala och politiska orsaksfaktorer. De samband som fanns avvek dock inte från dem vi fann när det gällde kandidatkännedomen, utom möjligen när det gäller kön. Män är något kunnigare om kandidatnamn än kvinnor, men kvinnor anger något oftare än män personmotiv som orsak till röstsplittring. En annan skillnad är att kandidatkännedomen tidigare (dock ej 1991) var bättre på landsbygden än i storstäderna. När det gäller personröstande med hjälp av röstsplittring är det helt klart att ett sådant beteende fortfarande är vanligare på landsbygden än i storstäderna.

Måhända kommer personval och personröstande i ett ändrat valsystem att slå igenom mest på landsbygden för att med tiden sprida sig till storstäderna? Som statsvetare gör vi dock klokt i att vara försiktiga med förutsägelser om framtiden. Tids nog lär vi få tillfälle att studera hur det gick.

Noter

1. SOM-undersökningen är en årlig enkätundersökning med svenska folket (15-80 år, 2 800 i urvalet). SOM står för Samhälle, Opinion, Massmedier och är en samarbetsorganisation mellan statsvetenskapliga institutionen, institutionen för journalistik och masskommunikation och förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet. Se Holmberg och Weibull (1993).

2. En analys av utvecklingen när det gäller röstsplittring i svenska val återfinns i Gilljam och Holmberg (1993:56-61).

3. Resultaten för valen 1956 och 1960 är kontrollerade för nämnande av felaktiga namn. Motsvarande kontroller har inte genomförts för de senare undersökningarna; se Särlvik (1970) och Roth (1973). Resultaten för åren 1964-1991 rymmer m a o en viss överskattning av kandidatkännedomen, om man definierar kandidatkännedom som nämnande av korrekta namn. Metodstudier grundade på data från undersökningarna 1968 och 1991 tyder på att överskattningen håller sig kring 5-8 procentenheter.

4. Bland väljare som röstade på miljöpartiet och ny demokrati 1991 var kandidatkännedomen sämre än bland s-väljarna, 30 respektive 36 procent mot 41 procent bland s-väljarna. Även fp-väljare 1991 uppvisade en något sämre kandidatkunskap än s-väljarna, 40 mot 41 procent.

5. Vår operationella definition på känd är i detta sammanhang andel väljare som på ett riktigt sätt kan koppla samman namn och parti.

6. Resultaten visar att politikerna – med undantag för s-politikerna – var klart mer kända bland de egna väljarna än i valmanskåren som helhet. För Ingvar Carlsson, Thage G. Peterson och Göran Persson återfinns dock inte det mönstret. Socialdemokratiska väljare kände inte till deras partiankytning bättre än andra väljare.

7. Den övervägande delen av de skäl som röstsplittrarna nämnde 1988 och 1991 har att göra med lokala sak- eller personfrågor (64 procent). Andelen skäl som kan klassificeras som rikspolitiska var lägre (19 procent). Resterande 17 procent har förts till en ambivalent övrigtkategori.

8. Andelen personröstare hade med all sannolikhet blivit något högre om vi också frågat icke-röstsplittrarna om skälen bakom deras partitrogna beteende, men det gjorde vi inte. Därför vet vi inte hur stor andel av icke-röstsplittare som röstade partitroget av personskäl. Troligen var de dock relativt sett färre än bland röstsplittrarna. Orsaken till denna förmodan är att det brukar vara mycket få väljare (3 procent 1991) som anger personskäl (inklusive partiledarna) när de öppet ombeds att ange skäl för varför de röstade som de gjorde. Personskäl brukar vara något vanligare förekommande (oftast partiledarskäl) när frågan gäller orsak till partibyte (11 procent 1991). Se vidare Mikael Gilljams kapitel i denna volym.

9. En analys av taktikröstningen 1991 återfinns i Gilljam och Holmberg (1993:109-113).

Litteratur

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993): *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Holmberg, S. och Weibull, L. (red) (1993): *Perspektiv på krisen*. SOM-rapport 9. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Roth, P-A. (1973): *Väljare och valda. Kännedom om riksdagsledamöterna som personer*. Representationsundersökningen. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Särlvik, B. (1970): *Intervjuundersökning rörande valet till andra kammaren 1968*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Lena Wängnerud

4 Kvinnliga riksdagskandidater – vem lägger märke till att de finns?

Kvinnor är inga nykomlingar i politiken. Det är över sjuttio år sedan kvinnor för första gången stod nominerade på partiernas listor inför ett riksdagsval och vi fick den första kvinnorepresentationen i det svenska parlamentet. På kommunal nivå har kvinnor varit verksamma som politiker sedan ännu längre tid tillbaka.[1] Paradoxalt nog verkar det ändå leva kvar en föreställning om kvinnan som ett "nytt" inslag i politiken, samtidigt som det vuxit fram en medvetenhet om Sverige som ett ledande land på området kvinnorepresentation. Ingen annanstans, utom i övriga Norden, har andelen kvinnor i folkvalda församlingar varit så hög som här. Medan antalet kvinnor i andra länders parlament ofta gått att räkna på ena handens fingrar har vi i Sverige kunnat visa upp en andel på närmare 40 procent.[2]

Valet 1991 innebar en tillbakgång för kvinnorepresentationen i riksdagen. Istället för fortsatt uppgång medförde valresultatet att de kvinnliga riksdagsledamöterna blev färre. Andelen sjönk från 38 till 33 procent. Resultatet har gett upphov till en nyvaknad och intensifierad debatt om jämställdhet och kvinnors villkor i politiken. Ett nytt kvinnoparti har bildats och de etablerade partiernas kvinnor söker nya former för samarbete.

Nu när ett mer personorienterat valsystem föreslås i svensk politik finns det därför anledning att ställa sig frågan om en ökad uppmärksamhet på politikerna som personer kan falla olika ut för kvinnor och män.

Ett av den statsvetenskapliga kvinnoforskningens viktigare bidrag är att peka på mannen som norm i det politiska livet. Kritiken har gått ut på att det allt för ofta, både i forskningen och den politiska debatten, sätts likhetstecken mellan politiker och man och att det manliga politiska beteendet betraktas som "det normala". I spåren av detta följer en osynlighet – en lägre grad av uppmärksamhet – för kvinnor både som väljare och som valda representanter.[3] Den just diskuterade föreställningen om kvinnor som nya i politiken skulle kunna vara ett utslag av detta. En annan tänkbar följd är att kvinnor, trots sin relativt höga andel av toppskiktet i svensk politik, inte är förankrade i väljarnas medvetande på samma sätt som manliga politiker. På frågan om vilka det är som lägger märke till att det

finns kvinnliga riksdagskandidater är kanske inte det självklara svaret – det gör väl alla?

Frågeställning

Den fråga som skall behandlas här är om kvinnliga kandidater i ett riksdagsval når ut till väljarna, blir uppmärksammade och ihågkomna, i samma utsträckning som sina manliga kollegor. Ett personorienterat valsystem bygger på att väljarna lägger märke till politikern som person. Om det i dagens politiska system finns en större osynlighet för kvinnor än för män är det en tröskel att vara vaksam på om vi slår upp dörrarna för ett system där den enskilde politikerns genomslagskraft ges större betydelse. Förutom den mer generella frågeställningen om synlighet kontra osynlighet, analyseras i detta kapitel frågan om det finns grupper av väljare som är bättre än andra på att uppmärksamma kvinnliga kandidater. Uppmärksammar kvinnliga väljare kvinnliga kandidater i högre grad än manliga väljare? Vad betyder det för väljarnas uppmärksamhet att kvinnoandelen på partiernas valsedlar varierar?

Även om kvinnor idag inte kan beskrivas som nykomlingar i politiken är de kvinnliga politikerna trots allt fortfarande färre än de manliga. Kvinnor befinner sig även generellt sett på lägre nivåer i det politiska systemet än män. Det förhållandet är en viktig faktor att ta hänsyn till i en diskussion om osynlighet för kvinnliga kandidater. En annan viktig faktor är att inslaget av kvinnliga representanter skiftar starkt mellan till exempel olika partier och olika landsändar. Spännvidden för kvinnorepresentationen i den nuvarande riksdagen sträcker sig från ny demokratis 12 procent till socialdemokraternas 41 procent. Och mellan landets delar skiftar det från Gotland där valkretsens båda ledamöter är kvinnor till Kristianstad län där bara en av valkretsens elva riksdagsledamöter är kvinna. Möjligheten för väljare att uppmärksamma kvinnliga kandidater kan därmed variera beroende på var i landet de bor och vilket parti de röstar på.

Det kan även finnas andra faktorer som påverkar de kvinnliga kandidaternas synlighet bland väljarna. Om normen, det vanliga, är att se politikern som en man kan det krävas extra mycket intresse, kunskap eller engagemang för att bilden av en kvinna ska träda fram när väljaren ska erinra sig och lägga sin röst på en eller ett par enskilda kandidater, som det blir frågan om i en personvalssituation.

Svenska väljares kandidatkännedom

Sedan 1950-talet har statsvetare intresserat sig för vilken kännedom väljarna har om de kandidater som ställer upp för partierna i riksdagsvalen.[4] Tidigare analyser har varit koncentrerade på skillnader i kandidatkännedom mellan olika partiers väljare. I Sören Holmbergs bidrag till denna volym, kapitel 3, visar det sig även finnas andra faktorer än val av parti som påverkar kännedom om vilka kandidater som ställer upp i riksdagsvalen. Till exempel är kön en sådan faktor. Sedan undersökningarna startade 1956 har kvinnor varit sämre än män på att kunna namnge riksdagskandidater, även om skillnaden mellan könen minskat över tid.

Även i det här kapitlet står väljarnas kandidatkännedom i centrum. Men fokus är inte enbart riktat mot väljarna själva, utan också mot vilka kandidater – män eller kvinnor – det är som de har kännedom om. Analysen behandlar 1985 och 1991 års riksdagsval och bygger på data från valundersökningar av de två aktuella valen.[5]

Kvinnliga och manliga riksdagskandidater

Genombrottet för kvinnor i svensk politik anges vanligen till 1970-talet. Det var då den stadiga ökning inleddes som mandatperioden 1985-1988 resulterade i toppnoteringen 38 procent kvinnor i riksdagen. Andelen kvinnor har varit högre än så om man istället ser till dem som varit nominerade på partiernas listor inför valen. I riksdagsvalet 1985 utgjorde kvinnorna 39 procent av de nominerade kandidaterna, i valet 1991 var 41 procent av kandidaterna på valsedlarna kvinnor.[6] Kvinnornas lägre andel av de kandidater som till slut väljs in i riksdagen avspeglar kvinnornas generellt lägre status i politiken. Kvinnor placeras i större utsträckning på icke-valbar plats än män. I de följande två tabellerna jämförs förhållandet mellan å ena sidan kvinnors och mäns andel bland nominerade och valda kandidater i riksdagsvalen, och å andra sidan vilket kön det är på de kandidater som väljarna uppger kännedom om.

Tabell 4.1. Manliga och kvinnliga riksdagskandidater 1985. Andel nominerade respektive valda i riksdagsvalet jämfört med andel som namngavs i valundersökningen (procent)

	riksdagsvalet 1985		*valundersökningen 1985*
	nominerade	valda	namngivna
manliga kandidater	61	69	76
kvinnliga kandidater	39	31	24
differens	22	38	52
summa procent	100	100	100

Kommentar: Totalt namngavs 2 455 riksdagskandidater i valundersökningen 1985, antal nominerade kandidater i valet var 4 758 och antalet valda uppgick till 349 riksdagsledamöter.

Tabell 4.2. Manliga och kvinnliga riksdagskandidater 1991. Andel nominerade respektive valda i riksdagsvalet jämfört med andel som namngavs i valundersökningen (procent)

	riksdagsvalet 1991		*valundersökningen 1991*
	nominerade	valda	namngivna
manliga kandidater	59	67	73
kvinnliga kandidater	41	33	27
differens	18	34	46
summa procent	100	100	100

Kommentar: Totalt namngavs 1 991 riksdagskandidater i valundersökningen 1991, antal nominerade kandidater i valet var 4 664 och antalet valda uppgick till 349 riksdagsledamöter.

Resultatet visar tydligt att det i första hand var manliga riksdagskandidater väljarna uppgav kännedom om. Bara var fjärde kandidat som namngavs var kvinna. Förhållandet mellan könen bland de politiker som varit nominerade kandidater, invalda riksdagsledamöter respektive namngivna av väljarna visar olika tendens för kvinnor och män. Från att ha varit relativt

många, cirka 40 procent, av de nominerade kandidaterna minskade kvinnornas andel till en tredjedel av de ledamöter som valdes in i riksdagen och slutligen till ungefär en fjärdedel av de kandidater som namngavs. För de manliga kandidaterna sker däremot en stegvis ökning av andelen. Från en nivå på 60 procent bland nominerade kandidater ökade männens andel till 75 procent bland de kandidater som väljarna uppgav kännedom om. Avståndet – gapet – mellan könen var som störst, 52 respektive 46 procentenheter, för de namngivna kandidaterna både 1985 och 1991.

I stort sett ger resultaten för båda valen samma bild, även om skillnaden mellan manliga och kvinnliga ledamöter minskat något under de två mandatperioderna mellan 1985 och 1991. De kvinnliga kandidaterna var i lägre grad representerade bland de kandidater som nämndes av väljarna än bland dem som fanns uppsatta på partiernas valsedlar vid båda tillfällena. Frågan i nästa avsnitt är i vilken utsträckning detta är ett fenomen som varierar mellan olika grupper av väljare.

Svenska väljares kännedom om kvinnliga och manliga riksdagskandidater

Den kunskap väljarna har om de kandidater som ställer upp i riksdagsvalen varierar både över tid och mellan olika grupper av väljare.[7] På frågan *Känner Du till namnet på någon eller några av de personer som står på partiernas valsedlar i Din valkrets inför riksdagsvalet ?* var det både 1985 och 1991 något mindre än hälften av väljarna som namngav minst en kandidat. Eftersom möjligheten fanns att namnge upp till fyra olika kandidater går det att analysera olika slag av kandidatkännedom hos väljarna. Intressant att skilja på är i vilken utsträckning väljarna namnger *enbart* manliga kandidater, en *kombination* av manliga och kvinnliga kandidater eller *enbart* kvinnliga kandidater. För även om de flesta kandidater som nämnts varit manliga finns möjligheten att väljarna i sina svar nämnt både kvinnor och män, men att nämnandet av en kvinnlig kandidat kommit att överskuggas av nämnandet av flera män.

Tabell 4.3. Väljarnas kandidatkännedom 1985 och 1991. Andel väljare som namnger enbart manliga kandidater, en kombination av manliga och kvinnliga kandidater respektive enbart kvinnliga kandidater (procent)

kandidatkännedom	*1985* samtliga väljare	*1991* samtliga väljare
enbart manliga	27	23
manliga och kvinnliga	14	12
enbart kvinnliga	5	6
kan ej namnge kandidater	54	59
summa procent	100	100
antal personer	2 600	2 327

Kommentar: I de fall det inte genom namnet gått att fastställa kön på någon av de namngivna kandidaterna har svarspersonen förts till gruppen som inte namnger kandidater. 1985 omfattar detta två procent av väljarna och 1991 tre procent.

De väljare som namngav enbart kvinnliga kandidater var mycket få, omkring fem procent, både 1985 och 1991. Jämförs detta med de 27 respektive 23 procent som namngav enbart manliga kandidater visar sig en klar slagsida hos väljarna mot kännedom om manliga riksdagskandidater både 1985 och 1991.

År 1985 var det 46 procent av väljarna som kunde namnge minst en kandidat, 1991 var det 41 procent. I båda valen fanns det skillnader mellan kvinnliga och manliga väljare på den här punkten. 1985 var det 51 procent av de manliga väljarna som namngav kandidat, medan nivån bland kvinnliga väljare låg på 41 procent. 1991 var det 44 procent av de manliga väljarna och 39 procent av de kvinnliga väljarna som uppgav namn på minst en kandidat.[8]

I de följande analyserna är en genomgående fråga vilka skillnader det finns mellan kvinnliga och manliga väljares kandidatkännedom. För att dessa skillnader inte ska döljas av det förhållandet att kvinnor i mindre utsträckning än män nämnt kandidater, är analyserna i fortsättningen begränsade till de väljare som uppger kännedom om minst en kandidat. Det finns även andra skäl till att specialstudera väljare med kandidatkännedom. Sannolikt är det de som i dagens system har namnkunskap om kandidater som ställer upp i riksdagsvalen som också mest aktivt kommer att utnyttja ett större inslag av personval i ett framtida valsystem. Om man analyserar

denna grupp, bestående av närmare hälften av väljarna, i vilken omfattning finns då ett inslag av kvinnliga kandidater? Det är nästa fråga som ställs.

Kännedom om kvinnliga kandidater – är den högre bland kvinnor än män?

När vi bortser från de väljare som inte alls uppger kandidatkännedom blir det mer intressant än tidigare att belysa frågan om kännedom om kvinnliga respektive manliga riksdagskandidater från kvinnosynpunkt. Tabellerna 4.4 och 4.5 visar i vilken utsträckning kvinnliga väljare är bättre än manliga på att namnge kvinnliga kandidater.

Tabell 4.4. Väljare med kandidatkännedom 1985. Andel väljare som namnger enbart manliga kandidater, en kombination av manliga och kvinnliga kandidater respektive enbart kvinnliga kandidater (procent)

riksdags-kandidater	*väljare* samtliga	manliga	kvinnliga	skillnad män-kvinnor
enbart manliga	58	63	51	+12
manliga och kvinnliga	31	28	35	-7
enbart kvinnliga	11	9	14	-5
summa procent	100	100	100	
antal personer	1 184	669	515	

Kommentar: Tabellen bygger på de väljare som på valundersökningens fråga om kandidatkännedom namnger minst en kandidat (46 procent av väljarna 1985.

Tabell 4.5. Väljare med kandidatkännedom 1991. Andel väljare som namnger enbart manliga kandidater, en kombination av manliga och kvinnliga kandidater respektive enbart kvinnliga kandidater (procent)

riksdags-kandidater	*väljare* samtliga	manliga	kvinnliga	skillnad män-kvinnor
enbart manliga	56	59	51	+8
manliga och kvinnliga	29	28	31	-3
enbart kvinnliga	15	13	18	-5
summa procent	100	100	100	
antal personer	961	526	435	

Kommentar: Tabellen bygger på de väljare som på valundersökningens fråga om kandidatkännedom namnger minst en kandidat (41 procent av väljarna 1991.

Kvinnliga väljare är bättre än manliga på att namnge kvinnliga riksdagskandidater. I samband med valet 1985 var det en skillnad på 12 procentenheter mellan könen, 1991 var skillnaden 8 procentenheter. Bland manliga väljare fanns det en klar majoritet som inte nämnde några kvinnliga kandidater. Den andel manliga väljare som namngav enbart manliga riksdagskandidater var 63 procent 1985 och 59 procent 1991. Bland kvinnliga väljare fanns det i båda de aktuella valen en jämnare fördelning mellan dem som nämnt enbart manliga kandidater och dem som haft med ett kvinnligt inslag i sin kandidatkännedom; antingen genom nämnadet av enbart kvinnliga kandidater eller genom en kombination av kvinnliga och manliga kandidater.

Väljarens kön är en intressant faktor i analysen av kännedom om kvinnliga riksdagskandidater. Men det finns fler förhållanden som det är relevant att ta hänsyn till. Väljarnas partival och valkretstillhörighet är två faktorer som kan säga något om vilken betydelse förekomsten av kvinnliga kandidater har för väljarnas kännedom om kvinnliga politiker. Inledningsvis nämndes att det i den nuvarande riksdagen finns stora skillnader mellan partierna och valkretsarna när det gäller andel kvinnliga riksdagsledamöter. Frågan är om en högre förekomst av kvinnliga ledamöter ger utslag i en större kännedom bland väljarna. Andra faktorer, som också diskuterades inledningsvis, är i vilken utsträckning kännedom om kvinnliga kandidater beror på faktorer som i högre grad är knutna till väljarna själva. Är mer politiskt engagerade och intresserade väljare bättre på att

namnge kvinnliga kandidater än andra? Eller är kännedom om kvinnliga kandidater i större utsträckning beroende på sociala bakgrundsfaktorer som ålder och utbildning? Dessa frågor skall behandlas i följande avsnitt.

Vilka faktorer påverkar kännedom om kvinnliga kandidater?

Det finns stora variationer mellan valkretsarna när det gäller andel kvinnor bland de ledamöter som väljs in i riksdagen. Efter valet 1985 hade störst andel kvinnor valts in i riksdagen från valkretsarna Gotland, Jämtlands län, Uppsala län och Stockholms kommun – i dessa valkretsar utgjorde kvinnorna över 40 procent av de valda ledamöterna. Sämst på att välja in kvinnliga ledamöter var samma år Hallands län, Älvsborg södra och Blekinge län – från var och en av dessa valkretsar valdes det bara in en kvinnlig ledamot. 1991 var det fem valkretsar utöver de tidigare nämnda som kom upp i en andel på över 40 procent kvinnor bland de invalda ledamöterna: Göteborgs kommun, Älvsborg norra, Örebro län, Västmanland län och Kopparberg län. I botten, med bara en kvinnlig riksdagsledmot vardera, låg även detta år Älvsborg södra och Blekinge län. Jämfört med 1985 fick Hallands län en högre andel kvinnliga riksdagsledamöter 1991, 30 procent istället för 10 procent. Från Kristianstad län minskade däremot andelen kvinnliga ledamöter, från 25 procent 1985 till 9 procent 1991, och Kristianstad placerade sig därmed i botten jämsides med valkretsarna Älvsborg södra och Blekinge.

Även för övriga valkretsar har det varierat i andel kvinnliga ledamöter, och det har skett vissa förändringar under de två mandatperioderna mellan 1985 och 1991. Analysen kommer inte att i detalj gå in på dessa variationer och förändringar. Istället är det intressant att få en mer övergripande bild av sambandet mellan andel kvinnor bland valkretsens invalda riksdagsledamöter och andelen väljare i varje valkrets som namnger kvinnliga kandidater. Att ett sådant samband kan finnas visas av att bland de valkretsar där väljarna varit bäst på att namnge kvinnliga kandidater återfanns Gotland och Jämtlands län både 1985 och 1991. I dessa valkretsar var det cirka 80 procent av väljarna som uppgav kännedom om kvinnliga kandidater, antingen enbart eller i kombination med manliga kandidater. Sämst på att namge kvinnor både 1985 och 1991 var väljarna i Blekinge län. 1985 var det 26 procent av väljarna från Blekinge som uppgav kännedom om någon kvinnlig riksdagskandidat, 1991 var andelen 12 procent.

Tabell 4.6 visar hur stor betydelse valkretstillhörigheten har för väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater genom att jämföra rangordningen av valkretsarna efter andel kvinnliga ledmöter i riksdagen, med rangord-

ningen av valkretsarna efter hur stor andel väljare som namnger kvinnliga kandidater.

Tabell 4.6 Valkretsens betydelse för kännedom om kvinnliga kandidater. En jämförelse mellan andel kvinnliga ledamöter i riksdagen och andel väljare som namnger kvinnliga kandidater i respektive valkrets 1985 och 1991 (Spearman's rho).

28 valkretsar 1985:	rangkorrelationskoefficient	+0.44
28 valkretsar 1991:	rangkorrelationskoefficient	+0.69

Kommentar: En koefficient på -1 innebär att två rangordningarna (över andel kvinnliga ledamöter i riksdagen respektive andel väljare som namnger kvinnliga kandidater) är helt motsatta, en koefficient på +1 att de är identiska med varandra.

Det fanns ett tydligt samband mellan valkretstillhörighet och väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater både 1985 och 1991. I de valkretsar där andelen kvinnor som valts in i riksdagen var högst, namngavs också kvinnliga kandidater i större utsträckning än i andra valkretsar. Omvänt; inslaget av kvinnliga kandidater i väljarnas kandidatkännedom var i valen 1985 och 1991 som lägst i de valkretsar där det var en liten andel kvinnor bland de invalda riksdagsledamöterna.

Sambandet var dock inte hundraprocentigt. Det fanns andra faktorer som hade betydelse för väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater vid de båda tillfällena. Faktorer som inte handlade om andel kvinnor bland riksdagsledamöterna utan i högre grad om egenskaper hos olika grupper av väljare.

Väljaregenskaper

Ett påstående som framfördes i inledningen var att det finns ett stereotypt synsätt i politiken som bidrar till att det i människors föreställningsvärld finns ett likhetstecken, mer eller mindre uttalat och medvetet, mellan politiker och man. Detta *normseende* skulle kunna bidra till ett osynliggörande av kvinnliga politiker. Resultaten hittills kan tolkas i riktningen att det i dagens svenska politiska system finns ett sådant normseende bland väljarna. Men ett stereotypt betraktelsesätt av det slaget är inte omöjligt att förändra. De faktorer som tidigare nämnts som kan bidra till att *bryta* ett normseende av den här typen är: hög grad av politiskt intresse, omfattande kunskap om politik och ett aktivt tidningsläsande om politik. I

tabell 4.7 behandlas de tre faktorerna jämsides med andra egenskaper hos väljarna som ålder, utbildning, bostadsort, partival och kön.

Den huvudsakliga frågan är nu vilka grupper av väljare det är som är bättre eller sämre än andra när det gäller kännedom om kvinnliga kandidater. Den grupp väljare som namngav enbart kvinnliga kandidater har här slagits samman med den grupp som namngav en kombination av både kvinnor och män. Genomgående är det denna sammanlagda andel som redovisas. De tidigare resultaten visade på stora likheter mellan 1985 och 1991 i kännedom om kvinnliga kandidater. För klarhets skull fokuseras den följande analysen på 1991 års val.

Det finns olika sätt att diskutera vilken betydelse olika faktorer har för väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater. Ett är att se vilken effekt en faktor har på väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater. Finns det till exempel stora skillnader mellan socialdemokratiska och moderata väljare i kännedom om kvinnliga kandidater bidrar *partivalet* till att förklara varför vissa väljare har större kännedom om kvinnliga kandidater än andra. Små skillnader mellan till exempel väljare i olika åldersgrupper, gör att *ålders-faktorn* framstår som mindre betydelsefull för kännedom om kvinnliga kandidater. Partival är i detta exempel en faktor med stor effekt på kännedom om kvinnliga kandidater, ålder däremot en med liten effekt.

Vilka faktorer som rymmer stora eller små skillnader i kännedom om kvinnliga kandidater kan vara olika för kvinnliga respektive manliga väljare. Steg två är att ta upp i vilken utsträckning det sker en interaktion mellan kön och andra faktorer som påverkar väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater.

Ett tredje sätt att ta upp frågan om vad som avgör kännedom om kvinnliga kandidater är att maximera respektive minimera kännedom om kvinnliga kandidater. Vilka väljare har störst kännedom om kvinnor? Vilka har lägst? Och vilka skillnader finns det mellan könen? I tabell 4.7 redovisas för varje kategori skillnader mellan män och kvinnor.

Tabell 4.7. Väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater 1991. Andel väljare i olika grupper som namnger kvinnliga riksdagskandidater, antingen enbart eller i kombination med manliga riksdagskandidater (procent)

grupp av väljare	samtliga väljare	manliga väljare	kvinnliga väljare	skillnad män-kvinnor	antal personer samtliga
kön					
man	40				526
kvinna	48			8	435
partival					
v	31	21	41	20	36
s	46	44	50	6	320
c	50	42	58	16	88
fp	54	46	62	16	84
m	42	42	41	1*	200
kds	46	51	42	9*	78
mp	54	56	53	3*	26
nyd	26	21	32	11	55
läser om politik					
aldrig	31	12	39	27	26
någon gång	38	36	41	5	360
ofta	48	40	58	18	355
varje dag	50	49	51	2	219
politiskt intresse					
lågt	35	29	39	10	296
måttligt	46	41	53	12	525
högt	60	59	62	3	140
kunskap om politik					
låga	18	10	22	12	33
ganska låga	36	28	41	13	140
mellan	43	36	50	14	393
ganska höga	50	46	59	13	253
höga	52	52	55	3	137
ålder					
18-30 år	36	33	38	5	203
31-60 år	46	40	53	13	561
61-80 år	49	50	47	3*	197
utbildning					
låg	40	38	43	5	350
mellan	45	40	50	10	231
hög	48	44	52	8	377
bostadsort					
landsbygd	44	38	51	13	199
tätort	41	36	50	14	206
stad	47	46	47	1	421
storstad	40	37	43	6	123

Kommentar: Tabellen bygger på de väljare som på valundersökningens fråga om kandidatkännedom namnger minst en kandidat. De väljare som enbart namnger manliga kandidater finns med i procentbasen (antal personer) men redovisas inte som procentandel. (*) markerar att det i gruppen är de manliga väljarna som i störst utsträckning namnger kvinnliga kandidater. Intressevariablen mäter subjektivt politiskt intresse medan kunskapsvariabeln är konstruerad utifrån andel rätta svar på ett antal frågor om politik.

I samband med 1991 års val hade väljarnas kunskap om politik störst effekt på kännedom om kvinnliga kandidater. Kunskap om politik var den faktor där det fanns störst skillnad mellan den grupp som var bäst och den som var sämst på att namnge kvinnliga riksdagskandidater. 18 procent av de som hade låga politiska kunskaper och 52 procent av dem med höga kunskaper namngav i samband med valet någon kvinnlig kandidat. Det är en skillnad på 34 procentenheter. Vilket parti väljarna röstade på gav därefter störst utslag på kännedom om kvinnliga kandidater mellan olika grupper av väljare. Det skiljde 28 procentenheter mellan ny demokratis väljare, som i 1991 års val var sämst på att namnge kvinnliga kandidater, och folkpartiets och miljöpartiets väljare som i lika hög utsträckning namngav kvinnliga kandidater. Mellan väljare med lågt respektive högt politiskt intresse var skillnaden 25 procentenheter. Och mellan dem som aldrig läser om politik och de som uppgav att de läser om politik varje dag skiljde det sig 1991 19 procentenheter.

Att kännedom om kvinnliga kandidater till stor del handlar om kognitiva resurser hos väljarna understryks av att tre av de faktorer som gav störst effekt på kännedom om kvinnliga kandidater på olika sätt visar i vilken utsträckning väljarna tar till sig information om politik.[9] Skillnaderna mellan väljare i olika åldersgrupper, med olika utbildningsnivå respektive boende i stad kontra landsbygd inte var särskilt stora.

Om man jämför manliga och kvinnliga väljare 1991 så var kristdemokraternas, moderaternas och miljöpartiets manliga väljare något bättre än deras kvinnliga på att namnge kvinnliga riksdagskandidater. Även i den äldsta åldersgruppen, 61-80 år, var det de manliga väljarna som i störst utsträckning namngav kvinnliga kandidater.

I övrigt återfanns de tidigare framkomna könsskillnaderna, med större kännedom om kvinnliga kandidater bland kvinnliga väljare, i samtliga undersökta grupper. Interaktionen mellan kön och övriga faktorer visar sig också i att för män var kunskap om politik en mer avgörande faktor än bland kvinnor. Bland manliga väljare med låg kunskap om politik var det bara tio procent som namngav någon kvinnlig kandidat, för män med hög politisk kunskap var motsvarande andel så hög som 52 procent. Det innebär en skillnad på 42 procentenheter. I vilken utsträckning väljarna läser om politik i tidningarna var också mer betydelsefullt bland manliga väljare än bland kvinnliga 1991. Grad av tidningsläsande hade lika stor betydelse för de manliga väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater som deras val av parti. För kvinnliga väljare var kunskap om politik, partival och politiskt intresse i stort sett i lika hög grad utslagsgivande för kännedom om kvinnliga riksdagskandidater 1991. Effekten av dessa var mellan 29 och 33 procentenheter. Hur ofta kvinnliga väljare läser om politik var inte lika betydelsefullt för deras kännedom om kvinnliga kandidater. Mellan de som

läser om politik varje dag och de som aldrig läser om politik var skillnaden 19 procentenheter. En intressant skillnad mellan könen visar sig alltså i att effekten av kunskap om politik och grad av tidningsläsande var större bland manliga väljare än kvinnliga. Partival och politiskt intresse hade däremot lika stor effekt för båda könen på kännedom om kvinnliga kandidater.

De grupper som hade högst kännedom om kvinnliga riksdagskandidater var 1991 folkpartiets kvinnliga väljare och kvinnliga väljare med högt politiskt intresse. I båda dessa grupper namngav över 60 procent av väljarna kvinnor. Sämst på att nämna kvinnliga kandidater, bland kvinnliga väljare, var de med låg politisk kunskap och de som röstade på ny demokrati. I de här två grupperna namngavs kvinnor av färre än var fjärde kvinnlig väljare.

Grupper som i högst utsträckning namngav kvinnor bland manliga väljare 1991 var män med högt politiskt intresse, hög kunskap om politik och de som röstade på miljöpartiet eller kds. I dessa grupper var det över hälften av väljarna som namngav kvinnliga kandidater. Bland män med låg politisk kunskap, som uppgav att de aldrig läser om politik och bland dem som röstade på vänsterpartiet eller ny demokrati var det en mindre andel än en fjärdedel som uppgav kännedom om kvinnliga kandidater i samband med valet 1991.

Partival är en faktor som har stor betydelse för väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater. Det som gör denna faktor särskilt intressant är att den även kan ger uttryck för hur viktigt det är med förekomst av kvinnor på partiernas valsedlar för väljarnas kännedom om kvinnliga kandidater. Som tidigare nämnts finns det skillnader mellan partierna i frågan om andel kvinnliga ledamöter i riksdagen. I vilken utsträckning detta varierar med den andel väljare som namnger kvinnliga kandidater diskuteras i nästa avsnitt. Analysen tar också fasta på vilka skillnader det finns i kännedom om kvinnliga kandidater mellan kvinnliga och manliga väljare för de olika partierna.

Ett nytt gap mellan kvinnor och män i svensk politik?

I framförallt amerikansk politik och statsvetenskap har begreppet "gender gap" fått en stor spridning under 1980-talet. Begreppet betecknar olika former av gap – avstånd – mellan könen i politiskt beteende. Mest vanligt har det varit att skillnader mellan kvinnors och mäns partival analyserats i termer av gender gap.[10] Med införandet av ett mer personorienterat valsystem i svensk politik kan grunden komma att läggas för ett nytt och eventuellt fördjupat gap mellan kvinnor och män. Ett gap som skulle bestå

av att kvinnliga väljare i större utsträckning än manliga röstar på kvinnliga kandidater.

De tidigare analyserna visar på att det finns ett underlag för ett gap när det gäller röster på kvinnliga kandidater. Kvinnliga väljare har nästan undantagslöst varit bättre än manliga på att känna till kvinnliga kandidater. Men den skillnad som finns varierar stort mellan de olika partiernas väljargrupper. Om man förutom dessa skillnader även tar hänsyn till den nivå kännedomen om kvinnliga kandidater ligger på bland samtliga i de olika partiernas väljargrupper, går det att skilja ut fyra olika grupper av partier.[11]

Den första gruppen består av partier med en hög andel väljare med kännedom om kvinnliga kandidater men med markanta skillnader mellan kvinnliga och manliga väljare. I samband med 1991 års val hör folkpartiet och centerpartiet hemma i denna grupp. Över 50 procent av dessa partiers väljare namngav kvinnliga kandidater 1991, men bakom denna siffra döljer sig en skillnad på 16 procentenheter mellan kvinnliga och manliga väljare. Bland folkpartiets kvinnliga väljare var det till exempel 62 procent som namngav kvinnliga kandidater. Båda dessa partier karakteriserades dessutom av att ha en relativt hög andel kvinnor bland de ledamöter som valdes in i riksdagen. För folkpartiet var andelen 33 procent och för centerpartiet 39 procent.

Den andra gruppen av partier kännetecknas också av en markant skillnad mellan kvinnliga och manliga väljares kännedom om kvinnliga kandidater. Men i denna grupp ligger kännedomen om kvinnliga kandidater bland samtliga väljare på en låg nivå. 1991 placerade sig vänsterpartiet i denna grupp. Av partiets väljare uppgav 31 procent kännedom om kvinnliga kandidater. En uppdelning på kvinnor och män visar en nivå på 41 procent för de kvinnliga väljarna och 21 procent för de manliga. Det innebär en skillnad på 20 procentenheter i kännedom om kvinnliga kandidater mellan kvinnor och män som röstade på vänsterpartiet. Bland de ledamöter som valdes in i riksdagen för vänsterpartiets räkning 1991 utgjorde kvinnorna 31 procent, en nivå i närheten av folkpartiets.

I den tredje gruppen hamnar de partier som i likhet med folkpartiet och centerpartiet hade en relativt hög andel väljare med kännedom om kvinnliga kandidater men där det inte fanns några större skillnader mellan kvinnor och män. I denna grupp återfanns 1991 socialdemokraterna, moderaterna, kristdemokraterna och miljöpartiet. För samtliga dessa partier var det över 40 procent av väljarna som uppgav kännedom om kvinnliga kandidater. Skillnaden mellan kvinnor och män översteg inte 10 procentenheter för något av dessa partier. När det gäller den andel kvinnor som valdes in för dessa partier i riksdagen i valet 1991 är inte bilden lika samlad. Andelen

varierar från 26 procent för moderaterna till 41 procent för socialdemokraterna.

Den fjärde och sista partigrupperingen består följaktligen av partier där relativt små skillnader mellan kvinnliga och manliga väljare åtföljs av en låg nivå på kännedomen om kvinnliga kandidater. Det enda parti som placerade sig i denna grupp i samband med 1991 års val var ny demokrati. Det var inte fler än 26 procent av partiets väljare som uppgav kännedom om någon kvinnlig kandidat – 32 procent av de kvinnliga väljarna och 21 procent av de manliga. Partiet karakteriserades i valet av en låg andel kvinnor bland partikandidaterna. Av ny demokratis ledamöter i riksdagen utgör kvinnorna endast 12 procent.

Slutdiskussion

Undersökningar från Storbritannien, i viss utsträckning även från USA och Australien, visar att i ett valsystem där person spelar större roll än i det svenska, har det inte varit väljarna som i första hand valt bort kvinnor som politiska kandidater. Om kvinnor väl nominerats till valbara platser har de oftast haft samma chans att bli valda som sina manliga kollegor. Och i den mån det förekommit att väljare hellre röstat på en manlig kandidat än en kvinnlig, har det endast skett i ringa omfattning. Partiernas nomineringsförfarande är då av mer avgörande betydelse för kvinnorepresentationen.[12]

Resultaten i det här kapitlet tyder på att om kvinnor når samma nivå som män i det svenska politiska systemet skulle inte en högre grad av personval behöva påverka kvinnliga politikers möjlighet att bli valda negativt. Den lägre grad av kännedom om kvinnliga riksdagskandidater som fanns i samband med valen 1985 och 1991 kan i stor utsträckning knytas till att kvinnor i mindre grad än män återfanns i toppskiktet på partiernas valsedlar. Och även om personfaktorn i svensk politik får en ökad betydelse så är det knappast troligt att personvalet helt skulle slå ut betydelsen av det nuvarande partilistsystemet. Det faktum att det i Sverige går att välja in flera kandidater från ett och samma parti i varje valkrets framhålls i olika sammanhang som av stor betydelse för den jämförelsevis höga kvinnorepresentationen i riksdagen.[13]

De brittiska undersökningarna har gällt kvinnor och män som nått dithän att de varit de främsta kandidaterna för partierna i sina valkretsar. I det här kapitlet har analysen av svenska väljares kännedom om kvinnliga och manliga riksdagskandidater omfattat ett bredare spektrum av politiker på olika nivåer. Analysen har inte heller gällt en faktisk valsituation; den utsträckning som väljarna uppgett kännedom om kvinnliga kandidater har

tagits som ett uttryck för i vilken utsträckning kvinnor som grupp är synliga som politiker bland väljarna.

Det mest tydliga resultatet är att i samband med valen 1985 och 1991 har det i störst utsträckning varit manliga riksdagskandidater som väljarna lagt märke till och erinrat sig i en situation där det varit aktuellt att namnge kandidater från olika partier. När kvinnliga kandidater namngavs var det i störst utsträckning tillsammans med manliga kollegor. En minoritet av väljarna namngav enbart kvinnliga kandidater. Kännedomen om kvinnliga kandidater har visat sig vara dels en fråga om andel kvinnliga kandidater i det politiska systemet, dels en fråga om politiskt intresse och engagemang från väljarnas sida. Väljarens kön har betydelse i det här sammanhanget. Kvinnliga väljare har i stort sett undantagslöst haft bättre kännedom om kvinnliga kandidater än manliga väljare.

Om en lägre andelen kvinnliga kandidater inte ska drabba jämställdheten mellan kvinnor och män i politiken hårdare i ett personorienterat valsystem än i dagens listsystem, blir framförallt en fråga som partierna får ta ansvar för. Det är fortfarande de som har det avgörande inflytandet över kandidatnomineringsprocessen.[14] Erfarenheter från Norge visar att partiernas försummelse att inte placera kvinnor högt upp på valsedlarna kan leda till att en grupp engagerade väljare på egen hand mobiliserar stöd för kvinnliga kandidater.[15] Ett större inslag av personval kan bli ett startskott för en sådan mobilisering även i svensk politik. Och det särskilt om det finns ett kvinnoparti som kan locka till sig väljare som ger frågan om kvinnorepresentation hög prioritet.

Noter

1. 1862 fick kvinnor som betalade kommunalskatt också kommunal rösträtt, vid rösträttsreformen 1907-1909 blev kvinnor valbara till kommunala förtroendeuppdrag och 1919-1921 genomfördes den reform som gav kvinnor och män allmän och lika rösträtt och valbarhet.

2. 1991 var i genomsnitt elva procent av världens parlamentariker kvinnor. Förutom de nordiska länderna var det bara Kuba och Guyana som hade över 30 procent kvinnliga ledamöter i parlamentet det året. Kvinnor med makt (Sveriges riksdag:1992) ger en överblick över fördelningen mellan kvinnor och män i världens parlament.

3. Exempel på svensk statsvetenskaplig kvinnoforskning som tar upp denna problematik är Eduards, Gustafsson och Jónasdóttir (1989), Eduards (1988; 1977) och Eduards m fl (1983).

4. Bo Särlvik och Jörgen Westerståhl introducerade 1956 en intervjufråga om väljarnas kandidatkännedom i valundersökningarna vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Frågan har sedan dess ställts i ytterligare sex valundersökningar: 1960, 1964, 1968, 1973, 1985 och 1991.

5. Intervjufrågans formulering i valundersökningarna 1985 och 1991 löd: *Känner Du till namnet på någon eller några av de personer som står på partiernas valsedlar i Din valkrets inför riksdagsvalet?* I svaret fanns det möjlighet att namnge upp till fyra personer. I tidigare valundersökningar där frågan om kandidatkännedom ställts har inte kandidatens kön kodats; därför begränsar sig analysen till 1985 och 1991.

6. För 1985 års val, se SCB (1986:170-171); för 1991 års val se, PM 4 från riksdagens personvalskommitté.

7. Se Sören Holmbergs kapitel i denna volym.

8. Se Sören Holmbergs kapitel i denna volym.

9. Huvudresultatet är det samma för 1985 års val.

10. Se Conover (1988) för en överblick över olika sätt att använda termen gender gap. För skillnader mellan kvinnors och mäns partival i svensk politik, se till exempel Gilljam och Holmberg (1993:185-190).

11. En analys av 1985 års val visar inte på några avgörande skillnader i jämförelse med 1991.

12. Under 1980-talet har det genomförts ett flertal undersökningar på det här området: Studlar, McAllister, och Ascui (1988), Vallance (1984, 1988), Rasmussen (1977, 1981, 1983a, 1983b) (visar som resultat att kvinnliga kandidater inte diskrimeras av väljarna); Hills (1981), Kelley och McAllister (1984) (dessa visar en viss, men knapp, diskriminering av kvinnliga kandidater).

13. Se till exempel Bergqvist (1992).

14. SOU 1993:21 s.51

15. Skjeie (1992:84-85)

Litteratur

Bergqvist, C. (1992) Hinder och möjligheter på vägen till ökad kvinnorepresentation. I Björkhem, B. (red) *Kvinnor med makt.* Sveriges riksdag.

Björkhem, B. (red) (1992) *Kvinnor med makt.* Sveriges riksdag.

Conover, P. J. (1988) Feminists and the Gender Gap. *Journal of Politics* 53:985-1010.

Eduards, M. L. (1977) *Kvinnor och politik. Fakta och förklaringar.* Stockholm: Liber.

Eduards, M. L. (red) (1983) *Kön, makt, medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels.* Malmö: Gleerups.

Eduards, M. L. (1988) Att studera politik ur ett könsperspektiv. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 88:207-221.

Eduards, M. L., Gustafsson, G. och Jónasdóttir, A. G. (1989) Könsmakt och maktlöshet i nationalstaten. I *Kvinnors makt och inflytande. Forskningsöversikt och forskningsbehov.* Jämfo: rapport nr 15.

Fördelningen mellan kvinnor och män bland de folkvalda (1992). Sveriges riksdag: personvalskommittén PM 4.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993) *Väljarna inför 90-talet.* Stockholm: Nordstedtsjuridik.

Hills, J. (1983) Life-Style Constraints on Formal Political Participation: Why So Few Women Local Councillors in Britain. *Electoral Studies* 2:39-52.

Kelley, J. and McAllister, I. (1984) Ballot Paper Cues and the Vote in Australia and Britain. Alphabetic Voting, Sex and Title. *Public Opinion Quarterly* 48:452-466.

Kvinno- och mansvärlden. Fakta om jämställdheten i Sverige 1986 (1986). Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Rasmussen, J. (1977) The Role of Women in British Parliamentary Elections. *Journal of Politics* 39:1044-1054.

Rasmussen, J. (1981) Female Career Patterns and Leadership Disabilities in Britain: The Crucial role of Gatekeepers in Regulating Entry to the Political Elite. *Polity* 13:600-620.

Rasmussen, J. (1983a) The Electoral Costs of Being a Woman in the 1979 British General Election. *Comparative Politics* 15:462-475.

Rasmussen, J. (1983b) Women's Role in Contemporary British Politics: Impediments to Parliamentary Candidature. *Parliamentary Affairs* 36:300-315.

Skjeie, H. (1992) *Den politiske betydningen av kjonn. En studie av norsk topp-politikk.* Oslo: Institutt for Samfunnsforskning rapport 92:11.

Studlar, D. T., McAllister, I. and Ascui, A. (1988) Electing Women to the British Commons: Breakout from the Beleaguered Beachhead? *Legislative Studies Quarterly* 13:315-328.

Vallance, E. (1984) Women Candidates in the 1983 General Election. *Parliamentary Affairs* 37:301-309.

Vallance, E. (1988) Two Cheers for Equality: Women Candidates in the 1987 General Election. *Parliamentary Affairs* 41:86-91.

Ökat personval. Betänkande av personvalskommittén (1993). SOU 1993:21.

Folke Johansson

5 Personval i kommunerna

Personval är ett mångtydigt begrepp. I en begränsad form kan det innebära övervägande eller ändring av rangordning mellan kandidater för det parti man valt att rösta på. Partiet bestämmer ramarna för personvalet och bedömningen utgår från de kandidater som partiet satt upp. I ett nästa steg kan personval innebära att man lägger till egna kandidater på partiets lista eller att man stryker vissa av de befintliga. I princip kan denna typ av personval komma till stånd i primärval eller samtidigt som själva partivalet. Vad beträffar nödvändiga förutsättningar för att denna typ av personval skall vara meningsfullt så är kännedom om en kandidat från det egna partiet ett minimikrav. Kännedom om flera kandidater eller potentiella kandidater för det egna partiet gör valsituationen mer rimlig.

Nästa steg innebär att man uppfattar val av person som mycket väsentligt. Man är villig att åtminstone tillfälligtvis lämna sitt ordinarie eller närmast liggande parti om detta krävs för att man skall kunna rösta för den kandidat som man bedömer som lämpligast. Som det politiska livet fungerar bör detta framför allt i riksdagsvalet innebära att man förflyttar sig med måttliga steg åt höger eller vänster. Mer långt gående förflyttningar förefaller mindre sannolika.

På det 'primärkommunala' planet är situationen delvis annorlunda. Valen brukar också här beskrivas som helt igenom partipolitiserade. En sådan beskrivning stämmer i många avseenden. Partierna ställer upp kandidater och konkurrerar med varandra. Om man däremot med partipolitisering avser att partitänkandet dominerar väljarnas bild av politiken så som den i allt väsentligt gör på riksplanet, är detta riktigt bara i begränsad utsträckning. När man undersöker varför väljarna röstdelar, det vill säga röstar olika i riksdags- och i kommunalvalet, får man stöd för tanken att kommunvalen fungerar annorlunda. En avsevärd andel av de svarande säger med olika formuleringar att det är naturligt att bedöma kommunalval på annat sätt än riksdagsval. Väljarna ser det som naturligt att ta hänsyn till andra faktorer.[1]

Vilka förutsättningar bör vara för handen för att personval där man går över partilinjerna skall kunna bli aktuellt. Kännedom om kandidater från mer än ett parti förbättrar påtagligt möjligheterna att göra en personbedömning separat från och eventuellt i konflikt med partibedömningen. I princip räcker det med att man känner till en kandidat från ett annat parti än det 'egna'. Vi skall se på vilka delgrupper i befolkningen som kun-

skapsmässigt har störst möjlighet att låta personbedömningar avgöra röstningen.

En utgångspunkt för analysen är att personkännedom är en form av kunskap om det politiska systemet. När vi skall söka efter förklaringsfaktorer till kännedom om vilka personer som kandiderar, tar vi upp egenskaper som vi vet brukar vara väsentliga i samband med kunskapsskillnader. Eftersom det är fråga om kommunalval, det vill säga val i olika lokala politiska system, är karakteristika på den politiska miljön såväl som på den enskilde individen av intresse.[2]

En andra förutsättning är emellertid minst lika viktig. Man måste anse att valet av person är viktigt i förhållande till val av parti. De som är mest övertygade anhängare av personval principiellt eller av en viss kandidat anser det vara så väsentligt att det går före val av parti. De som inte är villiga att gå så långt blir i huvudsak begränsade till att uttrycka sin syn på kandidater i det 'egna' partiet. Det ligger nära till hands att förvänta sig att de som är övertygade partianhängare har svårt att placera val av person framför val av parti. Den minskande partiidentifikationen torde i själva verket vara en av grunderna för tanken på att öka inslaget av personval.[3]

En näraliggande frågeställning är vilka personegenskaper som väljarna uppfattar som viktiga. Om de skall personrösta, vad kommer de då att gå efter? Finns det skillnader mellan olika väljargrupper? Vi skall se på några olika egenskaper och studera i vilken mån bedömningskriterierna är stabila eller om det går att påvisa förändringar under den period på ett par decennier som vi undersökningsmässigt kan överblicka. Vi skall också försöka se i vilken mån medborgarnas/väljarnas kriterier är speciella eller om de stämmer överens med de kriterier partierna tillämpar.

Analysen här är begränsad till förutsättningarna för personval. En avstämning mot röstningsbeteende sker inte här. I Holmbergs och i Westerståhls kapitel i föreliggande skrift analyseras hur stor betydelse personval har vid röstdelning mellan riksdags- och kommunalval.

Denna studie baseras på fyra olika undersökningar riktade till medborgare i ett urval av svenska kommuner. De genomfördes 1966, 1970, 1979 och 1991.[4] I var och en av dessa fyra undersökningar har antalet svarande uppgått till mellan 2400 och 4000 personer. Resultaten är i första hand representativa för svenska kommuner och kommunmedborgare utanför de tre största städerna.[5] I de tre första samlades data in genom besöksintervjuer och i 1991 års undersökning genom postenkäter. Formen för materialinsamling liksom en annorlunda frågeteknik 1991 har betydelse för nivån vad gäller till exempel kännedom om kandidatnamn. Däremot spelar dessa skillnader mycket liten eller ingen roll vad gäller samband mellan olika studerade egenskaper.[6] Det kan tilläggas att undersökningarna

1966-1979 utförts såväl före som efter valdagen medan däremot samtliga enkäter sändes ut efter valdagen 1991.

Kandidatkännedom

Den första och mest grundläggande förutsättningen för personval är att man känner till namnet på åtminstone någon kandidat. Den fråga som ställts till medborgarna 1966, 1970 och 1979 är "*Kan Ni nämna namnet på någon eller några av dem som ställt upp vid fullmäktigevalet här i* (Kommunens namn) *i år*". Därefter räknades partierna upp ett i taget. I undersökningen 1991 frågades efter namn i samtliga tre val med formuleringen "*Känner Du till namnet på någon av de personer som stod på vallistorna i Din hemort?*" Därefter specificerades de tre valen och för varje kandidat/val frågades efter vilket parti han/hon representerade.

Det visar sig att namnkännedomen är relativt stabil under perioden 1966-1979. Omkring två tredjedelar av medborgarna kan namnge åtminstone en kandidat. Namnkunskapen minskar inte i samband med att kommunerna blir större genom förändringarna i den kommunala indelningen i början av sjuttiotalet. Snarare kan man skönja en viss ökning. Siffran för 1991 avviker påtagligt nedåt. Det förefaller dock sannolikt att detta väsentligen har undersökningstekniska orsaker och att den nedgång som verkligen skett är mer måttlig. Detta av två skäl – dels därför att andra resultat vid jämförelser pekar på att den svarande vid frågor i en enkät som kräver en aktivitet för att han/hon skall erinra sig något tenderar att göra det lätt för sig och inte svara något.[7] Dels därför att kännedom om kandidater i riksdagsvalet vid en jämförelse som kan göras mellan kommunundersökningarna 1970 och 1991 också visar samma stora minskning i namnkunskap. Resultaten som presenteras från valundersökningen stöder inte tanken på att det verkligen skett en så stor nedgång i kunskapsnivån.[8] Visserligen saknas ett helt jämförbart värde för 1970 men nivån är jämförbar med värdet för valundersökningen 1968, vilken ligger närmast i tid. Namnkunskapen vad gäller riksdagskandidater har minskat också enligt valundersökningen 1991, men mer måttligt än i kommunundersökningen. Denna skillnad tolkar vi som att undersökningstekniken har bidragit till det lägre värdet för namnkunskap i kommunundersökningen 1991.

Vid två tillfällen, 1970 och 1991, går det att jämföra namnkännedomen i riksdagsval med motsvarande för kommunfullmäktigeval. Det är vid båda tillfällena en större andel som kan namnge en kandidat i kommunvalet. Skillnaden minskar dock från 20 till 7 procentenheter. För åren 1966 och 1991 kan också landstingsvalen jämföras med motsvarande namnkännedom för kommunfullmäktigevalen. Det är helt klart att kunskapen om namn på

kandidater i landstingsvalen inte bara ligger lägre än i kommunvalen utan också påtagligt lägre än i riksdagsvalen. Å andra sidan är skillnaden inte drastiskt stor. Beskrivningen av landstingsvalen som de glömda valen är kanske inte helt igenom träffande. Dessutom kan man också här skönja en tendens till minskad skillnad i jämförelse med kommunfullmäktigevalet. Differensen minskar från 24 till 13 procentenheter.

Figur 5.1. Kämnnedom om kandidatnamn 1966-1991. Val till kommunfullmäktige, landsting och riksdag.

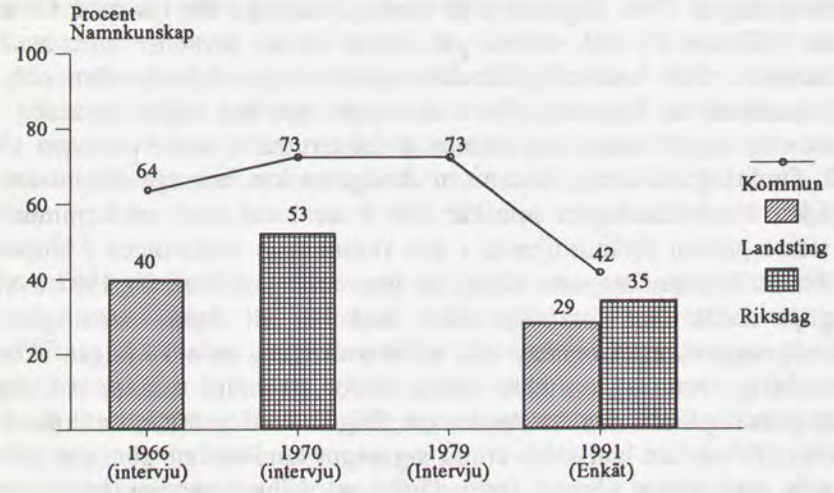

Att man känner till namnet på *en* kandidat är ett minimum för att man skall kunna personrösta. I de tre tidigare undersökningarna fanns möjlighet att namnge mer än en kandidat i respektive val.

Vid de tre mättillfällen där en jämförelse är möjlig kan omkring två tredjedelar av de svarande namnge åtminstone en kandidat. Varannan kan namnge kandidater från mer än ett parti, medan en fjärdedel fyller ganska högt ställda krav och kan namnge minst två kandidater från minst två olika partier. Man kan se en tendens till förändring mellan undersökningstillfällena. Den innebär att andelen som uppfyller de mer måttligt ställda kraven tenderar att öka i förhållande till andelen som kan mest. Bakom förändringen kan ligga en allt större koncentration till ett mindre antal kända politiker/kandidater. En sådan utveckling stämmer med tanken att massmedia som kunskapskälla ökar i betydelse.

Tabell 5.1. Kännedom om namn på kandidater i kommunvalen. Flera partier/flera kandidater

Procentandel som kan:	1966	1970	1979	1991
Minst ett namn	64	79	73	42
Namn från mer än ett parti	50	65	55	X
Minst 2 namn från minst 2 partier	25	27	24	X
Kan (något) namn från egna partiet	§88	89	90	66

Kommentar: Ett X markerar att mätningen ej skett eller att uppgift saknas från detta år.

I de tre första undersökningarna kan i stort sett alla (cirka 90%) som kan ange något namn också ange ett namn på en kandidat från det egna partiet. Denna andel minskar påtagligt 1991. I och för sig är detta en effekt av att frågetekniken ändrats. I undersökningen 1991 frågas bara efter ett namn och de svarande får inga stimuli i form av uppräkning av partier. Å andra sidan kan man se detta som ett test av vilken kandidat man nämner om man bara skall komma på ett namn. Sannolikheten för att man skall nämna kandidater från det egna partiet är ungefär densamma 1991 som i de tidigare undersökningarna. Av samtliga de kandidater som nämns vid de tre första undersökningstillfällena tillhör ungefär 2 av 3 det egna partiet. Denna andel stämmer väl med motsvarande värde för 1991. Då nämner 66 procent en kandidat från det egna partiet.

Personval kan i princip ske i syfte att välja in en person likaväl som i syfte att hindra att en viss kandidat blir invald. Man kan givetvis också lägga en kandidat på minnet för hans/hennes förträfflighet såväl som för hans/hennes olämplighet. I 1970 års undersökning ställdes en fråga om man hade förtroende för eller misstro emot respektive nämnd kandidat. Varje svarande kunde namnge upp till tre kandidater per parti. Denna fråga ställdes för var och en av de namngivna kandidaterna. Det visade sig att 53 procent av de svarande enbart nämnde kandidater som de hade förtroende för. Fyra procent nämnde på motsvarande sätt enbart kandidater för vilka de hyste misstro. Bland de återstående återfinns både sådana som givit uttryck för såväl förtroende som misstro som och sådana som inte sagt sig uppleva någondera.

Mätningarna av namnkunskap ger information om att kunskapsnivån i relation till mätningar av kunskap rörande andra politiska företeelser måste betraktas som relativt hög. Här framträder ett påtagligt stöd för tanken att det finns reella förutsättningar för personval. Bortsett från att kunskapsspridningen måste vara ganska bred när så stor andel av befolkningen kan namnge någon kandidat, så vet vi dock ännu inget om eventuella skillnader mellan olika befolkningsgrupper. En analys med denna inriktning och därmed också ett resonemang omkring vad som kan tänkas påverka namnkunskapen är nästa steg.

Skillnader mellan grupper av väljare

Vi skall undersöka tre typer av förklaringar till skillnader i namnkunskap. De speglar en föreställning om att skillnader i namnkunskap kan förklaras efter tre olika linjer. Den första är överblickbarheten hos det politiska systemet. Denna bestäms av systemets storlek och utformning. Den varierar emellertid också från individens horisont med hänsyn till dennes individuella förutsättningar att skaffa sig information och överblick. Kommunstorlek, kön, ålder och utbildning är exempel på egenskaper som ger olika förutsättningar för kontakter och informationsinhämtande. Den andra gruppen av egenskaper innefattar främst intresse för kommunalpolitiken och olika former av politisk aktivitet. Den tredje och sista gruppen är på olika sätt kopplade till partierna och förtroende för politiken och politikerna.

Ett antal av de egenskaper som tas upp är relaterade till varandra. Avslutningsvis prövas därför en multivariat analys där hänsyn tas till betydelsen av denna eventuella samvariation hos de olika förklarande egenskaperna.

Med undantag för kön, där skillnaden mellan män och kvinnor tenderar att minska, är mönstret för de egenskaper vars betydelse kan mätas över hela perioden mycket stabilt. Om man bor i eller är uppväxt i kommuner som är lättare att överblicka är sannolikheten större att man kan namn på kandidater. De som bor utanför de största kommunerna, är män och är medelålders och har mer än obligatorisk utbildning kan fler namn. Är man dessutom också uppväxt utanför de större kommunerna med politiskt engagemang redan i uppväxtmiljön och har sociala kontakter med grannarna, då är sannolikheten att man kan namn på kandidater mycket stor.

Tabell 5.2. Kunskap och attityd – personbakgrund. Procentandel som kan namnge minst en kandidat.

	1966	1970	1979	1991
Totalt	64	73	73	42
Kommunstorlek				
-4000	62	78	68	58
4000-10000	66	80	75	45
1000-25000	66	74	74	40
25000-150000	49	63	70	34
Kön				
Män	69	79	76	42
Kvinnor	57	68	69	40
Ålder				
18-35	61	71	70	36
36-54	70	80	76	47
55-80	59	68	73	38
Utbildning				
Obligatorisk	60	70	67	33
Obl.+ 2 år	72	77	76	39
3-år gymn –	83	86	83	55
Uppväxtmiljö				
Landsbygd	X	X	74	42
Samhälle	X	X	75	46
Stad	X	X	72	39
Storstad	X	X	61	33
Politiskt engagemang i uppväxtfamiljen				
Ja	X	X	83	56
Nej	X	X	70	38
Känner grannar				
Känner personligen många	X	X	77	46
Har mycket liten kontakt	X	X	61	31

Kommentar: Ett X markerar att mätningen ej skett eller att uppgift saknas från detta år.

Den grupp av egenskaper som tas upp härnäst mäter en mer direkt involvering i politisk verksamhet. Den sträcker sig från politiskt intresse och röstning till de mest entydiga formerna av aktivt deltagande som ledamot respektive beslutspåverkande på annat sätt.

Tabell 5.3. Kunskap och attityd – aktivitet och intresse. Procentandel som kan namnge minst en kandidat

	1966	1970	1979	1991
Intresse för politik				
Inte alls intr.	37	53	48	16
Inte särskilt	62	72	70	30
Ganska intr.	75	84	83	51
Mycket intr.	85	91	83	65
Diskuterar pol				
Ofta	82	90	86	64
Vid något enstaka tillfälle	67	78	75	35
Inte alls	50	53	47	16
Röstning				
Vid varje val	66	77	76	45
Nej	38	51	X	X
Avstått vid något/några val	X	X	57	25
Ledamot/suppleant				
Är led/suppl.	88	97	98	88
Varit led/suppl.	88	69		
Nej	61	74	72	42
Försökt påverka beslut				
Ja	X	90	86	67
Nej	X	73	66	35

Kommentar: I undersökningarna 1966 och 1970 avsåg frågan om röstning det senaste valet. Åren 1979 och 1991 frågades om man röstat vid varje val. Ett X anger att frågan ej ställts/annat svarsalternativ.

Sambandet mellan namnkunskap och intresse för politik respektive frågan om man diskuterar politik är starkt. De som är mycket intresserade eller diskuterar politik ofta har omkring 40 procentenheter högre namnkunskapsnivå än de som inte alls är intresserade av eller inte alls diskuterar politik. Om man röstar vid varje val säger också något om namnkunskapen. Här är genomsnittsskillnaden mellan dem som alltid röstar och övriga dock bara ungefär hälften så stor, 23 procentenheter. Ungefär lika stor är skillnaden i kunskap mellan dem som aktivt försöker påverka politiska beslut och övriga. Något större är däremot kunskapseffekten av att vara eller ha varit ledamot/suppleant i kommunal nämnd eller styrelse.

Det är ganska naturligt att de som är politiskt aktiva eller åtminstone politiskt intresserade kan namn i avsevärt större utsträckning än de icke aktiva och de mindre intresserade. Röstning eller annan politiskt aktivitet

för att påverka har ibland helt annan grund än ett mer allmänt politiskt intresse, vilket förklarar den mindre skillnaden mellan på så sätt aktiva och övriga. Eventuellt skall man snarare notera att även i de delgrupper som ligger kunskapsmässigt lägst, så kan fortfarande omkring 40 procent av väljarna nämna åtminstone något namn.

Ett inslag av personval påverkar i första hand utrymmet för de politiska partierna. I den tredje gruppen av egenskaper som vi skall studera ingår parti och grad av partianknytning. Dessutom skall vi se på förtroende för politikerna och det politiska systemet.

Tabell 5.4. Partianknytning. Andel som kan namnge minst en kandidat

	1966	1970	1979	1991
Partisympati				
v	73	82	79	54
s	61	75	70	42
c	73	79	82	51
fp	63	84	75	47
m	67	90	75	49
Kds	68	X	81	51
mp	X	X	X	50
nyd	X	X	X	30
Lokalt/ annat parti	80	68	64	53
Blankt/ej röstat	X	X	61	19
Partianhängare				
Nej inte partianhängare	53	66	64	27
Ja, men ej övertygad anhängare	60	74	79	46
Ja, starkt övertygad anhängare	69	81	78	54
Medlem av parti				
Ja	86	93	89	68
Nej	58	73	69	41
Röstdelning riksdagsval – kommunalval				
Samma parti	X	78	72	44
Olika partier	X	92	81	53

Kommentar: Ett X markerar att mätningen ej skett eller att uppgift saknas från detta år.

Partierna skiljer sig något åt när det gäller namnkunskap. En del av skillnaderna torde gå att hänföra till organisationsgraden inom de olika partierna. Vänsterpartiets och Centerpartiets väljare kan ofta namn på någon kandidat. Samma gäller för KDS och för lokala partiers anhängare. Ny demokratis sympatisörer har minst kunskap om namn. Genomgående för alla undersökningar gäller att om man är partimedlem respektive ju mer övertygad partianhängare man är, desto oftare kan man något kandidatnamn. Den maximala effekten på namnkunskapen blir i båda fallen omkring 20 procentenheter. De som röstdelar – röstar på olika partier i riksdags- respektive kommunvalet – kan i något större utsträckning än övriga namn på kandidater. Skillnaden är dock bara ungefär hälften så stor som när det gäller att vara partimedlem eller övertygad partianhängare. Endast en mindre del av dem som röstdelar gör det av personskäl.

Den sista grupp av egenskaper vi skall pröva mot namnkunskap är förtroende för politik och politiker. Vi begränsar analysen till ett påstående på vardera området och jämför med två frågor som rör information/intresse för politiska val. De fyra frågorna/påståendena lyder:

A. Anser Du att Du har kunnat få en tillräckligt klar bild av de olika partiernas huvudståndpunkter i de nyss avslutade valen?

B. Du kan vid de politiska valen i allmänhet rösta i tre val. Försök att markera för varje val hur intresserad Du är av valutgången. (Avser här kommunalvalet)

C. Genom att rösta vid kommunalvalen kan man verkligen vara med om att bestämma hur kommunalpolitiken skall utformas.

D. Kommunpolitikerna gör sitt bästa för att fatta beslut som stämmer med kommuninvånarnas önskemål.

De första två frågorna avser alltså en form av kunskap/intresse. De som anser sig ha fått en klar bild av partiernas ståndpunkter i valet kan oftare namn på kandidater än de som inte fått en lika klar bild. De som är mycket intresserade av valutgången kan oftare namn än de som inte alls är intresserade. De två påståendena avser att mäta en mer allmän inställning till det lokala politiska systemet och till politikerna. Mönstret när det gäller syn på politik och politiker i de två senare påståendena är lite annorlunda. Skillnaden går mellan dem som är mer eller mindre positiva till systemet och till politikerna och dem som är mer eller mindre negativa. Den förstnämnda gruppen kan något oftare namn på kandidater. Skillnaden mellan grupperna är emellertid relativt liten. Den torde i allt väsentligt kunna hänga samman med att de som har en positiv uppfattning oftare är intresserade av politik. Vi har såväl här som tidigare kunnat notera ett starkt samband mellan namnkunskap och olika mått på intresse

för politik. Att man är kritisk mot det politiska systemet är däremot inte något som är starkt kopplat till kunskap om namn på kandidater.

Figur 5.1. Kännedom om kandidatnamn 1966-1991. Val till kommunfullmäktige, landsting och riksdag.

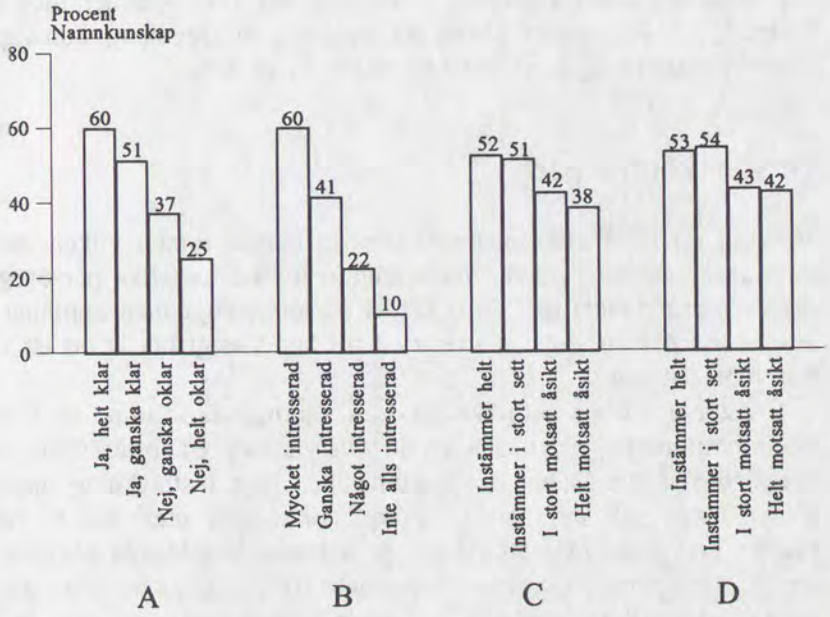

Multivariat analys

Det finns två väsentliga skäl att i detta sammanhang pröva också en form av multivariat analys. I en sådan undersöker vi samtidigt sambandet mellan namnkunskap och ett antal olika tänkbara förklaringar till skillnader mellan individer. På så sätt kan vi dels se vilka av de förklaringar som hittills framkommit som eventuellt inte håller. De beror kanske på att förklaringsfaktorerna hänger samman. Dels kan vi få en uppfattning om ifall en del av de samband vi noterat eventuellt kan bero på indirekta effekter.

Hypotesen är att direkteffekten på namnkunskap av kön, ålder och utbildning skall försvinna. Den effekt dessa egenskaper har skulle vara att de bidrar till ett större politiskt intresse och vissa former av vad som skulle kunna kallas latent politisk aktivitet. Dessa senare egenskaper skulle i så fall vara väsentliga för namnkunskapen.

Det intressanta i detta sammanhang är egentligen att den hypotetiska modellen inte stämmer.[9] Visserligen går en del av inflytandet från bakgrundsvariablerna via de politiska variablerna. Speciellt den redan från början svaga effekten av kön kanaliseras här så att det inte blir någon direkteffekt. Däremot kvarstår, om än något försvagade, en avsevärd effekt av ålder och utbildning på kunskap om namn. Det är alltså inte enbart genom att ge grundval för ett politiskt intresse som dessa egenskaper har betydelse. Respektive grupper – medelålders och personer med högre utbildning – har oavsett eventuellt politiskt engagemang kunskapsmässigt större förutsättningar att påverka valet av person.

Person kontra parti

Vi skall nu i två olika analyser försöka belysa först i vilken utsträckning man anser val av person som viktigt och därefter vilka personegenskaper man ser som väsentliga. Först ser vi på hur viktigt man uppfattar det vara att en viss person väljs in i relation till hur viktigt det är att ett visst parti blir representerat.

En stor andel av befolkningen kan namnge åtminstone en kandidat till kommunfullmäktige. Kunskapen är givetvis bara en förutsättning om än en nödvändig sådan. Denna förutsättning är i stor utsträckning uppfylld. Det är en annan sak om och i vilken utsträckning man vill ta hänsyn till person. Det finns skäl att fråga sig vad som kan tänkas påverka villigheten att sätta person i centrum, eventuellt till priset av att rösta på ett annat parti. I undersökningen 1991 bad vi de svarande tala om ifall de instämde i eller hade motsatt åsikt om följande påstående: *Förtroende för kommunalpolitikern som person är viktigare än att han/hon representerar ett visst parti.* Svarsalternativen framgår i tabellen. Vi fick med detta påstående ett mått på villigheten att sätta person före parti.

På detta påstående svarade 43 procent av de tillfrågade att de instämde helt. Av de återstående svarade huvuddelen, 38 procentenheter, att de instämde i stort sett. Otvivelaktigt är svarsfördelningen på en påståendefråga av detta slag känslig för hur man formulerar påståendet. Detta till trots torde man ha grund att påstå att svaren ger en tydlig bild av en stor benägenhet att rösta på person och av att många ser valet av person som viktigt i relation till valet av parti.

När man instämmer i ovanstående påstående ligger det ett avsevärt inslag av protest mot det politiska systemet i instämmandet. Sambandet mellan instämmande här och i ett påstående med följande formulering: *Som enskild medborgare har man inte någon verklig möjlighet att påverka politikernas beslut* är starkt (Tau-beta=0.24). Det rör sig dock minst lika

Tabell 5.5. Villighet att sätta val av person framför val av parti

	Instämmer helt	Instämmer i stort sett	I stort sett mot-satt åsikt	Helt motsatt åsikt	S:a %	Opinions-balans
Total svars-fördelning	43	37	9	11	100	32
Kommunstorlek						
-4000	66	28	4	2	100	64
4000-10000	45	36	7	12	100	33
1000-25000	41	40	8	11	100	30
25000-150000	41	35	12	12	100	29
Kön						
Män	45	37	8	10	100	35
Kvinnor	41	38	9	12	100	29
Ålder						
18-35	42	37	8	13	100	29
36-54	40	40	9	11	100	29
55-80	49	34	9	8	100	41
Utbildning						
Obligatorisk	46	38	7	8	100	38
Obl.+ 2 år	44	37	7	11	100	33
3-år gymn –	39	37	11	13	100	26
Intresse för politik						
Inte alls intr.	64	23	3	10	100	54
Inte särskilt	44	43	7	6	100	38
Ganska intr.	41	35	10	14	100	27
Mycket intr.	37	35	12	16	100	21
Partianhängare						
Nej inte partianhängare	45	40	7	9	100	36
Ja, men ej över-tygad anhängare	43	40	8	9	100	34
Ja, starkt över-tygad anhängare	40	31	12	17	100	23
Ledamot/suppleant						
Är led/suppl.	30	36	27	7	100	23
Varit led/suppl.	37	38	14	11	100	26
Nej	44	37	8	12	100	32
Andel i respektive grupp som kan namn på kandidat i kommunvalet	49	47	53	59		

Kommentar: För att sammanfatta svarsfördelningarna ger vi i kolumnen längst till höger ett Opinionsbalansmått. Måttet beräknas genom att från den procentandel som *Instämmer helt* dras den procentandel som har *Helt motsatt åsikt*. Måttet kan teoretiskt variera mellan +100 och -100.

mycket om en protest mot det politiska systemet som om direkt 'politikerförakt'. Ett annat påstående som de svarande också ställts inför är formulerat: *Kommunpolitikerna gör sitt bästa för att fatta beslut som stämmer med kommuninvånarnas önskemål.* Ett avståndstagande från detta påstående torde vara det som ligger närmast brist på förtroende för politikerna som personer. Det finns dock inget samband mellan synen på person kontra parti och detta sistnämnda påstående (Tau-beta=-0.04).

En allmän skepticism inför det politiska systemet kan förklara en avsevärd del av nivån på villigheten att prioritera val av person före val av parti. I den mån detta är förklaringen så blir en sådan prioritering mindre intressant. Detta därför att det i så fall är det mindre sannolikt att denna prioritering verkligen tar sig uttryck i personröstning. Det är dock en stor grupp som säger sig göra denna prioritering och inställningen till det politiska systemet är bara en del av förklaringen. Vi skall se hur gruppen är sammansatt. Om man bor i en liten kommun, är av manligt kön och tillhör den äldsta åldersgruppen så är sannolikheten stor för att man är mycket positiv till påståendet. Har man dessutom inte mer än obligatorisk utbildning eller åtminstone inte mer än två års teoretisk utbildning utöver vad som är obligatoriskt och därtill säger sig vara ointresserad eller inte särskilt intresserad av politik, så ökar chansen att man är positiv än mer. Det ligger nära till hands att de som har stark partianknytning är mindre positivt inställda till påståendet. Det visar sig också att såväl nuvarande och tidigare ledamöter som övertygade partianhängare är mindre benägna att prioritera person före parti.

Vi skall nu se något på vilka personegenskaper man uppfattar som viktiga.

Kandidategenskaper

I undersökningarna 1979 och 1991 har frågor ställts till medborgarna om vilka egenskaper hos kandidaterna i kommunalvalen som de uppfattade som mest väsentliga. Av undersökningstekniska skäl är både frågeformulering och svarsalternativ något olika i de två undersökningarna. År 1979 löd frågan: *När partierna gör upp listor på kandidater till kommunfullmäktige tar de bl.a. hänsyn till erfarenhet och kunnighet, fördelningen mellan könen, samhällsklasser, åldersgrupper och till att olika delar av kommunen blir företrädda. Ange vilket av dessa som Ni anser vara viktigast, näst viktigast, men också minst viktigt?* Frågeformuleringen 1991 var: *När partierna gör upp listor till fullmäktigeval tar de hänsyn till olika egenskaper hos kandidaterna. Ange hur viktiga Du anser de olika nedan nämnda egenskaperna vara.* För var och en av samma fem egenskaper som i 1979

års undersökning skulle man nu ange om den var *Mycket viktig, Ganska viktig, Inte särskilt viktig* respektive *Inte alls viktig.*

Tabell 5.6. Medborgarnas bedömning av önskvärda kandidategenskaper

	Mycket viktig	Ganska viktig	Inte särskilt viktig	Inte alls viktig	Summa procent	Opin. balans 1991	Opin. balans 1979
Erfarenhet och kunnighet	81	17	2	0	100	81	89
Företrädare för olika delar av kommunen	41	44	11	4	100	37	30
Fördelning mellan åldersgrupper	37	47	11	5	100	32	-9
Fördelning mellan samhällsklasser	38	38	15	9	100	29	-3
Fördelning mellan könen	29	34	25	12	100	17	0

Båda undersökningarna täcker alltså in samma fem egenskaper och rangordningarna går att jämföra. Vi kan också jämföra vilka olika grupper som gör olika prioriteringar av vad som är mer eller mindre väsentliga egenskaper. Svarsfördelningarna för samtliga svarande 1991 redovisas dels som procentfördelningar, dels sammanfattade så att vi från andelen som säger att en viss egenskap är mycket viktig drar den andel som säger att samma egenskap inte alls är viktig. Detta ger ett opinionsbalansindex som redovisas i kolumnen näst längs till höger. Medborgarnas bedömning av vad som är viktigt och vad som är oviktigt är relativt entydig oavsett vilket mått man använder sig av. Mest väsentligt är att kandidaterna besitter erfarenhet och kunnighet. Detta är obestritt i den meningen att det knappast finns några som sätter dessa egenskaper som 'Inte alls viktiga'. Därnäst kommer kandidaternas fördelning vad gäller samhällsklass, åldersgrupp och kommundel. Dessa tre egenskaper bedöms som i stort sett lika väsentliga. Här finns dock i samtliga fall en avsevärd grupp som är benägen att se respektive egenskap som Inte särskilt eller Inte alls viktig. Minst viktigt uppfattar man det vara om kandidaten är man eller kvinna. Att fördelning mellan könen placeras sist beror framför allt på att färre ser kön som något som är mycket viktigt. Dessutom är det i jämförelse med övriga egenskaper också här som vi finner den största andelen som svarar Inte alls viktig.

Den huvudsakliga bilden är mycket entydig. År 1979 liksom 1991 var erfarenhet och kunnighet den egenskap som bedömdes som i särklass viktigast.[10] Närmast därefter men ett avsevärt steg längre ner på skalan kommer liksom för 1991 vilken kommundel som kandidaten bor i eller kommer ifrån. Av de tre återstående bedöms 1979 kön som den något viktigare före samhällsklass och åldersgrupp. På samma sätt som i 1991 års undersökning är kön den egenskap som är mest kontroversiell i den meningen att här finns störst andel 'Minst viktig' markeringar.

Inom ramen för Kommunalforskningsgruppens studier genomfördes i samband med 1966 års val en mätning av vilka typer av argument som förekom till förmån för olika kandidater på partiernas nomineringsmöten. De kriterier för urval av kandidater som vi frågat om nu knyter an till de argument som registrerades i denna undersökning. Även 1966 dominerade starkt argument av typen erfarenhet och kunnighet. Sådana argument framfördes om ungefär hälften av kandidaterna. Därnäst kom kandidaternas ålder vilken anfördes i en fjärdel av de argument som avsåg grupprepresentativitet. Det var vid denna tidpunkt i huvudsak liktydigt med ett argument för föryngring. På tredje plats återfinner vi vad som motsvarar kommundel, då med beteckningen 'region', vilken togs upp i om en femtedel av argumentationen. Därefter kommer yrke (samhällsklass) och kön, vilka utgjorde något mindre än en sjättedel av argumenten. Målgruppen för undersökningen såväl som undersökningstekniken var en annan och totalt har det nu förflutit relativt lång tid. Trots detta är alltså de relativa fördelningen mycket lik den som fanns 1979 och vad som gäller idag.[11]

Kandidategenskaper 1979 och 1991

Kunnighet och erfarenhet kan ses som renodlade personegenskaper som finns hos en representant oavsett vilken grupp han eller hon tillhör för övrigt. Det framgår också tydligt att detta är egenskaper som uppskattas av i stort sett alla väljare. När man ser närmare på de få som inte sätter dessa egenskaper som viktiga framskymtar att anledningen närmast kan vara en önskan om förnyelse i politiken.

De andra fyra kandidategenskaper som väljarna fått ta ställning till kan däremot kopplas till tanken på gruppprepresentation. Det ligger i dessa fall nära till hands att föreställa sig att här finns ett klart egenintresse. De som betonar vikten av respektive egenskaper gör det därför att de önskar att en grupp som de själva tillhör skall bli bättre representerad. De som anser att respektive egenskaper inte är viktiga säger därmed att det inte är väsentligt eller kanske inte ens önskvärt att den grupp det är fråga om blir speciellt representerad. För att se i vilken utsträckning det går att påvisa ett sådant

egenintresse jämför vi uppfattningen om hur viktig kandidaternas fördelning på kommundelar, åldersgrupper, samhällsklasser och kön är bland medborgarna grupperade efter närmast motsvarande egenskap. Frågorna har alltså ställts 1979 och 1991 och vi kan därmed också se om den egna grupptillhörigheten har samma betydelse hela tiden eller om det sker förändringar.

Tabell 5.7. Kandidategenskaper, opinionsbalans relaterat till individens egen grupptillhörighet

	Fördelning kommundel			Fördelning ålder	
	1979	1991		1979	1991
Bor i					
Centrum	13	35	Yngre	-5	36
Utanför centr.	37	41	Medel	-10	27
			Äldre	-15	31
	Fördelning samhällsklass			Fördelning kön	
	1979	1991		1979	1991
Arbetare	8	33	Män	3	0
Tjänstemän	1	27	Kvinnor	4	34
Företagare	-2	22			

Den första egenskapen är kandidaternas fördelning på kommundelar. Vi ser att de som 1979 bodde utanför centralorten var påtagligt mer benägna att beteckna denna egenskap som viktig. Indelningen efter boende i respektive utanför centralort är ett grovt mått på kommundelsanknytning, men åtminstone med detta mått mätt så förefaller medborgare som bor utanför centralorten 1991 inte alls eller obetydligt mer benägna att se det som att de behöver särskild representation.

Från studiet av partiernas nomineringsprocesser i samband med 1966 års val framgår att ålder då åtminstone på politikernivå uppfattades vara en mer väsentlig egenskap än kommundel. Mellan undersökningarna 1966 och 1979 ligger omfattande ändringar i den kommunala indelningen. En väsentlig innebörd av förändringarna var att kommunerna blev större ur geografisk synpunkt. Detta torde väl förklara behovet av större hänsyn till kommundel 1979.

En indelning i samma tre åldersgrupper som använts tidigare ger möjlighet till analys av hur man ser på åldersfördelningen bland kandidaterna. Här är skillnaderna mellan åldersgrupperna relativt måttliga både 1979 och 1991. Det är trots detta värt att notera en påtaglig förändring. Vid båda tillfällena är det den yngsta åldersgruppen som starkast betonar behovet av hänsyn till lämplig fördelning på åldersgrupper. År 1979 minskar tonvikt på egenskapen åldersfördelning systematiskt med ökande ålder. Denna bild ändras 1991. Nu har den äldsta gruppen börjat betona betydelsen av fördelning på åldersgrupper i större utsträckning än tidigare.

Vi vet inte hur bedömningen sett ut mellan 1979 och 1991. Det förefaller dock rimligt att se en förändring av det här slaget i ljuset av större motsättningar eller åtminstone större konkurrens mellan grupper när det gäller välfärdsfördelningen. En delvis annorlunda tolkning skulle kunna vara att den från flera håll uttalade principen att pensionera politiker vid normal pensionsålder har börjat uppmärksammas. Den äldsta åldersgruppen är som bekant idag påtagligt underrepresenterad i politiska församlingar.

Bedömningen av den betydelse fördelningen på samhällsklass har är i stort sett densamma 1979 och 1991. Arbetare betonar denna fördelning mer än tjänstemän som i sin tur betonar den mer än företagare/jordbrukare. Skillnaderna mellan yrkesgrupperna är måttligt stora men systematiska.

Synen på kandidaternas könsfördelning har förändrats mest och är också den mest kontroversiella. År 1979 fanns det inga skillnader mellan män och kvinnor i synen på könsfördelningen. I 1991 års undersökning har vi redan noterat att könstillhörighet bedömts som den minst väsentliga kandidategenskapen. Här har emellertid män och kvinnor idag olika uppfattningar. Kvinnorna placerar nu könsfördelning som mycket viktigare än vad männen gör. Vad beträffar kandidategenskaper är det den största gruppskillnaden eller gruppmotsättningen som vi sett. Det skall också noteras att det är fråga om en generell förändring bland kvinnliga väljare. Det är till exempel alldeles felaktigt att föreställa sig att det skulle vara de yngre som driver på denna utveckling och att det alltså skulle kunna vara en effekt av att nya väljargrupper tillkommit. Bland kvinnor finns inga skillnader mellan olika åldersgrupper när det gäller dessa önskemål. Män i olika åldersgrupper skiljer sig däremot något åt. Män i den äldsta åldersgruppen stöder i större utsträckning än övriga åsikten att fördelning på kön är viktig. Utslaget för kvinnorna är extra stort beträffande fördelningen på kön men kvinnorna 1991 är också i övrigt mer benägna än männen att betona olika gruppegenskaper. Man skulle kunna se de som en mer aktivistisk attityd.[12]

Det förslag till personvalsinslag som personvalskommittén förordar innebär ett positivt val. Man kan ge den kandidat man gillar extra hjälp på vägen. Däremot blir det inte enklare än tidigare att markera motstånd mot en viss

kandidat (strykning på valsedeln). Detta kan ha viss betydelse här. Som särskilt utpräglat exempel kan vi ta den största gruppskillnaden i de opinionsbalansmått som redovisats, den mellan män och kvinnor. Denna skillnad har till avsevärd del uppkommit genom att det bland männen är lika stora andelar som placerat kön som 'Inte alls viktigt' respektive som 'Mycket viktigt'. Slutresultatet blir 0. Det är en avsevärt mindre andel av kvinnorna som placerar kön som en 'Inte alls viktig' egenskap. De som bedömer en egenskap som viktig kan i det föreliggande förslaget till röstningssystem göra sin röst hörd. Det kan däremot inte de som bedömer samma egenskap som mindre viktig.

En annan jämförelse mellan grupper där meningarna skulle kunna vara delade är den mellan väljare och valda eller mellan väljare och politiker. Är det samma kriterier som får fälla utslaget om prioriteringen mellan kandidater sker internt inom partierna som ifall väljarna får göra den direkt? Underlaget för denna jämförelse är inte idealiskt för 1991. Här har vi ännu inte tillgång till några resultat från politikerundersökningen. Den pågår när detta skrivs. Däremot kan vi i medborgarundersökningen ta fram den grupp som är eller har varit ledamöter/suppleanter i kommunal nämnd eller styrelse. Vi jämför dem med övriga medborgare för att få en uppfattning om ifall det föreligger några skillnader. Också här jämför vi med motsvarande data från 1979. I det senare fallet kan vi dessutom kontrollera de resultat vi får med den fullständiga politikerundersökningen. Överensstämmelsen mellan resultaten från valda ledamöter i väljarundersökningen och politikerundersökningen är god. Detta resultat ger åtminstone visst stöd för att samma jämförelse 1991 också kan ge en rättvisande bild.

Erfarenhet och kunnighet placeras på första plats av både väljare och valda vid båda tillfällena. Lika stor är enigheten om att kandidaternas fördelning på kommundelar är det därnäst viktigaste kriteriet. Politikerna placerar sedan fördelning på ålder och kön på delad tredjeplats medan fördelning på samhällsklass bedöms som ett avsevärt mindre viktigt kriterium. Väljarna har i stort sett samma uppfattning vad beträffar ålder och kön även om de placerar fördelning på kön som något viktigare. Däremot har väljarna 1979 en helt annan uppfattning än politikerna vad gäller fördelning på samhällsklass. De är påtagligt mer benägna att placera detta som ett viktigt kriterium i paritet med kön och ålder.

När man gör motsvarande jämförelse mellan väljare och politiker 1991 så kan man konstatera en fortsatt stor samstämmighet mellan nivåerna. Också de återstående tre kriterierna placeras lika i ordningen ålder, samhällsklass och kön. Den tendens till motsättning mellan politiker och medborgare som kan skönjas 1979 återfinns alltså inte 1991. Vad gäller utfallet på denna typ av kriterier så skulle det alltså nu inte spela någon avgörande roll om politikerna prioriterar bland kandidater eller om väljarna gör det i personval.

Tabell 5.8. Bedömning av kandidategenskaper – väljare och valda 1979 och 1991, opinionsbalans.

1979	Erfarenhet/ kunnighet	Kommun-delar	Ålder	Samhälls-klass	Kön
Är/varit ledamot	94	47	-4	-30	-4
väljare/ ej ledamöter	88	29	-9	-2	0
1991	Erfarenhet/ kunnighet	Kommun-delar	Ålder	Samhälls-klass	Kön
Är/varit ledamot	77	51	33	22	17
väljare/ ej ledamöter	84	34	27	25	15

Kommentar: Opinonsbalanssiffrorna i tabellen är inte nivåmässigt jämförbara mellan 1979 och 1991. (Jfr tabell 5.5 ovan)

I den tidigare nämnda studien av nomineringsprocessen inom partierna i samband med 1966 års val kan vi inhämta att de olika argumenten inte framfördes om samma grupp av kandidater. Argument av typ erfarenhet/ kunnighet var viktigast när det gällde placeringen på valbar plats. De övriga argumenten, som har karaktär av grupprepresentation var mer vanliga på återstående del av listorna, alltså ifråga om de kandidater som hade liten eller ingen chans att bli valda.[13] I den mån denna iakttagelse fortfarande speglar verkligheten innebär det att även om politiker i samband med nomineringar och väljare i samband med personval säger sig tillämpa samma kriterier, så gör de det eventuellt inte på samma kandidater.

Vi utgår ifrån att en absolut förutsättning för att man skall kunna genomföra personröstning är att man känner till namnet på åtminstone någon kandidat. Om personröstningen skall ske till förmån för en kandidat så bör man också känna till namnet på någon kandidat som har den egenskap eller tillhör den grupp man anser det viktigast att den blir representerad. Ett sätt att kontrollera om så är fallet är att jämföra namnkunskapen bland dem som anger en kandidategenskap som viktigast eller mycket viktig med dem som anger samma egenskap som minst viktig eller inte alls viktig. Det innebär att vi i detta fall avstår från att beräkna opinonsbalanser och i stället ser på namnkunskapen inom var och en av utgångsgrupperna.

Tabell 5.9. Bedömning av kandidategenskaper – namnkunskap 1979 och 1991

	Erfarenhet/ kunnighet	Kommun-delar	Ålder	Samhälls-klass	Kön
Bedömning 1979					
Viktigast	73	70	56	66	55
Näst viktigast	72	77	63	72	71
Minst viktig	58	67	80	74	72
Bedömning 1991					
Mycket viktig	45	50	46	44	42
Ganska viktig	55	47	48	46	48
Inte särskilt viktig	63	50	46	55	50
Inte alls viktig	45	39	46	45	47

Kommentar: Siffrorna inne i tabellen anger den procentandel som kan ange namn på någon kandidat i kommunvalet.

Det som först framträder är att skillnaden i namnkunskap mellan grupperna inte är påfallande stor. De skillnader som finns 1979 skulle dock inte vara utan betydelse i detta sammanhang. Här är namnkunskapen större bland dem som sätter Erfarenhet/kunnighet respektive fördelning på kommundelar som viktigast eller näst viktigast. De som sätter dessa två egenskaper som minst viktiga kan färre namn. De som prioriterar dessa egenskaper skulle därmed haft kunskapsmässigt störst förutsättningar att låta sin prioritering slå igenom i en personröstning. De som placerar fördelning på ålder, samhällsklass och kön som viktigast eller näst viktigast kan däremot färre namn än de som anger samma egenskaper som minst viktiga. Det skulle varit något sämre beställt med de kunskapsmässiga förutsättningarna att låta dessa prioriteringar påverka ett personval. De som prioriterar ned dessa egenskaper kan fler namn. Sannolikt är skillnaden ett uttryck för att de som var intresserade, involverade och kanske etablerade i systemet och kunde namn i större utsträckning, inte såg representation efter dessa tre egenskaper som väsentlig. År 1991 har dessa skillnader utjämnats och de kunskapsmässiga förutsättningarna är jämnt fördelade.

Skillnader mellan grupper av väljare

Vi har tidigare undersökt hur olika grupper av väljare bedömer kandidategenskaper som skulle kunna göra att de själva blir bättre representerade. Nu ser vi på ett urval av de kommunmiljö- och individegenskaper

som förekommit tidigare. Beträffande kandidategenskaperna har det redan framkommit att erfarenhet/kunnighet placeras som viktigast av alla och detta med bara små skillnader mellan grupperna. När vi ser på de andra fyra egenskaperna och hur de prioriteras i olika befolkningsgrupper framkommer vissa skillnader. Man kan urskilja delgrupper i befolkningen som tenderar att beteckna kandidategenskaper som mycket viktiga, oavsett vilken egenskap det rör sig om. De är allmänt särskilt benägna att betona vikten av grupprepresentativitet. Vi illustrerar detta med medeltalen i kolumnen längst till höger. Ett högre värde innebär att man ser egenskapen som viktig och ett högt genomsnitt innebär följaktligen att man ser samtliga eller flertalet egenskaper som viktiga. Här ser vi att kvinnor är mycket mer benägna än män att betona vikten av alla dessa egenskaper.

Andra grupper som är speciellt benägna att betona dessa kandidategenskaper är yrkesgruppen arbetare, personer med högst obligatorisk + två års teoretisk utbildning och också sådana som är uppvuxna på landsbygden.

Ett annat sätt att särskilja grupper med olika uppfattning är att se på partisympati. De politiska partierna skiljer sig åt så att medlemmar i partier längre till vänster på den politiska skalan är mer benägna att betona vikten av representation för de olika grupperna. Denna bild är entydig för riksdagspartierna. I första hand lokala partier är däremot svårplacerade i detta avseende. Det finns däremot inget samband med sociala kontakter, intresse för politik eller om man är partianhängare eller partimedlem.

Det framträder en minskning av allmänt engagemang för grupprepresentation i grupper som ser sig själva som underrepresenterade. Det bör åter poängteras att en markering av att en egenskap är viktig inte är detsamma som ett ställningstagnde för personröstning. Man kan likaväl tolka det som en markering av vilka egenskaper partiet bör ta hänsyn till när valsedlarna sätts samman. Om man vill agera inom partierna eller genom personval bestäms separat från denna bedömning.

Tabell 5.10. Prioritering av kandidategenskaper 1999, opinionsbalanser – personbakgrund

	Kunnighet/ erfarenhet	Kommun-delar	Ålder	Samhälls-klass	Kön	Medel-tal
Kommunstorlek						
-4000	78	43	31	28	14	29
4000-10000	81	40	34	36	18	32
1000-25000	80	40	31	25	14	28
25000-150000	82	29	31	29	25	29
Kön						
Män	79	31	23	21	0	19
Kvinnor	81	45	40	37	34	39
Ålder						
18-35	73	35	36	28	16	29
36-54	86	39	21	30	15	26
55-80	83	41	31	28	25	31
Yrkesgrupp						
Arbetare	78	43	35	33	19	33
Tjänstemän	83	34	27	27	18	27
Företag/Jordbr.	80	41	24	22	9	24
Utbildning						
Obligatorisk	81	40	32	39	24	34
Obl.+ 2 år	79	41	37	26	18	31
3-år gymn –	80	35	24	23	10	23
Uppväxtmiljö						
Landsbygd	79	47	33	34	22	34
Samhälle	82	37	35	23	17	28
Stad	83	29	28	29	14	25
Storstad	77	30	26	30	9	24
Politiskt engage-mang i uppväxt-familjen						
Ja	81	38	27	29	17	28
Nej	80	38	33	28	17	29
Känner grannar						
Känner person-ligen många	82	38	29	29	19	29
Har mycket liten kontakt	77	38	36	30	13	29

Kommentar: I kolumnen medeltal återfinns genomsnitt av opinionsbalanserna på respektive rad för de fyra kandidategenskaperna (ej erfarenhet/kunnighet) med representativitetsanknytning.

Tabell 5.11. Prioritering av kandidategenskaper 1991, opinionsbalanser – intresse för politik och partianknytning

	Kunnighet/ erfarenhet	Kommun-delar	Ålder	Samhälls-klass	Kön	Medel-tal
Intresse för politik						
Inte alls intr.	82	36	29	30	9	26
Inte särskilt	81	39	33	33	16	30
Gaska intr.	79	38	31	24	21	29
Mycket intr.	78	32	35	24	17	27
Partisympati						
Vänsterpartiet	82	50	42	60	20	43
Soc.dem.	81	39	35	39	24	34
Centerpartiet	81	47	35	25	17	31
Folkp.lib.	85	26	31	23	28	27
Mod.saml.	87	27	19	1	0	12
KDS	87	34	25	19	9	22
Miljöp.de gröna	74	34	21	31	17	26
Ny demokrati	72	4	29	36	0	17
Lokalt/annat p.	85	35	37	46	36	39
Blankt/ej röstat	77	18	3	37	2	15
Partianhängare						
Nej inte partianhängare	78	40	33	28	22	31
Ja, men ej övertygad anhängare	81	38	32	30	17	29
Ja, starkt övertygad anhängar 28	e	83	37	32	27	14
Medlem av parti						
Ja	82	41	29	24	22	29
Nej	83	35	30	23	16	26

Kommentar: (Se tabell 5.10)

Den kommunala personröstaren

Den mest grundläggande förutsättningen för personröstning på kommunal nivå är namnkunskap. Namnkunskapen är högre beträffande kandidater i kommunvalet än när det gäller kandidater i riksdagsvalet och landstingsvalet. När man bor i eller är uppväxt i mindre kommuner känner man i större utsträckning till namn på kandidater. De grupper som oftast kan namn är de som ofta uppvisar också annan kunskap och hög aktivitetsnivå. Det är

medelålders män med mer än obligatorisk utbildning och med politiskt engagemang redan i uppväxtmiljön. Man har en klar bild av partiernas program, tycker att valutgången är viktig och har förtroende för det politiska systemet och dess beslutsfattare. Personer som på olika sätt är politiskt aktiva och politiskt intresserade kan namn på kandidater i större utsträckning än övriga medborgare. Det finns inte några entydiga tecken på någon större förändring i kunskapsnivån under de nära tre decennier från vilka uppgifter finns. Resultaten är dock något svårtolkade i detta avseende. Undersökningar rörande namnkunskapen beträffande riksdagskandidater tyder på en viss nedgång i kunskapsnivån.[14]

De kandidater man kan namn på är i huvudsak sådana som man har förtroende för. Det finns mycket lite underlag för tanken att personval skulle ge till följd att impopulära kommunpolitiker skulle rensas bort.[15] Det bör däremot noteras att en fjärdedel av de röstberättigade kan namnge flera kandidater från olika partier. Det är närmast denna grupp som har kunskapsmässiga förutsättningar att rösta helt på person!

Den andra och mer krävande förutsättningen, innebar också villighet att byta parti. Högre grad av politiskt intresse och högre grad av aktivitet innebär emellertid inte bara större namnkunskap utan också en mindre villighet att anse att val av person är viktigare än val av parti. Man är involverad i systemet och tar inte ställning till förmån för ett alternativt sätt att välja representanter. De som helt stöder tanken på att val av person är viktigare än val av parti är ofta de som är lite eller måttligt intresserade av politik och i liten eller ingen utsträckning själva är aktiva. De är också negativa till det politiska systemet. Det ligger ett avsevärt inslag av avståndstagande från politikens sätt att fungera i ställningstagandet till förmån för val av person före val av parti. Det är däremot inte nödvändigtvis förenat med misstro mot politikerna som individer. Sammansättningen av den grupp som instämmer helt vad gäller till exempel utbildning och politiskt intresse gör det troligt att ett instämmande inte är en tillräcklig förutsättning för personröstning.

De två förutsättningarna för personröstning, kunskap om namn på någon kandidat och utpräglad villighet att sätta val av kandidat som viktigare än val av parti uppfylls bara i viss utsträckning inom samma grupper. Det är framför allt de som bor i de befolkningsmässigt minsta kommunerna och som också är uppvuxna utanför storstäderna som i denna mening är de 'ideala' personröstarna.

Den tredje fråga som vi berört är vilka egenskaper hos kandidaterna som väljarna anser vara viktiga. Den fråga till väljare och politiker som vi analyserat avsåg i första hand kriterier för att ordna namn på valsedlarna. Det förefaller dock högst rimligt att de kriterier som uppfattas vara väsentliga här skulle slå igenom även i ett personval.

Man kan urskilja ett inslag av gruppintresse i ställningstagandena. Mest entydigt framträder detta i att kvinnor bedömmer betydelsen av jämn fördelning på kön som så mycket viktigare än vad männen gör. Vi noterar här en stor ökning av kvinnornas engagemang jämfört med tidigare undersökningar. Det framträder också i att de yngsta och de äldsta betonar jämn åldersfördelning på kandidaterna mer än vad de medelålders gör. Däremot ställer de som bor utanför centralorten inte längre större krav på fördelning av kandidaterna mellan olika delar av kommunen.

Förutom ett gruppintresse som grund för ställningstagande kan man skönja en annan tendens. Grupper som sannolikt anser sig vara dåligt representerade tenderar att betona kandidategenskaper som främjar grupprepresentativitet. Det gäller *inte* bara den egna gruppen utan också andra sådana egenskaper. Arbetare, lågutbildade och kvinnor är grupper som uppvisar denna tendens.

Vi har studerat tre olika förutsättningar för personröstning på kommunal nivå, namnkunskap, villighet att rösta på person snarare än parti och benägenhet att anse vissa kandidategenskaper vara viktiga. Det är inte lätt att på grundval av vad som framkommit här försöka peka ut vilka som kommer att personrösta. Mest sannolikt förefaller det vara att man kan komma att finna personröstare bland välinformerade och politiskt intresserade personer som ändå inte är partipolitiskt engagerade eller aktiva. Om de befinner sig i 'utkanten' av det politiska livet så ökar sannolikheten. I 'utkanten' därför att de inte tycker sig få ut vad de vill få ut. Rör det sig dessutom om en kvinna i den yngre eller äldre åldersgruppen eller en väljare som bor i en liten kommun så ökar sannolikheten ytterligare. Om partiernas grepp om väljarna försvagas eller om tveksamheten inför det politiska systemet ökar så ökar också sannolikheten för att det kan bli fråga om personröstning även med övergång mellan partierna.

Noter

1. Johansson 1987, Westerståhl 1993

2. Med kunskap om namn på kandidater avses här att man kan erinra sig ett (eller flera) namn, motsvarande vad som kan betecknas som aktiv kunskap. Eventuellt är detta ett något högt ställt krav. I röstningssituationen ser man oftast namn på valsedlarna och det räcker med en passiv namnkunskap. Kunskapssituationen är därmed eventuellt något bättre än vad vi får fram här.

3. Beträffande förändringar i partiidentifikation, se Gilljam/Holmberg 1993, sid. 174 ff.

4. Undersökningarna 1966 och 1970 genomfördes inom ramen för *Kommunalforskningsgruppen (KFG)*. Forskningen finansierades av Riksbankens Jubileumsfond. Riksdagen anslog via Kommunaldemokratiska kommittén medel till 1979 års undersökning och den utfördes inom ramen för *Kommunaldemokratiska forskningsgruppen (KDFG)*. Undersökningen år 1991 är finansierad av Civildepartementet, Kommunförbundet och Landstingsförbundet. Den ingår i forskningsprojektet *Demokrati i Förändring. Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället.*

5. Samtliga undersökningar har viktats så att den bild som framkommer motsvarar genomsnittskommunen utanför de tre storstäderna. För åren 1979 och 1991 är undersökningsdesignen redan från början inriktad på denna typ av redovisning. För studierna från 1966 och 1970 innebär viktningen ett avsteg från den typ av jämförelser som förutsattes i den då aktuella uppläggningen.

6. Jämför redovisning i teknisk rapport beträffande denna undersökning, Johansson, Lorentzon, Strömberg 1993.

7. Jämför Johansson, Lorentson, Strömberg a.a. Frågetekniken skiljer sig också mellan de tidigare och den senaste undersökningen. År 1991 fick de tillfrågade endast en fråga som angav de tre valen och man fick sedan aktivt komma fram till såväl namn som partitillhörighet. I de tidigare undersökningarna ställdes frågan om namn på kandidater systematiskt för varje parti i varje val. Denna teknik torde ge ett påtagligt tillskott av svar.

8. Jfr Holmberg 1993

9. En regressionsanalys har genomförts med ett urval av egenskaper/attityder. När koefficienterna är signifikanta illustrerar de att det finns effekter som åtminstone inte helt förmedlas genom någon av de andra ingående förklaringsvariablerna. Koefficienterna anger skillnader i namnkunskap mätt i procentenheter.

Effekten av att:	
Bo i största kommunerna	–13%
Kön	(Ej sign.)
Vara i åldern 36–54 år	+9%
Ha upp till 2 år mer än obl.utbildning	+5%
Utbildning, obligatorisk + 3år eller mer	+19%
Vara inte särskilt intresserad av politik	+10%
Ganska intresserad av politik	+24%
Mycket intresserad av politik	+35%
Partianhängare, ej övertygad	+13%
Partianhängare, starkt övertygad	+18%

Samtliga koefficienter som anges är signifikanta på 95 procentsnivån. Skillnaden mellan män och kvinnor är inte signifikant 1991.

10. Jämförelsen med 1979 kompliceras av att det var fråga om andra svarsalternativ. Man skulle då ange vad som var viktigast, näst viktigast och minst viktigt. Man behövde inte göra någon bedömning av återstående alternativ. Den jämförelse vi väljer innebär att vi lägger samman den andel som anger egenskapen som viktigast med den andelen som anger egenskapen som näst viktigast. Från denna andel drar vi den andel som anser samma egenskap vara minst viktig. Detta ger det mest jämförbara opinionsbalansmåttet. Vi kan jämföra rangordningar totalt sett och skillnader mellan grupper. Däremot ger analysen inte någon möjlighet till mer än en mycket grov jämförelse av nivåerna vad gäller hur väsentlig egenskapen är vid respektive tillfälle.

11. Barkfeldt m.fl 1971, s.154 ff., Westerståhl, Johansson 1981 s 110 ff.

12. En motsvarande skillnad bestående i att kvinnor uppmärksammar kvinnliga kandidater mer än vad män gör har påvisats i undersökningar av de senaste riksdagsvalen. (Wängnerud 1993)

13. Barkfeldt m.fl. a.a.

14. Holmberg 1993.

15. En undersökning av effekten av personmarkeringar i kommunalvalet i Norge 1987 visar att sannolikheten för omval inte påverkas systematiskt av väljarna i annan riktning än vad partiernas tidigare prioriteringar gjort. (Larsen, Offerdal 1992, sid 26 ff).

Referenser

Barkfeldt, B., Brändström, D., Simm, U. och Zanderin, L. (1971). *Den kommunala självstyrelsen 3. Partierna nominerar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Holmberg, S. (1993). *Nuvarande valsystem: Minskande kandidatkännedom och få personröstare*. (Ingår i föreliggande skrift.)

Johansson, F. (1987). *Delad röstning*. Stockholm: Ingår i SOU Justitiedepartementet 1987:6.

Johansson, F., Lorentzon, L.O. och Strömberg, L. (1993). *Kommunmedborgarundersökningen 1991, undersökningsdesign, urval, datainsamling, marginalfördelningar och bortfall*. Göteborg: Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs Universitet.

Larsen, H.O. och Offerdal, A. (1992). *Demokrati uten deltakere? Arbeidsvilkår og lederroller i kommunepolitiken.* Oslo: Kommunförlaget.

Westerståhl, J. (1993). *Personbedömning som motiv för att rösta på olika partier vid samtidiga val.* (Ingår i föreliggande skrift).

Westerståhl, J. och Johansson, F. (1981). *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse.* Stockholm: Kommundepartementet Ds Kn 1981:12.

Wängnerud, L. (1993). *Kvinnliga riksdagskandidater – vem lägger märke till att de finns?* (Ingår i föreliggande skrift).

Jörgen Westerståhl

6 Personbedömning som motiv för röstsplittring

Denna studie gäller en mycket liten del av de svenska väljarna eller kring 5 procent. De karakteriseras av att de dels röstat på olika partier vid de samtidiga valen 1991, dels uppgivit att de gjort så p g a en bedömning av de kandidater partierna ställt upp.

Varför är då denna lilla grupp av intresse? Det sammanhänger med det svenska valsystemets egenskaper. Man måste rösta på parti, annars blir rösten ogiltig. På de förtryckta partivalsedlarna finns ett antal namn upptagna. Det stora flertalet väljare lämnar in en oförändrad sedel. Vad de tycker om personerna på valsedeln är obekant. Deras inställning till kandidaterna kan tänkas täcka en hel skala från hög till måttlig uppskattning, över acceptans, obekantskap eller ointresse till grader av ogillande, som dock inte är så starkt att partivalet påverkas. Den rådande ordningen med samtidiga riksdags-, landstings- och kommunalval har emellertid, oavsiktligt, öppnat en möjlighet att i något av valen låta personbedömningen bestämma partivalet utan att detta leder till totalt partibyte.

Den grupp som här ska studeras påverkas alltså i sitt partival av en personbedömning i ett av de samtidiga valen. När person- och partisympati pekar åt samma håll eller inte allt för starkt divergerar, är det svårt att avgöra – antagligen också för väljaren själv – vilken relativ betydelse personbedömningen kan ha. Här har vi däremot en grupp för vilken personbedömningen av dem själva anges ha en avgörande betydelse och som därvid utnyttjar det nuvarande valsystemets möjligheter. Skulle förutsättningarna för personval generellt vidgas, blir det de mer personorienterade väljarna som i första hand kommer att utnyttja de nya möjligheterna. De väljare vi här skall specialstudera kan antas utgöra en prototyp bland de mer personinriktade.

Undersökningen bygger på data som insamlats via enkäter i en kommunundersökning genomförd i samband med 1991 års val (se härom närmare kapitel 5 i denna volym).

Uppgivna motiv för att rösta på olika partier

De tillfrågade ombads först ange på vilket parti de röstat i valen till riksdagen, landstinget och kommunen. Nästa fråga löd: "Det är givetvis så att man kan rösta på olika partier i de olika valen. Om du röstade på olika partier i riksdagsvalet och kommunalvalet, vad var det som fick dig att rösta olika i de båda valen?" (För att minska exercisen i frågandet uteslöts landstingsvalet. Emellertid visade det sig att åtskilliga svarande även motiverade sitt ställningstagande i landstingsvalet).

Totalt var det 22 procent av de svarande som inte röstade på samma parti i alla tre valen. Av dem som uppgav att de röstat på olika partier, redovisade 73 procent eller 594 personer sina motiv. De flesta angav motiv endast för ett av valen – vanligen för den röstning man uppfattar som avvikande från den dominerande partisympatin. Några motiverade sin röstning i mer än ett val: det genomsnittliga antalet motiv var 1,2 per person. Tabellerna 6:1-3 baseras på dessa uppgivna motiv för att maximalt utnyttja motivinformationen (och har alltså ej individerna som bas).

Motiven för röstning på olika partier har uppdelats i åtta specificerade grupper, och en grupp "övrigt". Motiven har vidare, i den mån det låter sig göra, fördelats på det slags val motivet gäller. En grupp har inte kunnat närmare specificeras.

Av totalkolumnen i tabell 6:1 framgår att motiven fördelar sig på tre stora grupper med 20-21 procent vardera, nämligen personmotiv, motiv som avser speciella sakfrågor och sådana som avser politiken i allmänhet.

Övriga specificerade motiv innebär följande: "Taktik"-motivet kan t.ex. gälla att rösta på miljöpartiet i riksdagsvalet för att det ej skall försvinna från riksdagen. Vid "bestraffning" är man uttryckligen missnöjd med "sitt" parti och röstar därför på ett annat. "Avståndstagande" gäller hela det politiska systemet och anförs främst av anhängare till ny demokrati. När bästa parti "saknas", betyder det att partiet ej ställer upp i det aktuella valet. Några procent anger också uttryckligen att de saknar kunskap om t.ex. landstingsvalet. – Personmotiv är vanligast när det gäller kommunalvalet (27 procent) och minst vanligt när det gäller riksdagsvalet (6 procent).

Tabell 6.1. Motiv för röstning på olika partier vid riksdags-, landstings- och kommunalvalet 1991. (procent)

Motiv	Riksdags-val	Landstings-val	Kommunal-val	Ospecificerat	Totalt
Person	6	17	27	20	20
Sakfrågor	20	26	22	20	21
Allmän politik	18	18	22	23	21
Taktik	18	3	3	2	6
Bestraffning	9	3	3	1	4
Avståndstagande	16	–	1	2	5
Bästa parti saknas	2	20	12	–	7
Saknar kunskap	1	13	4	1	3
Övrigt	10	–	6	31	13
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal motiv	163	66	310	181	720

Personmotivens innebörd växlar (tabell 6:2): De kan vara positiva, negativa, innebära att man personligen är bekant med vederbörande eller också formuleras neutralt, t.ex "valet av personer är viktigt". Av totalkolumnen kan utläsas att 26 procent är negativa, dvs röstningen motiveras av att man ogillar partiets företrädare (jfr strykningarna av namn på valsedlar). Det är lika många som uttryckligen framhåller personliga förtjänster hos kandidaterna som motiv. Bekantskapsmotivet torde kunna tolkas som ett positivt motiv.

Tabell 6:2. Personmotivens innebörd. (procent)

Person-motiv	Riksdags-val	Landstings-val	Kommunal-val	Ospecificerat	Totalt
Positivt	30	18	35	8	26
Negativt	50	37	29	11	26
Bekantskap	–	27	11	8	11
Neutralt	20	18	25	73	37
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal personmotiv	10	11	83	36	140

Kommentar: Tabellen innebär en finfördelning av personmotiven i tabell 6:1. Observera att antalet motiv som avser riksdags- och landstingsvalen är mycket lågt.

Motivprofilerna, d.v.s. fördelningen av olika motiv bland respektive partis anhängare, uppvisar inga drastiska skillnader (tabell 6:3). Personmotiv åberopas minst ofta av ny demokratis och vänsterpartiets anhängare och mest ofta bland centerpartiets.

Tabell 6.3. Motivprofil inom respektive parti.

Motiv	v	s	c	fp	m	mp	kds	nyd
Person	13	20	26	23	22	16	16	12
Sakfrågor	18	23	23	24	12	41	25	6
Allmän politik	26	21	34	24	17	13	16	23
Taktik	13	6	3	7	3	16	16	2
Bestraffning	11	8	2	4	2	4	8	4
Avståndstagande	4	–	–	2	6	–	3	23
Bästa parti saknas	11	8	4	6	18	6	3	1
Saknar kunskap	–	3	2	4	8	–	3	–
Övrigt	4	18	6	6	12	4	10	29
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal motiv	55	102	95	82	97	71	84	94

Karakteristik av de personröstande

För att karakterisera de personröstande används enbart enkla jämförelser mellan den grupp som personröstar och andra grupper. Det är alltså fråga om ett slags profiljämförelse. (Hade frågeställningen varit varför man personröstar, skulle procenten ha räknats "åt andra hållet".)

De personröstande jämförs med fyra andra grupper, dvs fem grupper specificeras:

P anför personmotiv
S anför sakfrågor, allmänpolitiska frågor och övriga specificerade motiv
O okända eller oklara motiv
A alla som röstar på olika partier
T totala antalet svarande i undersökningen.

Gruppen **A** utgör 22 procent av det totala antalet svarande (**T**). Av gruppen **A** utgör **P** omkring 14 procent, **S** drygt 50 procent och **O** omkring

35 procent (siffrorna växlar något beroende på varierande bortfall av svarande på de enskilda frågorna).

Personegenskaper

Kön Inga eller obetydliga könsskillnader; något fler kvinnor bland dem som ej uppgivit motiv för att rösta på olika partier (se tabell 6:4).

Ålder Det är något fler unga bland dem som röstar på olika partier (**A**) än i det totala urvalet (**T**). Det är färre unga bland de personröstande (**P**), flest unga bland dem som anför sakmotiv (**S**) och flest äldre bland dem vilkas motiv är okända (**O**).

Utbildning Utbildningen är något högre bland **A**, högst bland **P** och **S** och väsentligt lägre bland **O**.

Personlig miljö

Kommuntyp Kommunerna är indelade i sex grupper där klass 1 har minst befolkning och minst andel boende i tätort, medan 6 har störst befolkning och störst andel boende i tätort (se tabell 6:4).

Det föreligger inga nämnvärda skillnader mellan **A** och **T**. Däremot finns det en stark koncentration av personröstande i små och glesa kommuner (30 procent av alla i **P**), medan de är särskilt fåtaliga i mellanstora och stora kommuner med hög tätortsgrad. Både kommunstorlek och tätortsgrad tycks alltså spela roll för personröstningen.

Politisk uppväxtmiljö. På frågan om det var någon som var politiskt engagerad eller hade kommunalt uppdrag i vederbörandes uppväxtmiljö svarar lika många ja i T som A (23 procent). Motsvarande andel av P utgör 29 procent, av S 26 procent och av O 17 procent. Politiskt engagemang i uppväxtmiljön har alltså ingen allmän inverkan på benägenheten att rösta på olika partier men däremot på förmågan att artikulera sina motiv.

Partiidentifikation och politisk aktivitet

Partiidentifikation. Det är tidigare känt (se Sören Holmberg 1987, Folke Johansson 1987) att partiidentifikation minskar benägenheten att rösta på olika partier. Även i denna undersökning föreligger en markerad skillnad: övertygade partianhängare utgör i **T** 21 procent och i **A** 10 procent. Anmärkningsvärt är att skillnaderna mellan de olika grupperna som röstar

på mer än ett parti är små och delvis går i en riktning som avviker från det vanliga mönstret: Övertygade anhängare bland **P** är 7 procent mot 10 bland **O**.

Valdeltagande. Regelbundenheten i valdeltagandet mäts genom följande fråga: "Om Du tänker tillbaka på tidigare val, tillhör Du dem som röstat vid varje val sedan Du fick rösträtt eller har Du avstått från att rösta vid något eller några val?" Av **T** och **A** svarar 79 procent att de röstat vid varje val. För **P** är motsvarande siffra 85 procent, för **S** 82 procent och för **O** 70 procent. Den politiska aktiviteten mätt på detta sätt samvarierar alltså inte med partiidentifikationen.

Försök att påverka politiker. Fråga: "Har Du själv någon gång – eventuellt tillsammans med andra – försökt påverka ett kommunalt beslut eller kommunens planer?" De som röstar på olika partier visar här något större genomsnittlig aktivitet, **A** 30 procent mot 25 procent för **T**. Skillnaden beror på högre värde för **P** med 31 procent och främst för **S** med 38 procent, medan däremot **O** endast når 17 procent. Skillnaden är alltså stor och understryker att de som röstar på olika partier till större delen består av grupper med relativt många politiskt aktiva.

Allmänt politiskt intresse

Politiskt intresse, generellt. Svaren på den vanliga frågan om man är mycket, ganska, inte särskilt eller inte alls intresserad av politik ger genomsnittligt ungefär samma andel som väljer de två första alternativen (mycket och ganska) bland dem som röstar på olika partier och bland hela urvalet (**A** 53 procent mot **T** 55 procent). Det är emellertid **O** som drar ner andelen (43 procent) mot 54 procent för **P** och 62 procent för **S** som ligger klart över genomsnittet.

Intresset för att läsa om rikspolitik, kommunalpolitik och lokala nyheter uppvisar ett likadant mönster. Mellan **T** och **A** föreligger ingen skillnad beträffande andelen som säger sig läsa i stort sett allt eller mycket, medan **O** genomgående visar lägre värden med undantag för lokala nyheter. **S** har högsta värdet för rikspolitik, **P** för kommunalpolitik och lokala nyheter.

Personintresse

Namnkännedom. Det förefaller rimligt att räkna med att de som personröstar också skall vara personintresserade, att de skall i större utsträckning än andra förbinda politik med personer.

Ett mått på detta kan namnkännedom anses vara. En fråga om man känner till namnet på någon av de kandidater som stod på röstsedlarna i hemorten vid riksdagsvalet, landstingsvalet respektive kommunalvalet gav följande resultat:

Kan ange namn i	P	S	O	T	A
riksdagsvalet	57	37	15	33	32
landstingsvalet	48	28	13	26	26
kommunalvalet	71	50	23	42	44

Återigen finner vi att den totala befolkningen och alla de som röstat på olika partier uppvisar exakt eller nästan exakt samma fördelning. Namnkunskapen är störst för kandidaterna i kommunalvalet därefter i riksdagsvalet och lägst i landstingsvalet. Men nu har nivåskillnaderna mellan **P**, **S** och **O** blivit drastiska. **P** uppvisar genomgående mer än tre gånger högre namnkunskap än **O** och **S** ligger däremellan. Observera att **P**:s stora namnkunskap ej enbart gäller det val där **P** personröstat. För **P** är politiken generellt i högre grad personifierad.

Bedömning av kandidategenskaper. En fråga lyder: När partierna gör upp listor till fullmäktigeval tar de hänsyn till olika egenskaper hos kandidaterna. "Ange hur viktiga du anser de olika nedan nämnda egenskaperna vara". Som exempel på egenskaper nämns erfarenhet och kunnighet, fördelning mellan könen, mellan samhällsklasser, mellan åldersgrupper och företrädare för olika delar av kommunen. Endast den förstnämnda egenskapen, erfarenhet och kunnighet, är personorienterad medan övriga gäller representativitetsfrågor.

Liksom i tidigare undersökningar får personegenskaper det högsta värdet. Cirka 72 procent i både **T** och **A** anger erfarenhet och kunnighet som mycket viktiga egenskaper. Även här visar det sig emellertid att **P** ger dem det högsta värdet eller 80 procent, **S** 73 procent och **O** 65 procent. Åter är alltså de personröstande också de starkast personorienterade.

Bekantskap med grannar. Frågan gäller om man personligen känner många grannar eller om man inte har mycken kontakt med dem. Känner personligen många grannar gör 66 procent i **T** och 64 procent i **A**. På nytt skiljer sig grupperna åt bland dem som röstar på olika partier: 82 procent för **P**, 64 procent för **S** och 57 procent för **O**.

Sammanfattning

Resultaten av denna specialstudie av de egenskaper som karaktäriserar de personröstande – de som anger personmotiv för sin röstning på olika partier vid de samtidiga valen – är ganska lätta att sammanfatta. Vi har jämfört de personröstande med fyra grupper: den totala befolkningen, alla som röstar på olika partier, de som anger andra specificerade motiv för sin röstning på olika partier – främst sakfrågor och allmän politik – och de som inte anger något motiv eller oklart motiv.

Ett huvudmönster framträder vid de flesta jämförelserna: hela gruppen som röstar på olika partier skiljer sig inte särskilt mycket från totalbefolkningen, medan däremot en klar skiljelinje skär igenom gruppen som röstar på olika partier. På ena sidan står den tredjedel som inte angivit några motiv eller några tydbara motiv för sin röstning på olika partier, på den andra sidan står övriga. Den förstnämnda gruppen består i något högre grad av kvinnor än män, av äldre personer och av personer med lägre utbildning. De är politiskt mindre intresserade, både generellt och när det gäller speciella politiska områden, de är mindre politiskt aktiva, röstar mindre regelbundet och de kommer i liten utsträckning från en politiskt engagerad uppväxtmiljö. Denna grupp motsvarar ganska väl den bild som från början gavs på dem som röstade på olika partier (Särlvik, Petersson 1975 s 48 ff). De karakteriseras av ett "instabilt" politiskt ställningstagande, av "osäkerhet" om vilket parti man vill stödja. När det sedan konstateras att det också finns en tendens till större röstsplittring bland dem som inte har någon kännedom om kandidater i riksdagsval och kommunalval, förstår man att de nuvarande röstsplittrarna – majoriteten av dem – är av en helt annan sort.

Den andra gruppen, eller de återstående två tredjedelarna är mer politiskt aktiva, röstar mer regelbundet, är mer politiskt intresserade etc. Gemensamt för båda grupperna är att de har svagare partiidentifikation än genomsnittligt för befolkningen.

Mellan dem som anför personmotiv resp. sakmotiv för sin röstning på olika partier framträder vissa skillnader. De som motiverar i sakpolitiska termer är något mer intresserade för rikspolitik och mindre för kommunalpolitik och de bemödar sig mer än andra om att påverka politiken.

De som anger personmotiv för sin röstning visar sig också i andra avseenden vara personintresserade. De fäster i högre grad än andra vikt vid de uppställda kandidaternas personegenskaper, de känner många grannar och framför allt har de en mycket större personkännedom när det gäller namnen på partiets samtliga valsedlar än några andra: deras namnkunskap är tre gånger större än vad de uppvisar som ej har motiverat sin röstning på olika partier. I flera avseenden utgör de personröstande en

kvalificerad väljargrupp men med lågt partiengagemang. Dessa fem procent av väljarna kan betraktas som en förtrupp för den större grupp som skulle personrösta, om möjlighet därtill generellt öppnas.

Tabell 6.4. Röstande på olika partier. Översiktstabell (procent)

Redovisningsgrupper

P anför personmotiv
S anför sakfrågor, allmänpolitiska frågor och övriga specificerade motiv
O okända motiv eller oklara
A alla som röstar på olika partier
T totala antalet svarande i hela undersökningen

	P	S	O	A	T
Kön					
andel män	52	49	44	48	49
Ålder					
yngre	31	43	38	40	32
medel	47	38	34	38	37
äldre	22	19	28	23	31
Utbildning					
enbart obligatorisk	24	20	44	29	35
påbyggnad	34	39	30	35	34
högre	42	41	26	36	31
Kommun					
indelade i tre storleksklasser med vardera en lägre och en högre tätortsklass					
1 små kommuner, lägre tätortsgrad	30	16	15	18	16
2 " " högre "	11	8	10	9	10
3 mellankommuner, lägre "	14	13	15	14	13
4 " högre "	14	27	19	23	22
5 stora kommuner, lägre "	15	10	14	12	13
6 " " högre "	16	26	27	25	27
Politiskt engagemang i uppväxtmiljön					
andel ja	29	26	17	23	23
Partiidentifikation					
starkt övertygad anhängare	7	11	10	10	21
anhängare, ej starkt övertygad	50	54	45	51	48
ej anhängare	40	34	42	37	28

Tabell 6:4 forts.

	P	S	O	A	T
Valdeltagande					
röstat vid varje val	85	82	70	79	79
avstått vid något eller några val	9	10	17	12	12
ej haft rösträtt förut	3	5	8	6	5
Försök att påverka politiker					
andel ja	31	38	17	30	25
Politiskt intresse					
mycket intresserad	13	9	6	8	9
ganska intresserad	41	53	37	45	46
inte särskilt intresserad	42	36	49	41	39
inte alls intresserad	4	2	9	5	6
Intresse för att läsa allt eller mycket i tidningar om (mycket och ganska intresserad)					
rikspolitik	56	58	44	53	54
kommunalpolitiska frågor	63	56	46	54	54
lokala nyheter i övrigt	89	78	81	81	82
Namnkännedom					
siffrorna återges i sin helhet i texten	–	–	–	–	–
Bedömning av kandidategenskaper					
erfarenhet och kunnighet – mycket viktigt	80	73	65	71	72
Bekantskap med grannar					
känner personligen många	82	64	58	64	66

Referenser

Holmberg, S. (1987). Röstsplittring i Sverige. I *Folkstyrelsens villkor,* betänkande av folkstyrelsekommitén SOU 1987:6, bilaga 5.

Johansson, F. (1987). Delad röstning. I *Folkstyrelsens villkor*, betänkande av folkstyrelsekommitén SOU 1987:6, bilaga 4.

Särlvik, B. och Petersson, O. (1976). *Valundersökningar. Rapport 1 Rikspolitk och lokalpolitk i valet 1973.* (SCB 1976).

Martin Bennulf & Per Hedberg

7 Person och parti i massmedierna

Det går inte en dag utan att medborgarna får se, lyssna till eller läsa om någon toppolitiker i medierna. Partierna förlitar sig allt mer på massmedierna för att nå ut med sina budskap. Valrörelserna har blivit allt viktigare – exempelvis är andelen väljare som byter parti mellan två val högre än någonsin och andelen väljare som slutgiltigt bestämmer sitt partival under någon av de sista veckorna innan valet ökar från val till val.[1] Valspurten kan således betyda skillnaden mellan framgång eller katastrof för partierna.

Politiken sägs ha medialiserats. Aktörerna anpassar sina budskap till medierna och deras spelregler. Snabba, slagkraftiga utspel – som kan locka tittare i TV – prioriteras på bekostnad av långsiktig ideologisk debatt. Man talar också om att mediernas bevakning av politiken har personifierats. Istället för att uppmärksamma partierna som helhet och deras budskap fokuserar medierna med förkärlek en person – t ex en ny spännande partiledare. Massmedierna anses ibland också bidra till att trivialisera politiken. De ägnar sig i allt högre grad åt "kapplöpningsjournalistik", d v s politiken (och valrörelser i synnerhet) bevakas som en tävling mellan huvudkandidaterna. De olika parternas budskap försvinner i ett hav av artiklar som handlar om vem som leder eller vem som kommer att vinna istället för vilka budskap de olika kandidaterna står för.[2]

Massmedierna spelar alltså en central roll i den svenska representativa demokratin. För de allra flesta *medborgare* är massmedierna den viktigaste kommunikationsvägen till den politiska världen. När de *politiska partierna* skall bedriva opinionsbildning och föra ut sina budskap till svenska folket är det viktigt med genomslag i massmedia.[3] Uppmärksamhetens omfattning och den behandling partierna får är betydelsefulla för hur väljarna kommer att uppfatta partierna.

Massmedierna är emellertid inte bara betydelsefulla i dagens valssystem. Även i ett valsystem med mer personinslag kommer massmedierna att spela rollen som den viktigaste kanalen mellan partierna och deras kandidater å ena sidan och väljarna å andra sidan. Trots det saknas ännu så länge, i debatten kring en personvalsreform, en diskussion om koppling mellan mediebilden av politikerna och medborgarna.[4]

I ett system med mer inslag av personval kommer massmedierna att ställas inför delvis nya uppgifter. För att väljarna skall få rimliga möjligheter att träffa rationella val mellan kandidater – och inte bara par-

tier – krävs att politikerna inklusive de mindre kända kandidaterna erhåller sin beskärda del av utrymmet i massmedierna.

I väntan på att ett personvalssystem införs och ger oss tillfälle att studera hur personer då kommer att bevakas i massmedierna är det bästa vi kan göra att analysera nuvarande personbevakning. Hur bevakas politiska personer av massmedierna i dagens system? Får politiker i egenskap av personer del av nyhetsutrymmet i massmedierna eller fokuseras intresset till partierna som kollektiv? Och hur är det med mindre kända politiker, får de framträda, eller är det bara de ledande politikerna som syns i medierna?

Massmedierna och väljarnas kandidatkännedom

Att massmedierna har effekter på sina läsare är väl belagt.[5] Det är dock på sin plats, innan vi tar oss an detta kapitels huvudfrågeställning, att något beröra frågan om huruvida massmedierna idag har någon effekt på svenska väljares kännedom och kunskaper om politiska personer.

I tabell 7.1 redovisas de svenska väljarnas kännedom om riksdagskandidaterna i den egna valkretsen (0-4 personer nämnda på en öppen intervjufråga) samt kunskaper om personer (0-6 rätt på en fråga om politikers partitillhörighet) efter exponering för politik i massmedier (åtta indikatorer).[6] Resultaten har hämtats från valundersökningen 1991.[7] Siffrorna i tabellen är medeltal på indexen om kandidatkännedom och personkunskap; ju högre medeltal desto bättre kännedom om kandidater respektive kunskap om personer.

Resultaten är tydliga. När det gäller 7 (av 8) indikatorer på mediekonsumtion återfinns de förväntade sambanden.[8] Ju högre konsumtion av politik i massmedierna desto bättre kandidatkännedom och personkunskap. Det starkaste sambandet uppmättes när det gäller "läsning av politik i tidningar". När det gäller exponering för etermedierna återfanns något svagare men liknande samband. Det enda undantaget utgörs av exponering för TV4:s Nyheterna; där uppmättes inget samband. En förklaring kan vara att Nyheterna vid valet 1991 var ett relativt nytt program och därför inte lockar en motsvarande nyhetspublik som de övriga etermedierna.

Men kan inte resultaten vara något missvisande? Är det inte så att politiskt intresserade, politiskt kunniga och välutbildade personer har bättre kunskap om politiska personer? I så fall kanske siffrorna i tabellen inte är resultatet av någon kausal relation mellan exponering för politik i massmedier och kandidatkännedom/personkunskap utan en effekt av att både exponering och kännedom är kopplade till politiskt intresse och kunskap.

Tabell 7.1. Svenska väljares personkunskap och kandidatkännedom efter mediexponering

Mediekonsumption	medeltal person-kunskap	medeltal kandidat-kännedom
politiskt tidningsläsning		
aldrig	2,3	0,3
någon gång	3,0	0,6
ofta	4,0	1,2
varje dag	4,4	1,3
läsning om rikspolitik		
ingenting/nästan ingenting	2,6	0,4
inte särskilt mycket	3,1	0,7
ganska mycket	4,0	1,1
i stort sett allt	4,4	1,3
läsning om kommunalpolitik/kommunala frågor		
ingenting/nästan ingenting	3,1	0,4
inte särskilt mycket	3,4	0,7
ganska mycket	3,7	1,0
i stort sett allt	4,1	1,3
läsning om politik i andra länder/utlandssidorna		
ingenting/nästan ingenting	2,9	0,7
inte särskilt mycket	3,5	0,9
ganska mycket	4,0	1,1
i stort sett allt	4,3	1,1
tittande på Rapport		
aldrig	3,0	0,4
mera sällan	3,3	0,8
1-2 dagar i veckan	3,1	0,8
3-5 dagar i veckan	3,6	1,0
6-7 dagar i veckan	3,8	0,9
tittande på Aktuellt		
aldrig	3,3	0,7
mera sällan	3,1	0,6
1-2 dagar i veckan	3,2	0,9
3-5 dagar i veckan	3,7	1,0
6-7 dagar i veckan	3,7	0,9
tittande på TV4:s Nyheterna		
aldrig	3,6	0,9
mera sällan	3,5	0,8
1-2 dagar i veckan	3,4	0,8
3-5 dagar i veckan	3,4	1,0
6-7 dagar i veckan	3,5	0,8
lyssnande på Dagens Eko		
aldrig	3,3	0,7
mera sällan	3,5	0,9
1-2 dagar i veckan	3,9	0,9
3-5 dagar i veckan	3,9	1,2
6-7 dagar i veckan	4,0	1,2
samtliga	3,6	0,9

Kommentar: Siffrorna är hämtade från 1991 års valundersökning. För frågeformulering och uppläggning av 1991 års valundersökning, se Gilljam, Holmberg & Hedberg (1993). Analyserna bygger på mellan 2226-2471 personer som besvarat frågorna om personkunskap respektive kandidatkännedom. Indexet för kandidatkännedom varierar mellan 0 och 4 (antal personer nämnda som kandiderar i den egna valkretsen). Indexet för personkunskap står för kunskap om 6 politikers partitillhörighet (antal rätta svar).

Misstanken kan dock avfärdas. Ett antal multivariata analyser visar att sambandet mellan exponering för politik i massmedierna och personkunskap (och kandidatkännedom) kvarstår – i stort sett oförändrat – även under kontroll för politiskt intresse och utbildning. Den ökade personkunskap som en ökad exponering för politik i massmedierna leder till gäller även för personer som i utgångsläget har ett högt politiskt intresse.

Politiska personer i svenska massmedier

Massmedierna har effekter på svenska folkets kunskaper och kännedom om politiker. Hur massmedierna behandlar framtidens kandidater är alltså väsentligt för utgången i kommande politiska val. Vårt syfte med de följande analyserna är att beskriva vilken bild massmedierna, på riksnivå, ger av politiker i dagens Sverige.

Tre frågeställningar skall analyseras. Den första gäller behandlingen av personer i den politiska nyhetsbevakningen och hur den har skiftat över tid. Den andra frågeställningen gäller vilka skillnader som kan konstateras mellan olika massmedier i detta avseende. Är personifieringen[9] högre i t ex TV än i morgonpress? Den tredje frågeställningen gäller skillnaden mellan olika typer av ämnesområden. Är det så att nyhetsbevakningen är mer personifierad i vissa typer av sakfrågor och mindre i andra?

De kommande analyserna är baserade på utförliga innehållsanalyser av svenska massmedier som genomförts vid Statsvetenskapliga institutionen/ Institutionen för journalistik och masskommunikation under Kent Asps ledning. Studierna har huvudsakligen varit inriktade på att spegla massmediernas roll under svenska valrörelser.

Det bör påpekas att innehållsanalyserna inte primärt utformats för de frågeställningar som skall studeras i detta kapitel. Vi kommer därför inte att ha tillgång till helt perfekta mått för att mäta personcentrering i massmedierna. Vår önskan har givetvis varit att renodla en kollektiv partikategori och en personkategori. Materialet vi har haft till vårt förfogande tillåter emellertid inte detta tillvägagångssätt. Partikategorin kan bestå av såväl partiet som kollektiv som av politiker vilka inte ingår i kategorierna partiledare, statsråd och riksdagsmän. Våra mätningar av i vilken omfattning politiska personer uppmärksammas i massmedierna skall således betraktas som ett *minimimått* på personifiering. Personifieringen i massmedierna underskattas något p g a materialets beskaffenhet. Data medger emellertid att vi någorlunda väl kan belysa den uppmärksamhet som svenska massmedier ägnar personerna i politiken.

Våra analyser bygger på data från tre massmedieundersökningar. För det första utnyttjas data från innehållsanalyser av det politiska nyhetsmaterialet

under valrörelserna.[10] Det politiska nyhetsmaterialet utgörs, i de kommande analyserna, endast av artiklar/inslag där politiska aktörer förekommer. Sådant politiskt material där någon politisk aktör inte förekommer ingår alltså ej i analyserna. Undersökningarna täcker valrörelsernas fyra sista veckor. I urvalet ingår partipressens huvudorgan, tidningar som representerar morgonpress och kvällspress samt huvudsändningarna av Aktuellt, Rapport, Dagens Eko och Nyheterna. Studierna startade i samband med 1979 års val och har därefter genomförts vid varje val. Efterhand har dock tidningsurvalet minskats något. Lokalpress ingår ej i undersökningarna, undantaget 1979 års studie.Vi använder data från 1985, 1988 och 1991 års undersökningar.

För det andra utnyttjas data från de s k valspurtstudierna. Här har nyhetsrapporteringen under de 10 sista dagarna före valdagen studerats. Studien sträcker sig från 1956 fram till 1991. Tidningsurvalet är mindre än i valrörelsestudierna och omfattar endast Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten och Arbetet.

För det tredje använder vi data från de dagliga innehållsanalyserna av nyhetsprogrammet Rapport. Innehållsanalysen av Rapports dagliga nyhetsrapportering startade 1979 och har därefter varit löpande. Till grund för analyserna ligger Rapportredaktionens egna programprotokoll, alltså inte själva programinslagen. Protokollen är kortfattade, vilket inte tillåter några detaljerade analyser. De erbjuder oss emellertid möjlighet att studera skiftningar i uppmärksamhet av aktörer och opinioner över en längre sammanhållen tidsperiod. Tester har visat att programprotokollen är fullt tillförlitliga för denna typ av analyser.

I det följande är det politikens aktörer som står i blickpunkten. Därför skall vi mycket kortfattad beskriva vad Kent Asp avser med aktörsbegreppet i detta sammanhang. I massmedierna kan aktörer (partier, politiker, organisationer, myndigheter m fl) uppmärksammas på två sätt: dels som agerande aktör, dels som omtalad aktör. En aktörs agerande kan bestå i både uttalanden och handlingar. En politiker vars valtal refereras i massmedierna är alltså agerande aktör, vilket också är fallet när artiklar och nyhetsinslag förmedlar hans kringaktiviteter under valrörelserna såsom t ex fisketurer och bussresor.

Omtalad aktörer är inte, vilket kan vara lätt att tro, lika med de aktörer som förekommer i en artikel. Den omtalade aktören syftar på den aktör vilken de agerande aktörernas uttalanden handlar om. Omtalad aktör är alltså den som de agerande aktörerna beskriver, berömmer, kritiserar eller på annat sätt talar om i artikeln.

Som mått på den uppmärksamhet massmedierna ägnar åt politiker och partier använder vi i de flesta fall förekomst av huvudaktör respektive huvudomtalad aktör. Med huvudaktör avses den agerande aktör som utrym-

mesmässigt dominerar en tidningsartikel eller ett radio/TV-inslag. Följaktigen är "huvudomtalad aktör" den som av andra aktörer utrymmesmässigt omtalas mest i artikeln eller inslaget.

Vi mäter alltså uppmärksamhet som förekomst av huvudaktör. Det skulle dock vara möjligt att mäta uppmärksamhet med artiklarnas samtliga aktörer som beräkningsbas eller att istället för förekomst använda utrymme (spaltcentimeter). Metodtester har dock visat att oberoende av vilket mått som används blir slutsatserna i stort sett desamma.

Uppmärksamhet och behandling

Vilken bild ger svenska massmedier av politiska personer? Vi avgränsar oss till att besvara tre delfrågeställningar om massmediernas bild av svenska politiker i den politiska nyhetsbevakningen. Den första gäller i vilken grad politiker överhuvudtaget *uppmärksammas*. Hur stor del av den uppmärksamhet som partipolitiska aktörer får i massmedierna fokuseras på någon person inom partiet? Här är det också viktigt att beröra frågan huruvida endast partieliten uppmärksammas i massmedierna eller om även mindre kända partiföreträdare får chansen att framträda.

Den andra frågeställningen gäller hur massmediernas uppmärksamhet av politiska personer har utvecklats sett över en längre tidsperiod. Analysen kommer endast att gälla partiledarna i valspurten. Går mediebevakningen av politiken mot en ökad grad av personifiering?

Den tredje frågeställningen gäller *behandlingen* av politiska personer. Vilken behandling får politiker i jämförelse med partierna som kollektiv? Det kan mycket väl vara så att när kritik förekommer så kräver mediesituationen en person – en syndabock eller en försvarsadvokat. Kan det vara så att massmedierna behandlar personerna mer kritiskt än partierna?

Den grundläggande frågan är i vilken grad politikern i massmedierna är personifierad men också i vilken utsträckning som olika grupper av politiker uppmärksammas. Är det t ex någon skillnad i vilken grad partiledare uppmärksammas jämfört med exempelvis statsråd och riksdagsledamöter?

Vi redovisar tre uppmärksamhetsmått. Agerande *huvudaktör* är det mest centrala måttet. Men agerende är naturligtvis inte den enda formen på vilken en aktör kan uppmärksammas i massmedierna. Uppmärksamhet kan även bestå i att omtalas – *omtalad aktör* – och att förekomma på bild – *bildaktör*. I tabell 7.2 redovisas dessa tre uppmärksamhetsmått. De gäller massmediernas uppmärksamhet av politiska personer under de tre senaste valrörelserna. Vi har urskiljt fyra kategorier av aktörer: partiledare, statsråd, riksdagsledamöter och parti.

Tabell 7.2. Personifiering i massmedierna. Mediernas uppmärksamhet av partier och personer som huvudaktör, huvudomtalad aktör och bildaktör under valrörelserna 1985, 1988 och 1991.

	Huvudaktör			Huvudomtalad aktör			Bildaktör		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Parti	32	39	32	73	72	73	42	47	47
Riksdagsledamöter	14	10	13	1	3	2	8	9	9
Statsråd	16	16	18	7	9	8	10	11	16
Partiledare	38	35	37	19	16	17	40	33	28
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal partiaktörer	1688	1721	1938	1451	1636	1485	770	778	586

Kommentar: Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Arbetet, Rapport, Aktuellt, Dagens Eko och Nyheterna. Undersökningen omfattar tiden fyra veckor före valen 1985, 1988 och 1991. Tabellen redovisar huvudaktör, huvudomtalad aktör och bildaktör i artiklar och nyhetsinslag.

Personer i politiken uppmärksammas i massmedierna. Under de tre senaste valrörelserna är uppmärksamhetsgraden hög – t ex är 61-68 procent av alla politiska huvudaktörer personer. Men massmediernas personbevakning är *elitcentrerad.* Partiledarna dominerar den politiska nyhetsförmedlingen. Statsråden uppmärksammas mer än riksdagsledamöterna.

Om normen för uppmärksamhet vore antal personer som varje kategori utgör skulle riksdagsledamöter erhålla större uppmärksamhet än statsråd och partiledare, dessutom skulle statsråden erhålla större uppmärksamhet än partiledarna. De empiriska resultaten pekar emellertid på raka motsatsen. Mönstret gäller för samtliga tre uppmärksamhetsmått – huvudaktör, huvudomtalad aktör och bildaktör.

Resultaten för analyserna är i stort sett stabila vid de tre mättillfällena. För bildaktör kan emellertid en förändring över tid noteras. Partiledarnas del av bildmaterialet i den politiska nyhetsbevakningen har sjunkit från 42 procent (1985) till 28 procent (1991). Värt att notera är även den stora uppmärksamheten av parti som *omtalad aktör* i massmedierna. Skälet till detta är sannolikt att kritik mellan politiska aktörer oftare riktas mot partier än personer. Det är de borgerliga partierna snarare än Carl Bildt, Bengt Westerberg eller Olof Johansson som får utstå kritik från socialdemokratiskt håll, och vice versa är det socialdemokraterna och s-regeringen som kritiserats i högre grad än partiledarna Olof Palme och Ingvar Carlsson.

Vi skall dock komma ihåg att "parti" inte är en renodlad kollektiv kategori. Häri kan finnas politiker på lägre nivå än riksdagsnivån. Att

stora förskjutningar mellan komponenterna parti som kollektiv och politiker på lägre nivå skulle ha skett mellan de tre mättillfällena är mindre troligt.

Exakt hur stor andel personer som döljer sig i den analytiska kategorin "parti" har vi inte möjlighet att avgöra. Däremot kan vi komma lite närmare verkligheten genom att analysera nyhetsrapporteringen i radio och TV. Där finns möjlighet att avgöra om den agerande aktören refereras, intervjuas eller får tala fritt. På detta sätt kommer vi åt en del av de personer som tidigare dolts i den kollektiva partikategorin (det gäller mindre kända politiker som intervjuas eller får tala fritt). Räknas denna grupp till personerna höjs personcentreringen från 68 procent (tabell 7.2; 1991) till 76 procent (endast radio och TV 1991). En ökning med 8 procentenheter.[11]

Partiledarcenteringen i svensk politik har varit högre under 1980-talet än tidigare. Det visar studier av Kent Asp och Peter Esaiasson.[12] I figur 7.1 har vi lagt till 1991 års mätpunkt. I den redovisas partiledarnas andel av artiklar där en partipolitisk huvudaktör förekommer. Analysen omfattar valrörelsens tio sista dagar från 1956 till 1991.

Figur 7.1. Massmediernas uppmärksamhet av partiledare under valrörelsernas sista 10 dagar 1956 t o m 1991.

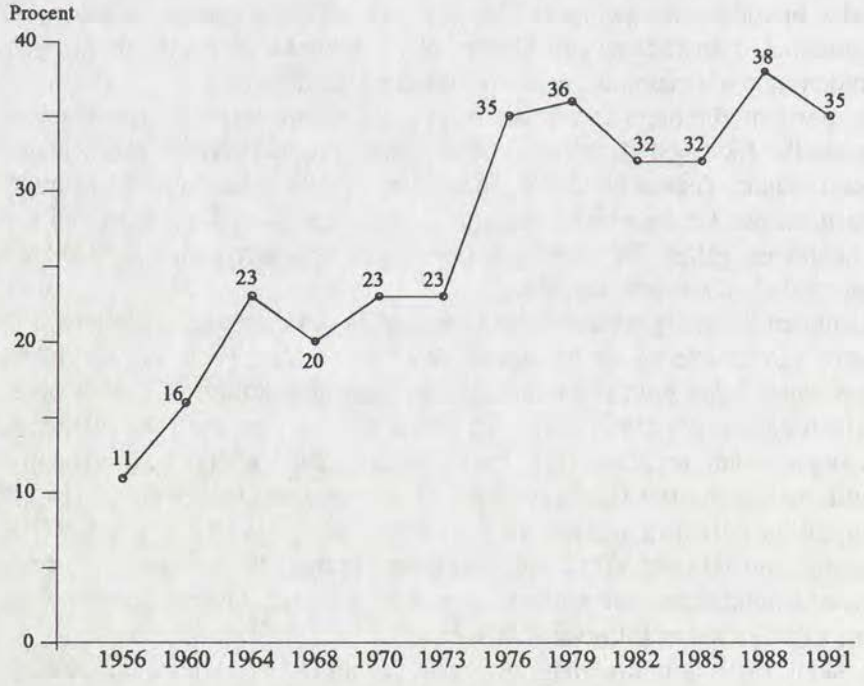

Kommentar: Resultaten i figuren visar andelen partiledare av samtliga partiaktörer. Undersökningen bygger på nyhetsbevakningen i Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten och Arbetet. I siffrorna ingår inte miljöpartiet och småpartier (för analyser av 1956-1988 års siffror, se Asp 1989 och Esaiasson 1990).

Figuren visar på två faser i partiledarcentreringen – en före 1976 och en efter 1976. Från 1956 fram till slutet av 1960-talet ökade partiledarcentreringen kontinuerligt. Det är en period med ökat politiskt nyhetsutbud och med ett nytt massmediums inträde på arenan. TV:s nyhetsbevakning av valrörelsen från och med 1964 sammanföll med en tydlig ökning av partiledarcentreringen.

I samband med maktskiftet 1976, och de intensiva valdebatterna mellan Thorbjörn Fälldin och Olof Palme, skedde en markant ökning av partiledarcentreringen; från en nivå på drygt 20 procent har partiledarcentreringen från och med 1976 års val legat på cirka 35 procent. En förklaring till den ökade nivån är att partierna har anpassat sitt kampanjarbete till mediernas spelregler. Att lägga till 1991 års siffra rubbar alltså inte Asps och Esaiassons tidigare presenterade slutsatser.

Ser vi istället till *antalet* artiklar där partiledarna framträder i valspurten noteras en i det närmaste kontinuerlig tillväxt från 1956 t o m 1991. De stabila procenttalen förklaras av att också det politiska nyhetsmaterialet ökat under respektive period. Men den höga andelen partiledarcentrering är inget unikt för moderna valrörelser. Även under det tidiga 1900-talet var fokuseringen på partiledarna ganska stark.[13]

De politiska partierna skiljer sig när det gäller organisation av kampanjarbete, ideologier m m. Spelar partiskillnader någon roll för graden av personcentrering i massmediernas bild av respektive parti? I tabell 7.3 redovisas andelen personer av totala antalet partiaktörer i massmedierna.

Tabell 7.3. Partiernas personifiering i massmediernas nyhetsbevakning under valrörelserna 1985, 1988 och 1991. Andel personer av respektive partis totala antal partiaktörer.

	Huvudaktör			Huvudomtalad aktör		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Vänsterpartiet	75	77	73	45	41	18
Socialdemokraterna	69	67	69	29	35	32
Centerpartiet	77	55	78	57	21	45
Folkpartiet	74	82	77	43	55	52
Moderaterna	71	73	72	28	38	53
KDS	69	76	58	27	50	36
Miljöpartiet	–	31	66	–	6	28
Ny Demokrati	–	–	53	–	–	18

Kommentar: Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Arbetet, Rapport, Aktuellt, Dagens Eko och Nyheterna. Undersökningen omfattar tiden fyra veckor före valen 1985, 1988 och 1991. Tabellen redovisar andelen personframträdanden/personomtalanden (partiledare, riksdagsledamöter, statsråd) av det totala antalet partipolitiska agerande respektive omtalade aktörer.

Det finns skillnader mellan partierna när det gäller grad av personcentrering i massmedierna. De flesta skillnaderna gäller att personcentreringen av ett partis bevakning i massmedierna förändras från ett val till ett annat. Sådana förändringar förklaras bäst av "tillfälligheter" och inte av något generellt drag hos partiet. Exempelvis kan vänsterpartiets kraftigt minskade personifiering som omtalad aktör mellan 1988 och 1991 förklaras av händelseutvecklingen i f d Sovjetunionen. Vänsterpartiet som kollektiv omtalades när Sovjetunionen behandlades; partiet, snarare än dess politiker med Lars Werner i spetsen, fick stå till svars för sovjetkommunismens misslyckande.

Regeringsinnehav kan ses som en generell faktor som påverkar graden av personcentrering både mätt som omtalad och agerande aktör. Under hela perioden var massmediernas bild av det socialdemokratiska partiet *mindre* personifierad än för de flesta övriga partier. Det kan finnas en enkel förklaring. Regeringen som kollektiv utan referens till någon särskild person (t ex nyheter av typen "regeringen beslutade idag ..." eller "regeringen tar inte dagens ekonomiska problem på allvar") förekommer ofta i nyhetsförmedlingen. Det medför att massmediernas bild av ett regeringsparti blir mindre personifierad än för ett parti utanför regeringen.

En ytterligare generell skillnad gäller hur indraget ett parti är i *huvudkonfliktlinjerna* i valdebatten. Tesen, som åtminstone har visst stöd i resultaten, är att ju mer indraget ett parti är i huvudkonfliktlinjen i valdebatten desto mindre personcentrering i mediebilden av partiet som omtalad aktör. Även på denna punkt är det ett enkelt resonemang som ligger bakom tesen. Det är svårare att peka ut en person än ett parti som fiende (uttalanden som "socialdemokraternas politik är felaktig" är relativt sett vanligare än uttalanden av typen "Sten Anderssons politik är felaktig").

Vi kan alltså inte finna att skillnader i personifiering mellan partierna beror på organisatoriska eller ideologiska egenskaper hos partierna. De förändringar som noterats kan i de flesta fall föras på "tillfälligheternas" konto.

Är den uppmärksamhet som massmedierna ägnar politikerna lika omfattande vid olika tidpunkter? Skiljer sig t ex valår från andra år? Och hur är det med säsongsvariationer under ett och samma år. Finns det exempelvis sammanhängande perioder av hög personifiering?

För att analysera denna frågeställning använder vi data från Rapportstudien. Undersökningen erbjuder oss möjligheter att följa den politiska nyhetsrapporteringen från den 1 januari 1979 – dag för dag – t o m den 31:e december 1991. I strikt mening gäller resultaten endast för Rapports bild av den politiska världen. Men det finns inga starka skäl att misstänka att Rapport, i detta avseende, inte skulle kunna vara representativt för svenska massmedier i allmänhet.[14] Analytiskt har vi grupperat resultaten

efter månader. De kommande siffrorna refererar till andel personer av samtliga agerande partiaktörer. Under hela undersökningsperioden är graden av personcentrering 50 procent. I tabell 7.4 redovisas personifieringen månad för månad 1979-1991 i Rapports nyhetsbevakningen. Dessutom återfinns de genomsnittliga siffrorna per månad för såväl valår som icke-valår i figur 7.2.

Tabell 7.4. Personifieringen i Rapports nyhetsbevakning 1979-1991. Andel personer - partiledare, riksdagsledamöter eller statsråd - av totala antalet partipolitiska aktörer.

månad	1979	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	genomsn.
januari	40	46	31	46	42	**64**	60	42	61	**60**	**54**	**59**	46	50
februari	38	41	39	43	**62**	59	54	59	**62**	55	48	**56**	40	50
mars	40	54	**52**	45	43	**61**	56	44	53	55	48	43	44	49
april	**48**	**57**	48	36	49	51	43	**62**	55	49	**54**	45	41	49
maj	**56**	46	44	36	40	43	54	49	42	58	47	43	49	47
juni	47	**59**	34	**56**	60	54	41	54	50	56	42	34	49	49
juli	43	54	41	48	42	**65**	**70**	42	**65**	55	50	52	45	52
augusti	**59**	47	**54**	**63**	**65**	52	**63**	58	43	**66**	40	44	**64**	55
september	**48**	51	51	47	**67**	51	56	**70**	44	53	49	42	54	53
oktober	32	44	**59**	**51**	48	41	**65**	**62**	48	**76**	**62**	49	**64**	54
november	38	**65**	45	37	50	48	48	51	52	52	**66**	38	49	49
december	45	45	34	40	54	33	43	53	62	54	47	38	**59**	47
hela året	**45**	**51**	**45**	**46**	**51**	**51**	**55**	**53**	**52**	**57**	**51**	**46**	**51**	**50**
antal inslag	703	513	555	802	530	558	701	578	653	750	570	638	713	8264

Kommentar: De tre månader som har den högsta graden av personcentrering under respektive år är försedda med fet stil och har strukits under.

Vi kan börja med att konstatera att antalet inslag med politiska aktörer ökar under samtliga valår medan de i mellanvalsperioderna ligger på en lägre nivå. Personifieringen under perioden som helhet är dock inte mycket högre under valår än under icke-valår. Intressanta säsongsvariationer kan konstateras under åren. Vissa månader utmärks av högre grad av personcentrering än andra. Dessutom skiljer sig säsongsvariationerna något mellan valår och icke-valår. Månaderna juli t o m oktober framstår i Rapport som årets mest personifierade period. De två mest personifierade månaderna i nyhetsbevakningen är augusti och oktober. I augusti syns en tydlig

Figur 7.2. Personifieringen i Rapport 1979-1991 i genomsnitt per månad samtliga valår respektive icke-valår.

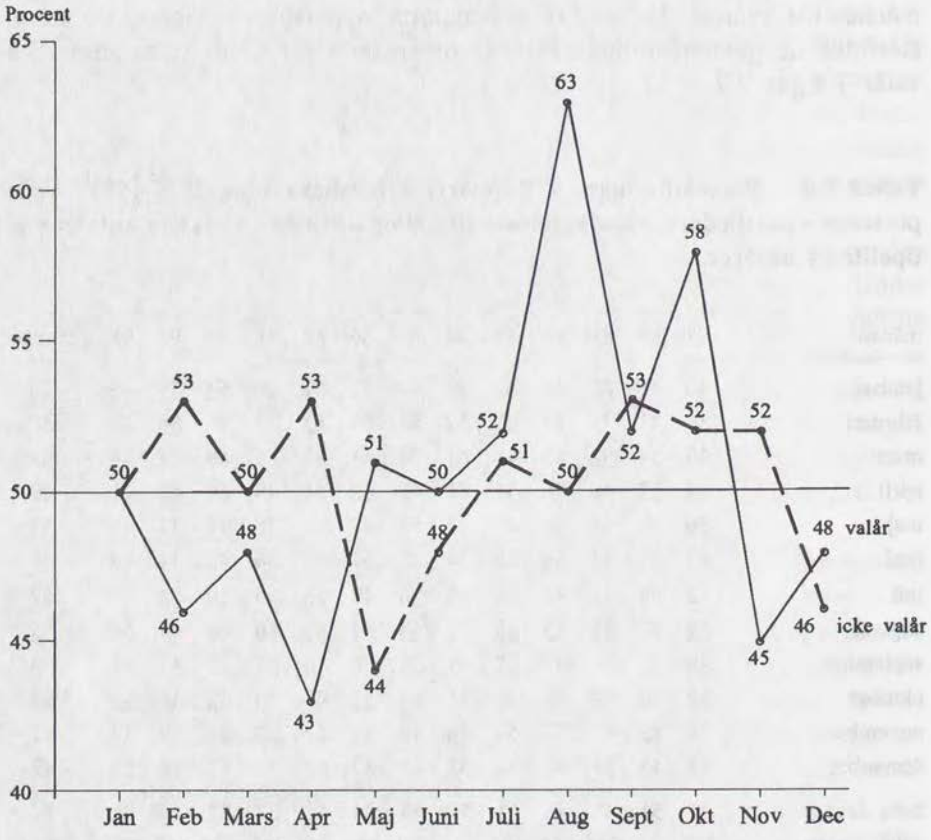

Kommentar: Siffrorna är beräknade utifrån de som presenterats i tabell 7.4.

effekt av att *valrörelserna* bedrivs på högvarv. Oktobers höga siffror kan sannolikt förklaras av nyhetsrapporteringen kring *regeringsbildningarna*. Rangordnas månaderna efter graden av personcentrering under respektive år finner vi augusti månad bland de tre högsta under periodens samtliga fem valår. För oktober noteras motsvarande framskjutna placering för fyra av fem valår.

Uppmärksamhet är inte den enda viktiga komponenten i massmediebilden av en aktör. Lika viktigt är *vad* som skrivs om aktören, d v s vilken behandling aktören ges i nyhetsförmedlingen. I tabell 7.5 redovisas

ett aktörsbehandlingsindex 1985, 1988 och 1991. Frågan är hur partier som kollektiv, riksdagsledamöter, statsråd och partiledare behandlats i svenska massmedier under de tre valrörelserna och vilka skillnader vi eventuellt kan finna mellan dem.

Aktörsbehandlingsindexet består av fyra komponenter. Hur ofta aktören får agera, hur ofta aktören omtalas, hur ofta aktören omtalas i positiva ordalag och hur ofta aktören omtalas i negativa ordalag. Ett minusvärde erhålls om en aktör omtalas negativt i högre utsträckning än denne omtalas positivt och får agera som aktör. I aktörsbehandlingsindexet har dessa komponenter alltså vägts samman till ett värde. Det kan variera mellan -100 och +100. Ju högre siffra desto bättre behandling av aktören, ju lägre värde desto sämre behandling av aktören. Minus hundra, t ex, erhålls om en aktör ej fått framträda själv och dessutom bara omnämnts i negativa termer.[15]

Tabell 7.5. Partier och personers behandling i massmedierna under valrörelserna 1985, 1988 och 1991.

	AB-index 1985	1988	1991
Parti	+16	+16	+19
Riksdagsledamöter	+74	+53	+72
Statsråd	+60	+42	+59
Partiledare	+59	+54	+56

Kommentar: Aktörsbehandlingsindexet (AB-index) har introducerats av Kent Asp. Indexet kan variera mellan -100 och +100. Indexet är en sammanvägning av hur ofta en aktör kommer till tals, hur ofta han omtalas och mängden positiv och negativ kritik han erhåller (se Asp 1988:15). Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Arbetet, Rapport, Aktuellt och Dagens Eko. Undersökningen omfattar tiden fyra veckor före valen 1985, 1988 och 1991.

Behandlingen av partier och partiledare är mycket stabila vid de tre mätpunkterna. När det gäller riksdagsledamöter och statsråd var behandlingen mindre positiv under 1988 års valrörelse än under valrörelserna 1985 och 1991. Denna "svacka" beror sannolikt på de politiska affärer som var så utmärkande för 1988 års valrörelse (främst mp- och s-affärer; t ex Ebbe Carlsson-affären, rattonykterhet och skattehärvor).

Parti som kollektiv aktör får en mindre positiv behandling än person; t ex +19 (parti) jämfört med +56 (partiledare) enligt 1991 års undersökning. Som redan framkom i tabell 7.2 omtalas partierna i betydligt högre

utsträckning än politiska personer. Förklaringen till de låga indexvärdena kan helt enkelt bero på att kritik av partier är vanligare än kritik av personer i nyhetsförmedlingen.

Tre huvudslutsatser kan formuleras med utgångspunkt i de hittills redovisade analyserna: Personerna i politiken uppmärksammas i hög grad i massmedierna. Det är dock inte alla politiker som får äran att framträda i massmedierna. Partiledarcentreringen är påfallande. Riksdagsledamöterna uppmärksammas i klart mindre utsträckning än både statsråd och partiledare. Enskilda politiker behandlas dock mer positivt än partierna i nyhetsbevakningen.

Medieskillnader

Att nyhetsbevakningen av politiken skiftar mellan olika medier är självklart. Tidningar med olika politisk färg uppvisar ibland skillnader i vad som anses vara intressant att bevaka. Och de skiljer sig åt när det gäller hur politikens aktörer behandlas. Sådana skillnader kan konstateras för ledarmaterial såväl som för nyhetsmaterial. Tidningar, TV och radio tillämpar till viss del olika nyhetsvärderingsprinciper och arbetssätt.[16] Bevakningen av politiken kan därför skilja sig åt mellan olika massmedier.

Trots detta är det inte säkert att andelen uppmärksamhet som ägnas politiska personer skiljer sig på något systematiskt sätt mellan olika massmedier. Två frågeställningar skall behandlas. För det första eventuella medieskillnader när det gäller uppmärksamhet, och för det andra eventuella skillnader i behandling av politiska personer.

Vi börjar med att analysera medieskillnader när det gäller graden av uppmärksamhet för personer i den politiska nyhetsbevakningen. Vi vet av tidigare studier att personifieringen i den politiska nyhetsbevakningen har varit något större i TV och kvällspresen än i morgonpressen.[17] Återfinns samma mönster i massmediernas nyhetsrapportering även idag? I tabell 7.6a och 7.6b rapporteras dels personifieringen, dels partiledarcentreringen i enskilda massmedier.

I den övre delan av tabellen återfinns siffrorna för graden av personcentrering i de olika massmedierna 1985, 1988 och 1991. Låt oss först se till andelen personer som framträder som *huvudaktör*. Vid den första mätpunkten noteras en ganska stor skillnad mellan etermedias och dagspressens personifiering. Rapporteringen är mer personifierad i etermedia. Men denna skillnad försvinner i stort sett i 1988 och 1991 års valrörelsebevakning. Förvånande är kanske att kvällspressen inte skiljer sig från morgonpressen i detta avseende. Men när det gäller *omtalad aktör* finns en skillnad mellan kvällspress och övriga medier. Personifieringen är högre i kvällstidningarna än i övriga massmedier (för både 1985 och 1988).

Tabell 7.6.a. Personifiering i enskilda massmedier under valrörelserna 1985, 1988 och 1991. Andel personer av totala antalet partipolitiska huvudaktörer respektiva huvudomtalade aktörer.

	Huvudaktör			Huvudomtalad aktör		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Svenska Dagbladet	65	61	67	29	26	29
Dagens Nyheter	68	56	67	28	28	25
Göteborgs-Posten	68	62	70	27	30	28
Skånska Dagbladet	69	64	–	17	28	–
Arbetet	66	65	70	30	29	31
Expressen	67	59	–	60	39	–
Aftonbladet	62	46	–	43	48	–
Rapport	81	62	74	21	27	15
Aktuellt	82	62	59	20	29	24
Dagens Eko	78	65	76	22	30	25
Nyheterna	–	–	49	–	–	26

Kommentar: Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av nyhetsbevakningen i press, radio och TV under de fyra sista veckorna före valen 1985, 1988 och 1991. Tabellen visar personers - partiledares, riksdagsledamöters, statsråds - andel av det totala antalet partipolitiska agerande respektive omtalade aktörer i enskilda massmedier.

Tabell 7.6.b. Partiledarcentrering i enskilda massmedier under valrörelserna 1985, 1988 och 1991. Andel partiledare av totala antalet partipolitiska huvudaktörer respektive huvudomtalade aktörer.

	Partiledare som huvudaktör			Partiledare som huvudomtalad aktör		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Svenska Dagbladet	32	36	34	18	15	21
Dagens Nyheter	42	36	36	23	15	22
Göteborgs-Posten	41	42	34	20	18	18
Skånska Dagbladet	32	32	–	13	19	–
Arbetet	35	28	33	22	14	20
Expressen	48	41	–	52	25	–
Aftonbladet	46	38	–	34	35	–
Rapport	53	42	34	23	15	12
Aktuellt	54	44	32	17	17	23
Dagens Eko	48	47	49	24	22	21
Nyheterna	–	–	27	–	–	19

Kommentar: Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av nyhetsbevakningen i press, radio och TV under de fyra sista veckorna före valen 1985, 1988 och 1991. Tabellen visar partiledares andel av de enskilda partiernas totala antal framträdanden som agerande respektive omtalad aktör i massmedierna.

I den undre delen av tabellen återfinns siffrorna för den begränsade grupp av politiska personer som partiledarna utgör. Det fanns en klar skillnad mellan olika typer av massmedier under 1985 års valrörelse. Partiledarcentreringen var störst i etermedierna, därefter i kvällspressen och minst i morgonpressen.

Gapet mellan kvällspress och etermedia å ena sidan och morgonpress å andra sidan minskade 1988. Skillnaden mellan kvällspress och morgonpress har i det närmaste försvunnit enligt 1988 års siffror. Medan en viss skillnad fortfarande kvarstår när morgonpress jämförs med etermedia.

Partiledarkoncentrationen i kvällspressen under 1991 års valrörelse kan vi dessvärre inte uttala oss om. Varken Expressen eller Aftonbladet ingick i det urval av massmedier som undersöktes. Men när det gäller Rapport och Aktuellt fortsatte förändringstrenden. Andelen partiledare som aktör i den politiska rapporteringen sjönk återigen i dessa etermedier. Siffrorna för morgonpress och flertalet etermedia återfanns 1991 på en likvärdig nivå. Partiledarcentreringen i Dagens Eko har under perioden återfunnits på en stabil nivå. Tillbakagången i övriga etermedier medförde att Dagens Eko var det mest partiledarcentrerade mediet 1991.

Förklaringar till hur stor andel uppmärksamhet som politiker erhåller i nyhetsbevakningen kan åtminstone sökas på två håll. Förklaringarna kan dels sökas hos partierna och deras strategier gentemot massmedierna för att nå ut med sina valbudskap, dels hos massmedierna och deras arbetsrutiner och nyhetsvärderingsprinciper. Var förklaringen till de observerade förändringarna i tabellerna 7.6a och 7.6b står att finna kan vi inte avgöra i detta sammanhang. En gissning är dock att förklaringen snarare återfinns hos etermedierna än hos partierna eftersom siffrorna för morgonpressen trots allt är stabila över tid.

Resultaten är alltså något förvånande. Medieskillnaderna i graden av personcentrering är obefintliga 1991 när det gäller såväl partiledare som den samlade bedömningen av partiledare, statsråd och riksdagsledamöter. I kvällstidningar, morgontidningar, TV och radio är personifieringen lika omfattande.

Om resultaten i tabell 7.6b kontrolleras för aktörernas partitillhörighet rubbas i stort sett inte slutsatserna. Men några intressanta partiskillnader kan noteras. Minskning i partiledarcentreringen beror huvudsakligen på förändringar i nyhetsbevakningen av folkpartiet och moderaterna. Partiledarcentreringen för dessa två partier har minskat klart från 1985 till 1991 i TV. Medan resultaten inte är lika tydliga i de olika undersökta tidningarna. För folkpartiet kan 1985 i detta avseende betraktas som ett "extremår". I nio fall av tio var det då Bengt Westerberg som förde folkpartiets talan i Rapports nyhetssändningar.

Förändringar i hur socialdemokraterna har uppmärksammats ligger också till viss del bakom den minskade partiledarcentreringen. Under hela perioden uppvisar socialdemokraterna en relativt låg och stabil andel partiledarcentrering. Från 1985 till 1991 ökar socialdemokraternas uppmärksamhet i TV, medan socialdemokraternas uppmärksamhetsgrad finns på en oförändrad nivå i de flesta tidningar. Detta förhållande medför en sjunkande andel partiledarcentrering i TV totalt sett eftersom socialdemokraterna är en av de mest frekventa aktörerna.

Den *uppmärksamhet* som personer erhåller skiljer sig alltså inte nämnvärt mellan de olika undersökta medierna. Men hur är det när det gäller massmediernas *behandling* av politiker och parti? I tabell 7.7 redovisas det tidigare presenterade aktörsbehandlingsindexet för fyra morgontidnigar, två kvällstidningar och tre etermediaprogram. Resulaten gäller tre tidpunkter (1985, 1988 och 1991) samt behandlingen av partier, riksdagsledamöter, statsråd och partiledare.

Tabell 7.7. Partier och personers behandling i enskilda massmedier under valrörelserna 1985, 1988 och 1991 (AB-index).

	Svensk Dagbladet			Dagens Nyheter			Göteborgs-Posten		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Parti	+17	+18	+17	+17	+18	+17	+24	+13	+20
Riksdagsledamöter	+78	+61	+71	+63	+61	+71	+76	+61	+69
Statsråd	+53	+39	+57	+55	+39	+57	+66	+41	+68
Partiledare	+57	+54	+55	+59	+51	+53	+57	+51	+61
	Arbetet			Expressen			Aftonbladet		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Parti	+14	+16	+20	+39	+29	–	+31	+28	–
Riksdagsledamöter	+72	+60	+69	+69	+41	–	+56	+15	–
Statsråd	+67	+56	+68	+54	+47	–	+62	+34	–
Partiledare	+61	+51	+48	+51	+41	–	+49	+40	–
	Rapport			Aktuellt			Dagens Eko		
	1985	1988	1991	1985	1988	1991	1985	1988	1991
Parti	+ 5	+14	+18	+ 5	+13	+25	0	+13	+ 9
Riksdagsledamöter	+93	+52	+67	+85	+43	+75	+74	+51	+51
Statsråd	+68	+29	+65	+54	+36	+51	+84	+43	+68
Partiledare	+58	+59	+63	+70	+55	+54	+74	+54	+61

Kommentar: Aktörsbehandlingsindexet presenterades i samband med tabell 7.5. Resultaten i tabellen bygger på en innehållsanalys av Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Arbetet, Expressen, Aftonbladet, Rapport, Aktuellt och Dagens Eko. Undersökningen omfattar tiden fyra veckor före valen 1985, 1988 och 1991.

Resultaten i tabell 7.7 ger upphov till fyra slutsatser av varierande tyngd och betydelse. För det första känner vi i vart och ett av medierna igen mönstret från den tidigare presenterade analysen av aktörsbehandlingen (se tabell 7.5). Politikerna behandlades bättre än partierna, dessutom fick riksdagsledamöter och statsråd en klart sämre behandling 1988 i jämförelse med valrörelserna 1985 och 1991.

För det andra behandlar *kvällspressen* (Aftonbladet och Expressen) personer och partier mer likvärdigt än övriga medier. Detta beror på att partierna erhåller en välvilligare och partiledarna en sämre behandling i kvällspressen.

För det tredje skiljer sig TV-nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt från övriga massmedier såtillvida att partierna som kollektiv där fick en något sämre behandling 1985. Men partierna har succesivt i samband med de tre valen fått en bättre behandling i Rapport och Aktuellt. I de två senare valrörelserna återfanns deras och dagspressens behandling av partierna på en i stort sett likartad nivå.

Det fjärde resultatet gäller Arbetets behandling av statsråden. Det är inte förvånande att Arbetet, under en socialdemokratisk regering, varit något välvilligare i behandlingen av statsråd än övriga massmedier. Notera dock att Göteborgs-Posten (1985 och 1991) och Dagens Eko (1985 och 1991) inte skiljer sig från Arbetet i detta avseende. För Dagens Eko gäller 1985 att man t o m behandlade statsråden mer välvilligt än något av de andra undersökta massmedierna.

Sakfrågor

Till massmediernas bild av den politiska världen hör inte bara hur partierna och deras företrädare behandlas utan även vilka sakfrågor som tas upp. Bilden av sakfrågorna är viktig i varje analys av politisk nyhetsbevakning. Frågan i detta sammanhang gäller kopplingen mellan sakfrågor och politikers uppmärksamhet. Är det så att det finns några skillnader i hur stor utsträckning som politiker framträder (i förhållande till partierna) och vilket ämnesområde som artikeln eller inslaget gäller?

Frågeställningen skall analyseras med material från Rapportstudien 1979-1991. I tabell 7.8 redovisas personifieringen i ett antal politiska sakfrågor sammantaget för perioden 1979-1991. Sakfrågorna har rangordnats efter graden av personcentrering. De mest personifierade sakfrågorna finns överst i tabellen och de minst personifierade underst. Analysen bygger på det politiska nyhetsmaterial i Rapport där partier och politiker varit huvudaktör.[18]

Tabell 7.8. Personifiering i olika sakfrågor och i Rapports nyhetsbevakning 1979-1991. Andel personer - partiledare, riksdagsledamöter eller statsråd - av totala antalet partipolitiska aktörer i olika sakfrågor.

sakfråga	andel personinslag	antal inslag
EG	70	96
utrikes	65	918
ekonomi	63	613
inflation/levnadsstandard	57	132
skatt	54	618
löntagarfonder	54	131
försvar	54	397
sysselsättning/arbetslöshet	51	341
skola	49	135
miljö	49	227
sociala frågor	48	350
energi/kärnkraft	47	430
familjepolitik	46	154
jordbruk	45	74
sjukvård	42	149
invandrar- och flyktingfrågor	40	151
bostadsfrågor	39	119
fritid/kultur	31	204
jämställdhet	23	30
övriga sakfrågor	46	1271
samtliga	51	6852

Till de mest personifierade sakfrågorna hör utrikesfrågor, ekonomi och inflation/levnadsstadard (mellan 59 och 65 procent utgörs av personer). Mot botten av tabellen återfinns de minst personcentrerade frågorna; bostadsfrågor (39 procent), fritid/kultur (32 procent) och jämställdhetsfrågor (23 procent). Med endast några få undantag när framträder ett mycket intressant mönster. En möjlig tolkning är att se resultaten som en distinktion mellan "hårda" och "mjuka" sakfrågor. Resultaten är inte perfekta. Men i stort sett gäller: Ju "hårdare" sakfråga desto mer personifierad. Ju "mjukare" sakfråga desto mindre personifierad. Frågorna i toppen av tabellen (t ex EG, utrikes, de ekonomiska frågorna) kan självklart föras till den hårda kategorin, medan frågor om omsorg/vård, miljö, fritid/kultur och jämställdhet brukar föras till det mjuka området.

Att distinktionen hårda och mjuka sakfrågor kan vara rimlig kan också visas med hjälp av data från valundersökningarna. I de frågor som här kallats hårda är det en högre andel män än kvinnor som anser att respektive sakfråga är viktig för partivalet. Och på motsvarande sätt är det en högre andel kvinnliga än manliga väljare som anger de mjuka frågorna som viktiga för valet av parti.[19]

Det är svårt att veta hur det funna mönstret skall förklaras. Men resultatet av antingen partiernas arbetssätt eller Rapports nyhetsvärderingsprinciper är att "hårda manliga" frågor begåvas med ett känt politikeransikte i högre grad än de "mjuka kvinnliga" frågorna.

Politiker, partier och massmedier

Medborgarna påverkas av massmediernas politiska nyhetsutbud. De väljare som är starkt exponerade för politik i massmedierna har en högre kännedom om de politiska kandidaterna i den egna valkretsen och de har en bättre politisk personkunskap än andra väljare. Vad som skrivs om politiker och partier i massmedierna är således betydelsefullt ur demokratisk synvinkel. Och det har varit massmediernas bevakning av politikerna som analyserats i detta kapitel.

Vi kan konstatera att politikens personer dominerar över partierna som kollektiv i massmediernas nyhetsbevakning. Nyhetsbevakningen av politiker är elitcentrerad. Det är framför allt statsråd och partiledare som uppmärksammas. Betraktat ur ett längre tidsperspektiv har partiledarcentreringen i nyhetsbevakning ökat. Regeringspartier framstår inte som lika personifierade i massmedierna som övriga partier. Under valår är personifieringen särskilt stark strax före och efter valet, i augusti och oktober. Politiker som personer erhåller ofta en positivare behandling än partier i massmedierna. TV:s nyhetsprogram har tidigare utmärkts av en högre grad av personifiering än övriga massmedier. Men – något förvånande – så återfinns inte längre några tydliga medieskillnader. Kvällspressens, morgonpressens och etermediernas nyhetsrapportering är personifierad i ungefär lika hög grad. Personifieringen är mer påtaglig när det gäller "hårda" politiska sakfrågor (t ex ekonomi) än när det gäller "mjuka" politiska sakfrågor (t ex jämnställdhet).

I en politisk demokrati kan två grundläggande krav ställas på massmedierna när det gäller den bild som de ger av politiken. Kraven kan inte sägas gälla för ett enskilt medium utan för medierna som helhet. För det första skall massmedierna förse medborgarna med ett sådant beslutsunderlag att de självständigt och rationellt kan ta ställning i den aktuella politiska sakfrågan, d v s massmedierna skall informera medborgarna och gran-

ska de politiska makthavarna. För det andra bör massmedierna behandla olika politiska åsiktsriktningar på ett sådant sätt att ingen part otillbörligt gynnas.[20]

Om Sverige kommer att införa ett valsystem med högre grad av personval kommer det att bli svårare för massmedierna som helhet att uppfylla krav om opartiskhet. Skälet är enkelt. Antalet aktörer som inte otillbörligt bör gynnas eller missgynnas ökar högst betydligt. Även om massmedierna är framgångsrika när det gäller att upprätthålla balansen mellan politikens centrala aktörer – partierna – är det inte alls säkert att de lyckas behandla alternativen *inom* partierna – kandidaterna – på samma sätt.

Det är tänkbart med en arbetsfördelning mellan lokalpress och rikstäckande massmedier. Massmedierna på riksnivå skall då huvudsakligen bevaka partierna och skillnader mellan dem, medan lokalpressen skall fokusera på kandidaterna i den egna valkretsen och skillnader dem emellan. Bevakningen av samtliga lokala kandidater är dock ingen enkel uppgift. Ett flertal personer kommer att kandidera för de åtråvärda riksdagsmandaten i åtta eller eventuellt flera partier. En stort ansvar kan komma att läggas på lokalpressen eftersom det är mindre troligt att de rikstäckande massmedierna detaljgranskar valrörelserna i flertalet valkretsar.

Eftersom massmedierna är den dominerande kanalen för information från partierna till väljarna är den bild som förmedlas av de politiska aktörerna och deras budskap betydelsefullt ur demokratisk synvinkel. En personvalsreform medför ur detta perspektiv tyngder i demokratins vågskålar på både plus- och minussidan. Väljarna kan komma att vinna demokratiska pluspoäng eftersom deras direkta inflytande över vem som skall representera dem ökar. Men det kan mycket väl bli så att väljarna också förlorar, men på ett mer indirekt sätt. Om medierna inte lyckas fullgöra sina uppgifter i det mer komplicerade system som uppkommer kan den information som väljarna får om politiken bli av sämre kvalitet. Väljarnas möjligheter att självständigt och rationellt träffa val mellan kandidaterna blir i sådana fall mindre.

Förmodligen är det så att massmedierna måste bredda sin bevakning från att i första hand gälla partieliterna till att också omfatta kandidater av lägre rang. Men huruvida svenska massmedier kommer att fungera bättre eller sämre i ett personvalssystem än i nuvarande partivalssystem kan besvaras först när vi har haft möjlighet att studera hur massmedierna, på riks- och lokalnivå, faktiskt fungerar i ett personvalssystem.

Noter

1. Idag är det t ex 51 procent av väljarna som anger att de bestämde sitt partival någon eller några veckor före valdagen. Motsvarande siffra var 1964 endast 18 procent. Om olika trender i svenskt väljarbeteende, se Gilljam och Holmberg (1993).

2. Om politikens medialisering i Sverige, se Asp (1986, 1990) och Esaiasson (1990). I Norge har Hernes (1978, 1983) talat om det medievridna samhället. Mediernas makt i opinionsbildningen är också ett centralt tema i den statligt tillsatta maktutredningen, se Petersson och Carlberg (1989) och huvudrapporten SOU 1990:44, kap 2. Pressens funktioner i samhället har dessutom utretts i en särskild pressutredning (SOU 1975:78). McQuail (1987) är en översikt av den moderna masskommunikationsforskningen. Politikens ansikte i massmedierna har specialstuderats av Håkansson och Johansson (1991). Se även Peter Esaiassons kapitel (kap 9) i denna volym och där anförda referenser om internationell forskning kring personifiering.

3. Svenska valkampanjer och partiernas opinionsbildning behandlas av Esaiasson (1990) samt Holmberg och Esaiasson (1988).

4. I t ex personvalskomitténs betänkande *Ökat personval* (SOU 1993:21) berörs inte problematiken kring massmediernas bevakning av personer i politiken.

5. För översikter av forskningen om mediernas effekter, se t ex Asp (1986:kap 2) och McQuail (1987:kap 9).

6. Intervjufrågan om kandidatkännedom lyder: "Känner Du till namnet på någon eller några av de personer som står på partiernas valsedlar i Din valkrets inför riksdagsvalet?". Intervjufrågan om personkunskap är formulerad: "Här är en lista med namn på olika personer. Kan Du tala om vilket parti som var och en av dem tillhör?". Personerna var: Birgit Friggebo (fp), Göran Persson (s), Karl Erik Olsson (c), Lars Tobisson (m), Eva Goës (mp) och Gudrun Schyman (v).

7. Huvudresulateten av 1991 års valundersökning redovisas i Gilljam och Holmberg (1993).

8. I strikt mening är det, i stort sett, endast läsning om politik i lokala medier som kan ha någon kausal inverkan på väljarnas kandidatkännedom i den egna valkretsen. Men de åtta indikatorerna på mediekonsumtion av politik bör, i detta sammanhang, inte betraktas så stereotypt. De skall istället ses som indikatorer på en allmän tendens att ta del av politik i massmedierna. Detta är inte ett orimligt betraktelsesätt. De statistiska sambanden mellan de olika indikatorerna på mediekonsumtion är – med undantag för konsumtion av Nyheterna på TV4 – ganska starka. Konsumtion av samtliga massmedier (utom Nyheterna på TV4) laddar starkt till ganska starkt på den första faktorn i en principalkomponentanalys.

9. Med personfiering avser vi här i vilken grad politiska personer uppmärksammas i förhållande till partierna som kollektiv i massmedierna. Vi använder grad av *personcentrering* i massmedierna som ett mått på *personifiering*. De båda termerna används därför som synonyma i detta kapitel.

10. Uppläggningen av dessa mediestudier presenteras i t ex Asp, Hedberg och Esaiasson (1988).

11. Siffran 68 procent (för huvudaktör) bygger på en analys av tidningar, radio och TV. Om motsvarande beräkning görs endast för radio och TV blir den 61 procent (samtliga aktörer) som då skall jämföras med 76 procent (samtliga aktörer). Personcentreringen ökar då med 15 procentenheter.

12. Asp (1989); Esaiasson (1990:328-330).

13. Ett antal seminarieuppsatser indikerar att partiledarcentreringen närmast var något högre i tidigare valrörelser än på 1950-talet, se Emanuelsson (1985) för en jämförelse av 1928, 1948 och 1970 års valrörelser och Johansson (1992) om 1908 och 1911 års valrörelser och Esaiasson (1985, 1990:kap 10) om partiledarnas kampanjarbete.

14. Se t ex Asp och Hedberg (1988) och Hedberg (1991).

15. Asp (1988:15)

16. För en diskussion om nyhetsvärderingsprinciper, se t ex Westerståhl och Johansson (1985).

17. Asp (1982).

18. Det är, med tanke på kodningsförfarandet, fullt möjligt att en stor andel personer av "låg status" finns representerade i inslag som här betraktas som "icke-person inslag". Men slutsatsen att de sakfrågor som återfinns överst i tabell 7.8 är det mest "personifierade" är förmodligen ändå korrekt, åtminstone om man gör tillägget att de är mest "elit" personcentrerade. De kända personerna, som t ex partiledarna, dominerar stort i dessa inslag. Problem finns om det existerar systematiska skillnader i högnivå- och lågnivåpolitikers framträdandegrad i olika frågor. För att illusterara problemet kan vi utgå från "vårdfrågor". I dessa frågor tas de flesta besluten på kommunal/landstings-nivå. Aktörsframträdande i vårdfrågor kommer främst att gälla lokala politiker. Dessa kodas dock som "partier kollektivt".

19. Se Wängnerud (1993). Resulaten gäller för flertalet sakfrågor som redovisats i tabell 7.8 och som nämndes av en så stor andel väljare att de var möjliga att analysera inom ramen för en intervjuundersökning.

20. Se t ex Westerståhl (1972), SOU 1975:78, SOU 1978:79, Asp (1986) och Asp och Hedberg (1988).

Litteratur

Asp, K. (1982). Väljarna och massmediernas partiskhet. I Asp, K. m fl. *Väljare partier massmedia. Empiriska studier i svensk politik.* Stockholm: Liber.

Asp, K. (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.* Stockholm: Akademilitteratur.

Asp, K. (1988). Politisk journalistik. Studier i mediernas partiskhet och makt. I Carlsson, U (red). *Forskning om journalistik.* Göteborgs universitet: Nordicom-Nytt/Sverige 4.

Asp, K. (1989). *Journalisten och det offentliga samtalet.* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).

Asp, K. (1990). Medialisering medielogik mediekrati. *I Nordicom-Information nr 4.*

Asp, K. och Hedberg, P. (1988). *Opinionsbildning i kärnkraftens avfallsfråga.* Statens kärnbränslenämnd, SKN-Rapport 24. Stockholm: Allmänna förlaget.

Asp, K., Hedberg, P och Esaiasson, P. (1988). *Massmedieundersökning. Valet 1985. Teknisk rapport.* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, rapport 1988:1.

Demokrati och makt i Sverige. (SOU 1990:44). Stockholm: Allmänna förlaget.

Emanuelsson, A-C (1985). *Partiledarna i massmedia. Behandlingen av partiledare i 1928, 1948 och 1970 års valrörelser.* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Esaiasson, P. (1985). *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet.* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, rapport 1985:4.

Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988.* Stockholm: Almmänna förlaget.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet.* Stockholm: Norstedts.

Gilljam, M., Holmberg, S och Hedberg, P. (1993). *Valundersökning 1991. Teknisk rapport.* Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Hedberg, P. (1991). *Kärnavfallsfrågan i svenska massmedier.* SKN-rapport 47, Stockholm: Allmänna förlaget.

Hernes, G. (1978). Forhandlingsökonomi og blandningsadministration. I Hernes, G (red) *Det medievridne samfunn.* Bergen: Universitetsforlaget.

Hernes, G. (1983). Media: Struktur, vridning och drama. I *Nordicom-Information* 3-4.

Holmberg, S. och Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige.* Stockholm: Bonniers.

Håkansson, N. och Johansson, B. (1991). *Politikens ansikte. En studie av partiledarpersonifieringen i svenskt och norskt politiskt nyhetsmaterial.* Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation.

Johansson, S. (1992). *Partiledarna i backspegeln. En analys av partiledarcentreringen i svensk press inför 1908 och 1991 års andrakammarval.* Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

McQuail, D. (1987). *Mass Communication Theory. An introduction.* 2nd ed, London: Sage publications.

Petersson, O. och Carlberg, I. (1989). *Makten över tanken.* Stockholm: Carlssons.

Svensk press. Pressens funktioner i samhället. (SOU 1975:78). Stockholm: LiberFörlag.

Svensk press. Statlig presspolitik. (SOU 1975:79). Stockholm: LiberFörlag.

Westerståhl, J. (1972). *Objektiv nyhetsförmedling.* Stockholm: Norstedt och söner.

Westerståhl, J. och Johansson, F. (1985) *Bilden av Sverige.* Stockholm: SNSförlag.

Wängnerud, L. (1993). *Gender and Voting – Not Just a Matter of Party Choice. An Analysis of Party Images in the 1991 Swedish Election.* Paper presented at a seminar on "Woman and Politics: Strategies for Change", Örebro, 12-16 maj.

Ökat personval. (SOU 1993:21). Stockholm: Allmänna förlaget.

Jon Pierre

8 Riksdagsledamöterna i partiarbetet

Inledning

I Sverige har under innevarande sekel politisk representation varit liktydigt med representation genom politiska partier. Nomineringarna till riksdagsvalen sker inom de politiska partierna; väljare väljer mellan partier, inte mellan enskilda kandidater; riksdagsarbetet struktureras i mycket hög grad efter partilinjen; det politiska ansvarsutkrävandet riktas mot partierna, osv. De allra flesta av oss vet vilket parti vi röstade på vid senaste riksdagsvalet, men som framgår av Sören Holmbergs kapitel i denna bok kunde vid riksdagsvalet 1991 endast drygt 40 procent nämna namnet på någon riksdagskandidat.

Personvalsidén bryter således i flera väsentliga avseenden med svensk politisk tradition. I den svenska folkstyrelsen har de politiska partiernas ställning sedan det demokratiska genombrottet varit oerhört stark. Det är i egenskap av partiföreträdare riksdagsledamoten får sitt egentliga politiska mandat, inte i egenskap av att vara en osedvanligt rekorderlig, hederlig och oförvitlig person.

De politiska partiernas historia antas ofta ha stor betydelse för förhållandet mellan partiets parlamentariker och partiorganisationen. De flesta tongivande partiforskare har i något sammanhang berört förhållandet mellan partiorganisationen och partiets riksdagsgrupp. Det tycks råda enighet om att partiets tillkomsthistoria har mycket stor betydelse för relationerna mellan dessa grenar av partiet. I början av detta sekel hävdade Robert Michels (1962, originalet utgivet 1911) att det finns ett nära samband mellan organisationsutveckling och oligarki; det förra leder oundvikligen till det andra, menade han. Senare menade Maurice Duverger (1969, originalet utgivet 1951) – sannolikt influerad av Michels' tankar – att partier som bildas utanför parlamentet och som efterhand vinner parlamentarisk representation tenderar att utöva starkare kontroll över riksdagsgruppen jämfört med partier som först uppstått inom parlamentet. Leon Epstein (1967) framför teorin att partierna konvergerar i olika avseenden, bl a vad avser parlamentsgruppens autonomi i förhållande till partiorganisationen. Högerpartierna anammar vänsterpartiernas betoning av starka partiorganisationer. Vänsterpartierna antas "smittas" av högerpartiernas relativa maktcentralisering och större autonomi för parlamentsledamöterna.

Givet denna starka roll för de politiska partierna i den svenska folkstyrelsen blir riksdagsledamöternas förhållande till partiorganisationerna en intressant fråga. Spänningen mellan riksdagsledamotens roll som partiföreträdare och den som "folkets främsta företrädare" har haft olika konsekvenser och uttrycksformer i de olika politiska partierna. Inom socialdemokratin har frågan om de folkvaldas självständighet i förhållande till partiorganisationen länge varit föremål för intensiv debatt (Edenman 1946; Pierre 1986). Inom de borgerliga partierna är bilden mer varierad. Inom moderata samlingspartiet och folkpartiet, som båda har sina ursprung i parlamentet, har det veterligt inte förts någon större, principiell debatt om partiorganisationens makt över riksdagsgruppen. Centerpartiet intar här något av en mellanställning. Partiet har samma tillkomsthistoria som det socialdemokratiska partiet, men kan antas ha influerats av de andra borgerliga partiernas organisationskulturer. De undersökningsresultat som presenteras i detta kapitel lämnar ett bidrag till frågan huruvida så är fallet.

Det som gör den här diskussionen relevant i anslutning till förslagen om införande av någon typ av personvalssystem i Sverige är hur man inom de politiska partierna ser på riksdagsledamotens rättigheter och skyldigheter i förhållande till partiorganisationen. Har den folkvalde fått sitt mandat direkt ifrån folket och bör han/hon därför enbart lyssna till väljarnas krav och åsikter, eller är han/hon enbart en del av partiorganisationens parlamentariska arm och har att i allt väsentligt följa de signaler och direktiv som utgår från partikansliet? Om det är den förra modellen som bäst beskriver dagens partiorganisationskultur kommer personval att vara fullt konsistent med den gängse synen på politisk representation. Är det däremot den senare modellen som är för handen kommer enskilda förtroendevaldas egenskaper och åsikter att vara av underordnad betydelse för den politiska representationen. I ett sådant läge kommer införandet av personval att introducera en ny aspekt av politisk representation. Personval kommer då att utgöra ett nytt och främmande inslag i den svenska folkstyrelsen, eftersom personval i denna modell strider mot partiernas interna syn på parlamentarikernas funktion och självständighet.

Partierna kommer sannolikt att vara av mycket stor betydelse också i ett valsystem med inslag av personval. Sålunda torde t ex nomineringsprocessen förbli en intern partiangelägenhet. Dessutom kan partiorganisationerna förväntas driva kampanjer för deras prioriterade kandidater. Eftersom partiorganisationernas syn på riksdagsledamöterna till viss del kan antas vara påverkad av riksdagsledamotens insats i partiarbetet är det därför intressant att undersöka hur de olika partiernas organisationer bedömer sina riksdagsledamöters insats i dessa avseenden.

Riksdagsledamöterna i Partiorganisationerna

Det här kapitlet bygger på en enkätundersökning genomförd 1985-1986 bland de politiska partiernas regionala ombudsmän i samtliga valkretsar (Pierre 1986a). I enkäten ingick frågor om riksdagsledamöternas engagemang i olika verksamheter som partiorganisationen bedriver. Vidare ingick frågor om nomineringsprocessen samt en fråga om ombudsmännens syn på riksdagsledamöternas representationsbas, d v s i vilken utsträckning de ansåg att riksdagsledamoten främst borde representera lokalorganisationen, valkretsen eller partiet i sin helhet.

Frågorna om riksdagsledamöternas deltagande i olika aktiviteter innehöll tre delfrågor. För det första fick ombudsmännen bedöma omfattningen av olika organisationsverksamheter. För det andra angav de hur omfattande riksdagsledamöternas deltagande var i dessa uppgifter. För det tredje gjorde de en bedömning av i vilken utsträckning de ansåg detta deltagande vara tillräckligt. Tabell 8.1 redovisar ombudsmännens bedömning av den första delfrågan, dvs olika verksamheters omfattning inom de regionala partiorganisationerna.

De regionala partiorganisationernas verksamhet är i första hand av administrativt slag; samordning av lokalorganisationernas verksamhet och information från central till lokal nivå. De mer agitatoriska funktionerna åligger istället i första hand partiorganisationernas lokala och centrala nivåer.

Tabell 8.1. De regionala partiorganisationernas verksamheter. Andelen svarande som uppger att olika aktiviteter är "mycket omfattande".

Aktiviteter	Parti m	c	fp	s	vpk	Samtliga
Information från central till lokal nivå	96	96	91	82	87	91
Lokal samordning	96	96	91	82	87	91
Övriga möten på distriktsnivå	89	85	85	89	70	84
Studiecirklar	89	89	81	85	65	82
Distriktskonferenser	85	79	65	70	57	72
Lokala möteskampanjer	50	70	43	48	44	52
Offentliga möten på distriktsnivå	59	46	52	37	39	47
Information från lokal till central nivå	23	25	29	37	39	30
Resursfördelning mellan lokalorganisationer	15	21	16	27	44	24
Antal ombudsmän	27	28	21	27	23	

Kommentar: Resultaten bygger på enkätundersökningen bland samtliga partiers regionala partiombudsmän. Enkätfrågan löd: "Nedan anges olika aktiviteter som normalt bedrivs inom partiernas valkretsorganisationer och deras kansli. Ange hur omfattande dessa är i Din valkretsorganisations arbete". Svarsalternativen var "mycket omfattande", "omfattande", "mindre omfattande" samt "förekommer ej".

I vilka av dessa aktiviteter deltar riksdagsledamöterna? Är deras verksamhet främst inriktad mot de – förhållandevis begränsade – externa aktiviteter som bedrivs på denna nivå eller deltar de också i de interna, administrativa aktiviteterna? Tabell 8.2 redovisar de regionala ombudsmännens bedömning av detta.

Det är främst vid distriktskonferenserna som riksdagsledamöterna är "regelmässigt" engagerade i den regionala partiverksamheten. Deltagandet i de mer administrativa göromålen förefaller vara betydligt mer begränsat.

Det kan emellertid finnas skäl anta att olika partier fäster olika avseende vid riksdagsledamöternas engagemang i dessa olika aktiviteter. I de partier, vari riksdagsledamotskapet främst ses som ett partiuppdrag, kan vi anta att man gärna såge att riksdagsledamöterna inte bara var engagerade i de externa utan också i de interna uppgifterna. Inom de partier, där förtroendeuppdraget mera ses som ett personligt mandat, skulle vi förvänta

oss att man helst ser att riksdagsledmöterna koncentrerar sig på de externa aktiviteterna. Tabell 8.3 redovisar ombudsmännens bedömning av i vilken utsträckning de anser riksdagsledamöternas deltagande vara tillräckligt.

Tabell 8.2. Riksdagsledamöternas deltagande i olika aktiviteter inom de regionala partiorganisationerna. Andelen regionala partiombudsmän som anger riksdagsledamöternas deltagande som "regelmässigt".

Aktiviteter	Parti m	c	fp	s	vpk	Samtliga
Distriktskonferenser	74	86	77	74	73	77
Övriga möten på distriktsnivå	41	54	64	33	46	46
Information från central till lokal nivå	33	54	50	33	10	39
Offentliga möten på distriktsnivå	27	36	43	26	9	29
Information från lokal till central nivå	19	32	36	19	18	25
Lokala möteskampanjer	8	7	0	12	9	8
Resursfördelning mellan lokalorganisationer	0	8	0	8	9	5
Studiecirklar	0	7	14	4	0	5
Lokal samordning	4	0	0	4	0	2
Antal ombudsmän	27	28	14	27	11	

Kommentar: Resultaten bygger på enkätundersökningen bland samtliga partiers regionala partiombudsmän. Enkätfrågan löd: "I vilken omfattning deltar riksdagsledamöterna i dessa aktiviteter? Markera i vilken omfattning de faktiskt deltar." Svarsalternativen var "regelmässigt (vid varje eller nästan varje tillfälle)", "ibland" samt "sällan/aldrig". För fp och vpk ingår endast de valkretsar där partiet hade egen riksdagsledamot.

Tabell 8.3. De regionala partiombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang i valkretsorganisationernas verksamhet. Andelen svarande som anser att deltagandet i de olika aktiviteterna är "tillräckligt".

Aktiviteter	Parti m	c	fp	s	vpk	Samtliga
Resursfördelning mellan lokalorganisationer	87	92	92	74	91	90
Distriktskonferenser	93	89	85	81	82	91
Lokal samordning	84	86	79	81	95	86
Övriga möten på distriktsnivå	96	82	77	89	91	89
Offentliga möten på distriktsnivå	76	82	86	71	82	80
Lokala möteskampanjer	64	82	86	71	82	78
Information från lokal till central nivå	73	82	79	70	82	78
Information från central till lokal nivå	70	75	93	58	80	75
Studiecirklar	72	73	86	39	91	69
Antal ombudsmän	27	28	14	26	11	

Kommentar: Resultaten bygger på enkätundersökningen bland samtliga partiers regionala partiombudsmän. Enkätfrågan löd: "I vilken omfattning deltar riksdagsledamöterna i dessa aktiviteter? Markera i vilken omfattning Du anser detta deltagande vara tillräckligt eller otillräckligt". Svarsalternativen var "mer än tillräckligt (kan minskas)", "tillräckligt" samt "otillräckligt".

Det allmänna mönstret i tabell 8.3 är att ombudsmännen förefaller vara synnerligen nöjda med riksdagsledamöternas engagemang i partiarbetet. De socialdemokratiska ombudsmännen förefaller vara mest otillfredsställda med riksdagsledamöternas engagemang i partiarbetet. Vid bedömningen av flertalet organisationsaktiviteter är det just s-ombudsmännen som i lägst utsträckning anser deltagandet vara tillräckligt. Ofta är det just i de interna aktiviteterna som skillnaderna mellan socialdemokraterna och de övriga partierna framträder som tydligast.

En jämförelse mellan tabellerna 8.1 - 8.3 antyder att partiorganisationens bedömning av i vilken utsträckning riksdagsledamotens engagemang kan anses vara tillräckligt till stor del beror på hur omfattande detta engagemang är. Men sambandet är inte så enkelt. Det finns partiorganisationer, där också ett mycket omfattande deltagande uppfattas som otillräckligt, och andra organisationer där ett ganska blygsamt engagemang uppfattas som tillräckligt, ibland t o m mer än tillräckligt. Dessa skillnader illustre-

rar de skilda perspektiv man har inom de politiska partierna på riksdagsledamotens roll. Skall riksdagsledamoten i första hand underhålla kontakter med väljare, näringsliv och intresseorganisationer, eller bör han/hon istället vara en trogen tjänare i partiernas regionala och lokala vingårdar? Vidare: bör riksdagsledamoten engagera sig enbart i de externa, agitatoriska verksamheterna, eller bör han/hon också delta i de interna, administrativa verksamheterna?

I tabell 8.4 har vi skilt mellan externa och interna aktiviteter. Därefter har vi gjort en korrelationsanalys för att undersöka graden av överensstämmelse mellan omfattningen av riksdagsledamöternas deltagande och i vilken utsträckning man inom partiorganisationen anser detta deltagande vara tillräckligt.

Tabell 8.4. De regionala partiombudsmännens bedömningar av riksdagsledamöternas engagemang i olika typer av organisationsaktiviteter. Rangkorrelationskoefficienter mellan ombudsmännens bedömning av omfattningen av riksdagsledamöternas deltagande och i vilken utsträckning de anser detta deltagande vara "tillfredsställande".

Parti	Interna aktiviteter	Externa aktiviteter	Diff	Samtliga aktiviteter	Antal ombudsmän
m	.20	.33	+.13	.27	27
c	.27	.29	+.02	.26	28
fp	.34	.72	+.38	.67	14
s	-.09	.24	+.33	.07	27
vpk	.28	.53	+.25	.48	11
Samtliga	.16	.37	+.21	.28	

Kommentar: Resultaten bygger på enkätundersökningen bland samtliga partiers regionala partiombudsmän. Tabellen redovisar valkretsombudsmännens bedömning av omfattningen och tillräckligheten av riksdagsledamöternas deltagande i de olika typerna av aktiviteterna (jfr. tabell 8.1 och 8.2). Utifrån dessa variabler har skapats två olika index. För aktivitetsindexen gäller att ju högre index desto högre aktivitet. För de index som mäter bedömningen av riksdagsledamöternas verksamhet gäller att ju högre index desto mer positiv bedömning av insatsen. Siffrorna i tabellen är rangkorrelationskoefficienter mellan dessa två index.

För samtliga partier gäller att vi kan se en högre grad av överensstämmelse mellan arbetsinsats och positiv bedömning i de externa än i de interna aktiviterna; ju mer engagemang från riksdagsledamöterna, desto mer positiv bedömning. De regionala ombudsmännen tycks således generellt sett fästa större avseende vid de externa, representativa verksamheterna

än de interna, administrativa. Riksdagsledamoten bör, enligt detta synsätt, i första hand syssla med externa verksamheter.

Socialdemokraterna skiljer sig från de övriga partierna. Vi finner här inget samband mellan riksdagsledamöterna engagemang i organisationsarbetet och graden av tillfredsställelse med denna insats. Även i de fall då engagemanget är mycket omfattande kan ombudsmännen vara missnöjda. Det är uppenbart att den socialdemokratiska organisationskulturen skiljer sig från de andra partiernas vad avser förväntningarna på riksdagsledamöternas deltagande i organisationsverksamheterna.

Partiernas organisationskulturer

Dessa skilda synsätt eller förväntningar på riksdagsledamöternas verksamhet i partiorganisationen utgör en viktig komponent i partiernas organisationskultur. Den i detta sammanhang mest intressanta aspekten av dessa kulturer är synen på riksdagsledamoten: Är han/hon enbart en partiföreträdare eller förväntas han/hon agera självständigt i förhållande till partiet? I det förra fallet fattas alla viktigare beslut om partiets parlamentariska handlande inom partiorganisationen; i det senare fallet fattas dessa beslut av riksdagsgruppen. I den första typen av organisationskultur är det arbetet inom partiorganisationen som är grunden för politisk representation. I den andra typen är partiorganisationens roll snarare att bestå riksdagsledamoten med olika typer av tjänster.

En första indikation på i vilken utsträckning dessa organisationskulturer skiljer sig får vi då vi frågar regionalorganisationernas ombudsmän vem de menar att riksdagsledamoten *i första hand* representerar. Tabell 8.5 redovisar dessa bedömningar.

Partilinjen har ett mycket starkt stöd bland samtliga partiers regionala ombudsmän. Drygt 80 procent av dessa partiföreträdare sätter partiintresset före valkretsens intressen. Ingen enda svarande angav lokalorganisation som viktigaste representationsbas. Skillnaden mellan vad som kan kallas en borgerlig och en socialistisk syn på representationsfrågan är påtaglig. De borgerliga partiernas företrädare är mer öppna för att representantrollen skall bygga på regionala intressen, krav och behov, jämfört med vänsterpartiernas ombudsmän. En mycket likartad syn återfinns för övrigt bland riksdagsledamöterna. 77 procent av dem ser partiet som främsta representationsbas (Holmberg - Esaiasson 1988:35f).

Tabell 8.5. De regionala partiombudsmännens syn på vem/vad riksdagsledamoten bör representera.

Riksdagsledamöterna är primärt representanter för	Parti m	c	fp	s	vpk	Samtliga
lokalorganisationen	0	0	0	0	0	0
valkretsen	16	30	25	0	13	17
partiet	84	70	75	100	87	83
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal ombudsmän	25	23	12	23	8	91

Kommentar: Resultaten bygger på enkätundersökningen bland partiernas regionala partiombudsmän. Jfr. Pierre 1986a:114.

Nästa fråga blir hur de olika partierna skiljer sig gäller synen på riksdagsledamöternas engagemang i de regionala partiorganisationernas olika aktiviteter. I figur 1 redovisas hur partiernas regionala organisationer fördelar sig med avseende på riksdagsledamöternas engagemang i dessa organisationer samt i vilken utsträckning man är nöjd eller missnöjd med dettta engagemang.

De folkpartistiska regionala ombudsmännens bedömningar antyder ett positivt samband mellan prestation och positiv bedömning, dvs högre engagemang ger mer positiv bedömning. Bland moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna, däremot, kan vi inte se något samband mellan deltagandets omfattning och graden av tillfredsställelse i ombudsmännens bedömning av detta deltagande. Vad som förenar dessa partier är inte den principiella synen på riksdagsledamöternas uppgifter, endast att bedömningen av deras insatser inte är korrelerad till insatsens omfattning. För moderaterna, där riksdagsledamotskapet ses som i princip skilt från organisationsarbetet, är man i hög grad tillfredsställd med riksdagsledamöternas insats, oberoende av dess omfattning.

Centerpartiets ombudsmän förefaller, också de, vara tillfredsställda med riksdagsledamöternas engagemang oberoende av dess omfattning. Skillnaden mellan detta parti och moderaterna och vpk är att riksdagsledamöternas deltagande är högre inom centerpartiet.

Figur 8.1. Fördelning av de regionala partiorganisationerna beroende på omfattning och bedömning av riksdagsledamöternas deltagande i partiorganisationens verksamheter. Partivis procent.

A. *Moderata samlingspartiet*

		Riksdagsledamöternas deltagande: Lågt	Högt
Regionombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang	Missnöjda	30	18
	Nöjda	30	22

B. *Centerpartiet*

		Riksdagsledamöternas deltagande: Lågt	Högt
Regionombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang	Missnöjda	18	14
	Nöjda	25	43

C. *Folkpartiet*

Riksdagsledamöternas deltagande		Lågt	Högt
Regionombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang	Missnöjda	38	5
	Nöjda	14	43

D. *Socialdemokraterna*

		Riksdagsledamöternas deltagande: Lågt	Högt
Regionombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang	Missnöjda	41	26
	Nöjda	22	11

E. *Vänsterpartiet kommunisterna*

		Riksdagsledamöternas deltagande: Lågt	Högt
Regionombudsmännens bedömning av riksdagsledamöternas engagemang	Missnöjda	39	0
	Nöjda	43	18

Kommentar: Enkäten till valkretsorganisationernas ombudsmän. Dikotomiseringen av de två variablerna har skett vid dessas medelvärden. Se vidare kommentar till tabell 8.4.

Inom socialdemokratin framträder ett tredje mönster; ombudsmännen förefaller vara missnöjda med riksdagsledamöternas engagemang i organisationsarbetet, oberoende av insatsens omfattning. Förklaringen till detta mönster är sannolikt att ombudsmännen i stor utsträckning anser att riksdagsledamöterna bör engagera sig i i princip samtliga organisationsuppgifter. Därför tenderar man att vara missnöjd med riksdagsledamöternas insats, oberoende av dess omfattning. Detta mönster framkommer tydligare då vi separerar de interna aktiviterna från de externa, och till detta lägger intervjusvar och enkätkommentarer (Pierre 1986a).

Förhållandet riksdagsledamöter – partiorganisation i olika regioner

Vid sidan om de olika partiorganisationernas olika höga förväntningar på riksdagsledamöterna kan naturligtvis också det geografiska avståndet från riksdagen antas ha stor betydelse för hur aktiva riksdagsledamöterna är i det regionala partiarbetet. Vi kan här se flera olika bidragande förklaringar som relaterar till denna förklaring. En sådan hypotes är att partiernas riksdagsledamöter är mest aktiva i närheten till Stockholm. För denna hypotes talar praktiska realiteter; det är i den regionen de mestadels befinner sig. Mot denna teori talar emellertid riksdagsledamöternas subventionerade resor och deras täta besök i valkretsen. Dessutom mäter våra data enbart riksdagsledamöternas engagemang i den egna valkretsen, varför vi inte kan undersöka denna hypotes närmare. En annan hypotes är att riksdagsledamöterna är mest aktiva i sina hemmavalkretsar om detta är en stark valkrets för partiet. En tredje hypotes, slutligen, är att riksdagsledamöterna är mest aktiva i tätbefolkade regioner, eftersom det är här de utåtriktade verksamheterna kan ge störst utdelning.

Låt oss undersöka vilken bedömning av riksdagsledamöternas aktivitet och engagemang som valkretsombudsmännen gör i olika delar av landet; är t ex valkretsarna i Norrland missgynnade jämfört med Götalands och Svealands valkretsar? Tabell 8.6 redovisar data kring denna frågeställning.

Det tycks finnas ett visst norrlandsproblem vad gäller riksdagsledamöternas aktivitet i partiarbetet. Mest aktiva är riksdagsledamöterna i Svealands och Götalands valkretsar. Bedömningarna av deltagandet antyder att det finns ett samband mellan partiets styrka i regionen och riksdagsledamöternas engagemang och ombudsmännens bedömning av detta deltagande. Mest missnöjd är de moderata ombudsmännen i Norrland, och mest nöjda är ombudsmännen i Götaland. Bland vpk:s ombudsmän är bilden den omvända; högst tillfredsställelse med riksdagsledamöternas en-

gagemang finner vi i Norrland, medan Götalandsombudsmännen inom partiet är de mest kritiska.

Tabell 8.6. De regionala partiombudsmännens bedömningar av riksdagsledamöternas engagemang i olika typer av organisationsaktiviteter fördelat på olika regioner i Sverige. Index på riksdagsledamöternas aktivitet i valkretsorganisationen samt partiombudsmännens bedömning av detta deltagande.

	Aktivitetsindex (Ju högre aktivitet, desto högre index) *Landsdel*			Bedömningsindex (Ju mer positiv bedömning, desto högre index) *Landsdel*		
	Götaland	Svealand	Norrland	Götaland	Svealand	Norrland
M	2.69	1.50	1.50	7.85	6.90	5.00
C	2.79	3.00	2.80	7.29	7.22	8.20
FP	2.50	2.80	2.00	5.67	7.40	6.00
S	2.33	2.60	1.40	5.00	6.10	6.60
VPK	0.70	1.89	1.75	4.80	7.67	8.25
Samtl	2.28	2.30	1.91	6.23	7.00	6.86
Antal valkretsar	61	43	22	61	43	22

Kommentar: Valkretsombudsmännens bedömning av omfattningen och tillräckligheten av riksdagsledamöternas deltagande i de olika typerna av aktiviteterna (jfr. tabellerna 8.1 och 8.2). Indexen bygger på dessa två variabler.

Diskussion

De aspekter av förhållandet mellan riksdagsledamöterna och deras regionala partiorganisationer som redovisats här är av viss betydelse i diskussionen om personfaktorer i politiken. Som vi visat skiljer sig de olika partiernas organisationskultur åt avsevärt vad avser riksdagsledamotskapets roll. Inom främst moderata samlingspartiet och folkpartiet utgår denna roll från en föreställning om att riksdagsledamoten i hög grad är personligt representativ; att riksdagsledamoten personligen utgör länken mellan väljare och parlament. Riksdagsledamoten skall förvisso i första hand representera partiet, men han/hon ses inte som underordnad parti*organisationen* på samma sätt som inom främst socialdemokratin.

Dessa skilda synsätt på politisk representation leder till skilda förväntningar på riksdagsledamotens engagemang i partiarbetet. Inom moderaterna, centerpartiet och vpk är ombudsmännen till synes tillfredsställda med

riksdagsledamöternas deltagande i organisationsarbetet, oberoende av omfattningen av detta deltagande. Inom socialdemokratin är bilden den motsatta; här tenderar man i högre grad än inom de andra partierna att vara missnöjd med riksdagsledamöterna, oavsett deras insats. Det är endast inom folkpartiet vi kan se ett samband mellan insatsens omfattning och grad av tillfredsställelse bland ombudsmännen.

Annorlunda uttryckt tycks det som om personegenskaper spelar olika roll – och ges olika innebörd – i de olika politiska partiernas organisationer. Inom de borgerliga partierna ställs främst krav på att riksdagskandidaten är gångbar bland väljarna. Inom socialdemokratin kan vi anta att denna aspekt är av stor betydelse, men att lojalitet mot partiorganisationen och lång och trogen tjänst däri är en mycket betydelsefull faktor. Eftersom denna faktor kan antas vara av underordnad vikt för väljarna – framför allt marginalväljarna – kommer spänningsförhållandet mellan partilojalitet å ena sidan och gångbarhet bland väljarna å den andra att påverka främst socialdemokratins kandidatnomineringsprocess.

Litteratur

Duverger, M. (1969). *Political Parties.* London: Methuen.

Edenman, R. (1946). *Den socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920.* Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri.

Epstein, L. D. (1967). *Political Parties in Western Democracies.* New York: Praeger Publishers.

Holmberg, S. och Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige.* Stockholm: Bonniers.

Holmberg, S. och Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda.* Stockholm: Bonniers.

Michels, R. (1962). *Political Parties.* New York: The Free Press.

Pierre, J. (1986). *Partikongresser och regeringspolitik.* Lund: Kommunfakta Förlag.

Pierre, J. (1986a). Riksdagsledamöterna och de regionala partiorganisationerna i "Folkets främsta företrädare", *SOU 1986:27*, ss. 89-128.

Peter Esaiasson

9 Om riksdagsledamöter, kändisar, opinionsopportunism och valkampanjer

Tråkiga, anonyma och käbbliga. Kritiker av riksdagskandidaternas insatser i valrörelserna har bilden klar för sig. Under ett renodlat personvalssystem kommer ledamöternas uppträdande att ändras i grunden. Och sämre än i dag kan det inte bli. Eller?

I det här kapitlet skall vi diskutera de så viktiga händelserna under valkampanjerna. Är det sannolikt att ett ökat inslag av personval kommer att påverka ledamöternas sätt att bedriva kampanjer? Tankegången bakom analysen är den klassiska inom statliga utredningar. Det gäller att klarlägga vad vi vet om parlamentskandidaters sätt att bedriva kampanjer i andra länder, och att sedan jämföra med riksdagsledamöternas uppträdande.

Låt oss börja med några grundläggande förutsättningar. Svenska riksdagskandidater bedriver i ovanligt hög grad sina valkampanjer som medlemmar i ett kollektiv. Med ett proportionellt valsystem, stora valkretsar, marginellt utrymme för väljarna att ändra rangordningen på valsedlarna samt starka partiorganisationer, fungerar kandidaterna som partiernas representanter i valkretsarna; den personliga röstningen är minimal i Sverige. Kontrasten är stor gentemot främst USA där kandidaterna till Representanthuset – den närmaste amerikanska motsvarigheten till riksdagskandidater – organiserar sina egna kampanjer med visst finansiellt och tekniskt stöd från de centrala partiorganisationerna (Goldenberg and Traugott 1984). Även i Västeuropa, där partierna som regel är förhållandevis starka, motiverar den interna konkurrensen bland annat finländska, irländska och italienska parlamentskandidater till att bedriva självständiga kampanjer.[1]

De svenska partiernas starka grepp om kampanjerna förmedlas via en hierarkisk organisation. Valkampanjerna organiseras på tre nivåer: centralt, regionalt i valkretsarna, och lokalt i kommunerna. De centrala partiledningarna har ansvaret för den nationella valdebatten samt för den samlade strategiska planeringen. Regionala och lokala kampanjledningar samarbetar med centrala instanser om främst vilka kampanjteman som skall prioriteras. Enskilda riksdagskandidater kan ingå i kampanjledningarna på olika nivåer, men deras huvuduppgift är att arbeta ute på fältet med utåtriktade väljarkontakter (Birgersson m.fl. 1971; Esaiasson 1990; 1992; Pierre and Widfeldt 1992).

Det stora flertalet systematiska kampanjstudier behandlar olika aspekter av just kampanjorganisationerna. Det kan röra sig om exempelvis valet av mediestrategier eller sättet att finansiera verksamheten. I det följande skall vi avvika från denna tradition genom att fokusera undersökningen direkt på riksdagskandidaterna (eller mer korrekt på de framgångsrika kandidater som klarade sitt mandat vid valen 1985 och 1988). Givet de hierarkiska och partidominerade organisatoriska förutsättningarna i Sverige, hur agerar de personer som förekommer högst upp på valsedlarna?

Analyserna börjar med en granskning av ledamöternas *tekniker* för att komma i kontakt med väljarna. I vilken utsträckning använder man direkta, personliga, kampanjkanaler och hur ofta försöker man gå omvägen via massmedierna? Därefter riktas uppmärksamheten på relationen till *massmedierna* och ledamöternas förmåga att skaffa sig utrymme i olika nyhetsmedier. Slutligen övergår vi till att studera *innehållet* i ledamöternas kampanjer. Vilka sakfrågor tas upp, avsätter ledamöternas ansträngningar några spår bland väljarna, och kan man beskylla dem för att vara ytliga opinions-opportunister i valet av kampanjfrågor?

Analyserna är i första hand baserade på två frågeundersökningar (postenkäter) med riksdagsledamöterna som valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomfört 1985 och 1988. Ledamöterna har tillfrågats hur ofta under valrörelserna som de exempelvis talade offentligt, höll presskonferenser och blev intervjuade i olika nyhetsmedier. Frågeundersökningarna har kompletterats med främst kartläggningar av ledamöternas göranden i Riksdagen sådana de avspeglas i riksdagstrycket.[2]

Kampanjtekniker

Politiker förfogar över ett begränsat antal kampanjtekniker för att komma i kontakt med väljarna. Det första huvudalternativet är att skapa personliga kontakter genom att hålla offentliga tal, delta i debatter och söka upp väljarnas hem, arbetsplatser och offentliga mötesplatser. Det andra huvudalternativet är att gå omvägen via nyhetsmedierna genom att arrangera presskonferenser, sända ut pressmeddelanden, skriva debattartiklar och insändare, ställa upp i magasin-program samt, i länder där sådant accepteras, producera egna radio- och TV-inslag.[3]

Anmärkningsvärt nog tycks parlamentskandidater i både partidominerade och individorienterade politiska miljöer prioritera direkta personinriktade kampanjtekniker trots den stora betydelse som allmänt tillskrivs massmedierna. I en amerikansk studie hävdas att Representanthus-kandidater har en stark tro på den klassiska tvåstegshypotesen, och att man därför gör stora ansträngningar för att skapa personliga kontakter som sedan skall

spridas som ringar på vattnet. ("I can scarcely imagine a setting or a purpose for bringing a few humans together that I have not been a part of during my travels".)[4] I sextiotalets Storbritannien ägnade sig tre av fyra kandidater dagligen åt att hålla offentliga tal och knacka dörr (Kavanagh 1970:41-3). Senare studier bekräftar att traditionen fortfarande upprätthålls i valkretsarna (Butler and Kavanagh 1984; 1988).[5] Italienska kandidater rapporteras likaså lägga ned mycket tid på "personliga kontakter med väljarna" och betrakta lokala anföranden som viktiga för valutgången.[6] För irländska kandidater, världens sannolikt flitigaste dörrknackare, är de personliga kontakterna ansikte mot ansikte med väljarna själva kärnan i kampanjerna (Katz 1980:86-90; Gallagher and Sinnot 1990).

I fråga om mediainriktade aktiviteter visar en rad undersökningar att västvärldens parlamentsval tenderar att bli allt mer presidentlika, med ett fåtal partiledare som bearbetar nyhetsmedierna genom strategiskt planerade presskonferenser och "photo opportunities".[7] När det gäller vanliga kandidaters medieaktiviteter vet vi mycket mindre. Mest utforskad är den amerikanska Kongressen. Studier av Representanthus-ledamöter –eller mer precist av deras pressekreterare – visar att man i stor utsträckning inriktar sig på lokala medier i hemvalkretsen, vilka bearbetas med pressmeddelanden, presskonferenser på plats samt, men mindre ofta, egenproducerade nyhetsinslag för radio och TV. Däremot verkar debattartiklar ha en mindre central ställning. (Dessa används i stället främst för att påverka beslutsfattandet i vissa frågor; se Hess 1991:77-101; Cook 1988; 1989; Vermer 1987.)

Såvitt jag vet saknas motsvarande undersökningar i andra länder (se dock Eide 1984). Det förefaller dock vara en rimlig utgångspunkt att även andra kandidater huvudsakligen vänder sig till lokala medier under valkampanjerna, samt att deras medieaktiviter är av måttlig omfattning.

Hur uppträder då svenska riksdagsledamöter i förhållande till sina kolleger i andra politiska miljöer? I tabell 1 redovisas ledamöternas uppgifter om hur ofta de utnyttjade olika kampanjtekniker under valkampanjerna 1985 och 1988.[8]

Riksdagsledamöterna faller väl in i mönstret med att kandidater lägger stor vikt vid direkta personliga aktiviteter. Appelltal, mötesanföranden och arbetsplatsbesök var de i särklass vanligaste teknikerna för väljarkontakter både 1985 och 1988. Så långt infriar ledamöternas uppträdande alla förväntningar.

Även ledamöternas medieaktiviteter kan sägas falla in i ett förväntat mönster då mediekontakterna är mindre frekventa än personaktiviteterna. Men samtidigt skall noteras att de flesta ledamöter (mellan 80-90 procent) uppger sig åtminstone någon gång ha skickat ut pressmeddelanden/givit presskonferenser respektive ha skrivit debattartiklar, och omkring hälften (46-57 procent) markerar någon av de tre högsta svarskategorierna för de

båda medieaktiviteterna. Resultaten indikerar att nyhetsmedierna har en mer betydelsefull plats i ledamöternas kampanjer än vad som kanske kunde förmodas. I vilken utsträckning som mediekontakterna är lokalt inriktade skall vi undersöka i kommande avsnitt.

Tabell 9.1. Riksdagsledamöternas självrapporterade kampanjtekniker under 1985 och 1988 års valrörelser (procent)

typ av teknik	fler än 30 ggr	11-30 ggr	4-10 ggr	1-3 ggr	ingen gång	Summa procent
			1985			
Appelltal	21	46	27	5	1	100
Mötesanföranden	14	43	29	13	1	100
Arbetsplatsbesök	9	38	40	11	2	100
Presskonferens/pressmed	3	15	34	31	17	100
Debattartiklar	2	11	38	38	11	100
Dörrknackning	1	4	18	33	44	100
			1988			
Appelltal	14	46	35	4	1	100
Mötesanföranden	9	41	40	9	1	100
Arbetsplatsbesök	10	40	36	10	4	100
Presskonferens/pressmed	3	15	39	29	14	100
Debattartiklar	2	12	42	32	12	100
Dörrknackning	1	2	17	35	45	100

Kommentar: Antalet svarspersoner i respektive studie är 337 och 329.

En ytterligare observation är att regeln om personkontakternas primat inte gäller dörrknackningarna. Bara drygt hälften av ledamöterna rapporterar att de överhuvdtaget knackade dörr under någon av kampanjerna 1985 och 1988, och ytterst få var mycket aktiva hembesökare. Resultatet är inte helt överraskande med tanke på att särskilt liberaler och konservativa över hela Norden traditionellt har varit tveksamma till att på detta vis störa väljarnas privatliv; endast undantagsvis har dörrknackningskampanjer haft en framträdande plats i nordiska valkampanjer. Men skillnaden gentemot den anglosaxiska traditionen är onekligen slående (jfr Esaiasson 1990:355-61; 1992; Valen and Katz 1964:117-9).

Notera också att ledamöterna bara är något mer aktiva med pressmeddelanden och presskonferenser än med debattartiklar. Man kan spekulera om skillnader mellan svenska och amerikanska förhållanden. Medan kongressledamöter huvudsakligen ser debattartiklar som ett medel för att påverka elitgrupper, så betraktar svenska ledamöter debattsidorna som intressanta även ur elektoral synvinkel. Kanske ser vi här en konsekvens av den svenska dagspressens erkänt starka ställning som politisk informationskälla för väljarna?[9]

De påtagliga likheter i kandidaternas val av kampanjtekniker som vi registrerat mellan olika politiska miljöer behöver inte betyda att samma *förklaringsfaktorer* gör sig gällande överallt. Amerikanska Representanthuskandidater, som själva ansvarar för sitt elektorala öde, kan tänkas göra en rationell utvärdering av olika kampanjteknikers effektivitet. I partidominerade politiska miljöer kan andra faktorer antas påverka valet av kampanjtekniker: önskemål och krav från partiet, en känsla av att omfattande kampanjinsatser har en symbolisk betydelse för demokratin, eller t o m en önskan att lära sig något från de personliga kontakterna (jfr Kavanagh 1970:90-112). I de flesta kampanjer, oavsett politisk miljö, finns också en osäkerhet om vilka tekniker som egentligen fungerar, vilket leder till en tendens att upprepa tidigare satsningar oberoende av om man tror att de har någon nämnvärd betydelse.

Med avstamp i vår Riksdagsundersökning 1985 kan vi pröva huruvida de svenska ledamöterna trots allt låter sitt kampanjarbete styras av en rationell värdering av teknikernas effektivitet. Om ledamöterna gör strikt väljarrationella överväganden bör det finnas ett positivt samband mellan beteende (rapporterat utnyttjande av olika kampanjtekniker) och bedömningen av i vilken utsträckning som partiernas kampanjaktiviteter respektive massmediernas valbevakning påverkar väljarnas val av parti.[10]

Det visar sig att sambandet mellan dessa variabler är mycket svagt (sambandsmåttet Pearson's r varierar mellan -.06 och +.12). Även om vår snabbanalys naturligtvis inte kan betraktas som en slutgiltig bevisföring, ger resultaten en klar antydan om att förklaringarna till ledamöternas uppträdande under kampanjerna får sökas på annat håll än i strikt rationella värderingar av det mest effektiva sättet att övertyga väljarna.

I stället för de väljarrationella faktorerna ligger det nära till hands att titta närmare på betydelsen av ledamöternas partitillhörighet. Partierna har olika organisatoriska och ideologiska förutsättningar, och kan genom åren ha utvecklat sinsemellan olika vanor när det gäller sättet att bedriva valkampanjer. Sådana vanor, eller *kampanjkulturer*, är också förenliga med föreställningen att osäkerheten om vilka tekniker som fungerar leder till att samma satsningar upprepas gång efter gång (Esaiasson 1990:386-416).

Resultaten i tabell 2, som visar hur ledamöter från olika partier prioriterat mellan kampanjteknikerna, ger ett blandat intryck. Visst finns det tydliga skillnader mellan partierna i valet av kampanjtekniker och i samlad aktivitetsnivå, men det råder också betydande enighet över partigränserna. Enigheten mellan partierna gör det troligt att det vid sidan av partiernas specifika traditioner finns en gemensam "övernorm" bland ledamöterna för hur kampanjerna skall bedrivas. Utöver de skilda erfarenheter som partitillhörigheten medför har det med åren utvecklats en konsensus om att exempelvis ett stort antal appelltal ingår i ledamöternas standarduppgifter under kampanjerna.

Tabell 9.2. Riksdagsledamöternas kampanjtekniker under valrörelserna efter partitillhörighet. Andel som rapporterar sig ha varit mycket aktiva (procent)

	1985						1988						
	partitillhörighet												
typ av aktivitet	v	s	c	fp	m	Samtl.	v	s	c	fp	m	mp	Samtl
Appelltal	85	62	68	66	73	67	83	52	57	90	58	39	60
Mötesanföranden	42	60	83	47	45	57	17	50	79	50	45	28	50
Arbetsplatsbesök	37	58	48	43	26	47	22	59	45	67	38	6	50
Presskonf/pressmed	21	2	49	22	32	18	11	3	50	33	25	11	18
Debattartiklar	0	4	24	18	30	13	0	4	33	26	22	17	14
Dörrknackning	5	8	0	4	3	5	6	3	0	0	7	0	3
Aktivitetsindex (medeltal)	11	11	13	11	12	12	10	11	13	13	12	9	12
Antal intervjuade	19	157	41	49	70	337	18	149	42	42	60	18	329

Kommentar: Men "mycket aktiv" menas ledamöter som rapporterar sig ha använt sig av den aktuella tekniken vid elva tillfällen eller fler (något av de två högsta svarsalternativen). "Aktivitetsindex" är ett sammanfattande mått för samtliga aktiviteter. Måttet kan variera mellan 0 och 24 (6 typer av aktiviteter med 4 svarskategorier).

Några av partiskillnaderna i tabell 2 är av särskilt principiellt intresse. Vänsterpartisterna, som har en svag organisation bakom sig och som saknar en lojal dagspress att vända sig till, förlitade sig i stor utsträckning på korta appelltal, höll sällan anföranden på organiserade möten och skrev få debattartiklar. Av vänsterradikala partiers sedvanliga tonvikt på arbetsplatsagitation märks inte mycket; förhållandevis få vänster-ledamöter besökte fabriker, vårdinstitutioner eller andra arbetsplatser. Sammantaget motsvarar vänster-ledamöternas kampanjer knappast den bild av intensiv agitation som ofta förknippas med socialistisk övertygelse; partiet har

kommit en lång väg sedan den franske statsvetaren Maurice Duverger (1957) formulerade sin teori om vänsterns överlägsna organisationsformer – den organisatoriska smittan från vänster! – utifrån det franska kommunistpartiets arbetsplatsceller.

Miljöpartisterna var mindre aktiva än andra ledamöter (genomsnittligt aktivitetsindex 9 jämfört med det samlade genomsnittet 12). Skillnaderna i förhållande till övriga ledamöter gäller dock i första hand de direkta personinriktade kampanjteknikerna. När det gäller mediekontakter, i synnerhet debattartiklar, var miljöpartisterna betydligt mer aktiva. Den låga totala aktivitetsnivån, och prioriteringen av mediekontakter kan kopplas till den speciella lösa organisationsform som gör miljöpartiet extra beroende av nyhetsmedierna för att nå ut till väljarna.

En ytterligare partiskillnad är att socialdemokratiska ledamöter rapporterar färre presskontakter och debattartiklar än i synnerhet borgerliga ledamöter. Skillnaden kan till en del förklaras av det svenska systemet med ersättare för ministrar och talmannen; ett tjugotal framstående socialdemokrater som kan förmodas ha använt sig av mediatekniker hade som ministrar personliga ersättare i riksdagen. Men även om vi tillfälligtvis låter ministrarna återta sina riksdagsplatser så har socialdemokraterna en låg andel medieaktiva (cirka 15 procent jämfört med mellan 18 och 50 procent bland borgerliga partier). Det tycks inom den stora socialdemokratiska riksdagsgruppen finnas en viss motvilja mot att prioritera medieinriktade kampanjtekniker. De borgerliga ledamöterna är i detta avseende bättre anpassade till att spela med dagens mäktiga massmedier.[11]

Fler förklaringar

Givet resonemangen i kapitlets upptakt är det inte så förvånande att vi hittat förklaringar till riksdagsledamöternas val av kampanjtekniker på både systemnivå (en gemensam "övernorm" för hur kampanjer skall bedrivas) och partinivå (kulturer inom partierna). Men ännu återstår att behandla ett tredje analytiskt tema: utrymmet för individuella variationer vid sidan av ledamöternas partitillhörighet. Finns det en mer nyanserad kampanjhistoria att berätta?

Den till synes enkla frågan reser en rad analytiska problem. (Följande tre stycken är något tekniska till sin karaktär. Den ointresserade kan gå direkt till tabell 3 och till efterföljande kommentarer med följande läsanvisning i bakhuvudet: ju högre siffror, desto starkare effekt har de aktuella förklaringsvariablerna.)

Till en början finns det närmast ett överskott av information på den beroende sidan av ekvationen: vi måste hantera inte mindre än 12 bero-

ende variabler (6 kampanjtekniker i två val). Den frestande möjligheten att skapa index över personliga respektive medieinriktade kampanjtekniker är tyvärr inte empiriskt försvarbar.[12]

På den oberoende sidan av ekvationen lider vi tvärtom av ett informationsunderskott: vi saknar en teori om den kausala ordningen mellan alla de tänkbara förklaringsfaktorer med anknytning till riksdagen, partierna, valkretsarna respektive ledamöternas personliga erfarenheter som vi vill pröva betydelsen av. För att lindra problemen med att ha ett tjugotal förklaringsvariabler i en enda multipel regressionsanalys – främst multikollinearitet och "mord" på variabler vars totala effekt huvudsakligen är förmedlad – har vi använt en stegvis elimineringsprocess. I de slutliga regressionsanalyser, som redovisas i tabell 3, ingår enbart variabler som har (1) en bivariat effekt och (2) en direkteffekt under kontroll för övriga variabler med bivariata effekter.

Den stegvisa proceduren har två fördelar som något mildrar avsaknaden av en teoretisk modell: antalet förklaringsvariabler begränsas till ett minimum, och vi får en chans att upptäcka variabler vars totala (bivariata) effekt kan misstänkas förmedlas via andra variabler.

De granskade faktorerna visar sig ha en åtminstone relativt god samlad förklaringskraft (andelen förklarad varians, R-kvadrat, som är ett mått på hur mycket av variationen som "förklaras" av de aktuella variablerna, löper mellan som högst 45 procent och som lägst 11 procent). Särskilt ifråga om mediekontakterna fångar variablerna in en hel del systematisk variation (genomsnittlig andel förklarad varians för 1985 och 1988 är 39 procent). Minst framgångsrika är variablerna på att förklara ledamöternas aktiviteter med korta appeltal (genomsnittlig andel förklarad varians 16 procent). I enlighet med tidigare resonemang kan resultatet tolkas som att den gemensamma "övernormen" föreskriver att samtliga ledamöter skall hålla ett visst antal appelltal, och att variationerna kring detta standarvärde främst är slumpartade.

Materialet bekräftar också att partitillhörigheten, i enlighet med föreställningen om särskiljande kampanjkulturer, har en unik effekt på ledamöternas val av kampanjtekniker. Även när vi bestämmer oss för att ta hänsyn till en rad övriga faktorer skiljer sig ledamöter från olika partier åt på ungefär det sätt som beskrevs i föregående avsnitt. Socialdemokratiska ledamöter är t ex mindre aktiva än övriga med att skriva insändare och ge presskonferenser.

En tredje, och i det här samanhanget högst intressant, slutsats är att de många signifikanta koefficienterna visar att det finns utrymme för systematiska individuella variationer mellan ledamöterna också i det partidominerade Sverige. En rad faktorer med anknytning till ledamöternas

valkretsar, personliga erfarenheter och politiska inflytandeposition påverkar valet av kampanjtekniker.

Tabell 9.3. Vad förklarar riksdagsledamöternas val av kampanjteknik? (regressionskoefficienter)

Förklaringsfaktor	Anföranden		Appelltal		Arbplatsbesök		Hembesök		Debattart		Presskonf	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988	1985	1988	1985	1988	1985	1988
Kön (manliga led)									.35			
Ålder (60 och under)			.28	.25	.45		.23		.28			
Utbildning (högskola)					-.32							
Tillfredsställelse med uppdraget som ledamot		.23										
Valkrets (ej storstad)	.28								.42	.43	.44	
Partitillhörighet												
vänster		-.44					-.60			-.63		
socialdemokraterna					.46		.66			-.74	-.91	-.63
centerpartiet		.28						-.76			.24	
folkpartiet			.49					-.90				
moderaterna	-.34				-.40							
miljöpartiet		-.35						-.82				
borgerlig									.81			.37
Partiledning	.24	.17	.21						.18	.18	.40	.28
Riksdagserfarenhet	.34				.28				.28			
Riksdagskändisar	.38	.47					-.45	-.29			.40	.55
Kampanjaktivitet (hög)	.64	.54	.60	.40	.69	.36	.41	.22	.38	.48	.58	.57
Förklarad varians	.26	.24	.13	.18	.29	.11	.19	.23	.34	.31	.45	.45

Kommentar: Siffrorna i tabellen är ostandardiserade regressionskoefficienter. Samtliga förklaringsvariabler har dikotomiserats och alla rapporterade koefficienter är signifikanta på minst .90-nivån. För detaljer, se Esaiasson och Holmberg (1993).

Låt oss dock börja med ett par faktorer som *inte* har någon betydelse i sammanhanget. Det mest slående är att erfarenheterna från riksdagen har marginell inverkan på kampanjarbetet. *Riksdagsledare* uppträder likadant som *riksdagsmeniga* (det finns heller ingen bivariat effekt att förmedla via andra variabler).[13] Senioritet, en egenskap som är viktig bland både brittiska MPs och amerikanska Representanthus-kandidater, har en självständig effekt i endast tre fall 1985, och då i omvänd riktning mot det förväntade (sittande ledamöter är mer aktiva än nykomlingar).[14] Inte heller en psyko-

logisk faktor som ledamöternas "personliga trivsel med arbetet som riksdagsledamot" har någon nämnvärd betydelse för kampanjarbetet; oavsett om ledamöterna trivs mycket bra eller mindre bra i Riksdagen arbetar de lika hårt på att erövra mandatet som folkvald representant.[15]

Till skillnad från maktstrukturen i Riksdagen inverkar den formella ställningen i *partierna* på kampanjarbetet. De centrala partiledningarna var något mer aktiva än övriga ledamöter med flera kampanjtekniker, kanske för att de känner ett extra personligt ansvar för valutgången, kanske för att de betraktas som extra attraktiva talare och kontaktpersoner med massmedierna. Delvis överlappande med partiledningarna är *riksdagskändisarna*. Denna grupp av nuvarande och tidigare maktinnehavare samt övriga av olika anledningar kända ledamöter, talade ofta på offentligt utlysta möten och var dessutom mycket aktiva med presskonferenser.[16] Den subalterna uppgiften att knacka dörr hos väljarna överläts däremot till andra ledamöter.

Av förklaringsfaktorer med anknytning till *valkretsarna* var ledamöter utanför Stockholm, Göteborg och Malmö mer aktiva än storstadsrepresentanterna med framför allt mediekontakter. Skillnaden antyder att det finns grund för vår tidigare misstanke att vanliga ledamöter huvudsakligen inriktar sig på lokala massmedier, ett diskussionsämne som vi snart får anledning att återkomma till.

Även en i högsta grad personlig egenskap som *ålder* inverkar på kampanjarbetet. Yngre ledamöter (gränsen har satts generöst till under 61 år) tenderar att vara mer aktiva än sina äldre kolleger, antagligen för att kampanjandet är ansträngande både kroppsligen och mentalt. *Könstillhörighet* är ytterligare en egenskap som kan ha viss betydelse för kampanjerna. I tabellsammanställningen redovisas bara två nämnvärda könsskillnader, men om vi granskar även bivariata effekter rapporterar manliga ledamöter i elva fall av tolv en högre aktivitetsnivå än sina kvinnliga kolleger. Taget bokstavligen betyder resultatet att manliga ledamöter är beredda att lägga manken till lite extra under kampanjerna. En förklaring skulle i så fall kunna vara att kvinnliga riksdagsledamöter slits särskilt hårt mellan kraven från politiken och det privata, och att dessa krav inte upphör bara för att det råkar pågå en valrörelse.[17]

Den sista förklaringsvariabel som skall tas upp är en allmän *aktivitetsfaktor*.[18] Det visar sig finnas en klar tendens bland ledamöter som är generellt aktiva, att också vara mycket aktiva med en specifik kampanjteknik (tolv signifikanta effekter av tolv möjliga). Resultatet kan mycket väl ges en substantiell tolkning. Det rör sig helt enkelt om en grupp ledamöter som verkligen trivs med kampanjerna, eller som känner en extra plikt att arbeta hårt med en bred uppsättning kampanjtekniker.[19] Men det finns också anledning att påminna om risken för att vissa ledamöter varit sär-

skilt benägna att överdriva sina insatser. Det är möjligt, säkert vet vi inte, att den allmänna aktivitetsfaktorn är uppblandad med en försvarlig dos mätfel.

Riksdagsledamöterna i nyhetsmedierna

Även om det inte alltid märks i valet av kampanjtekniker är det ingen tvekan om att nyhetsmedierna utövar en stark lockelse på parlamentskandidater. Att synas i medierna är visserligen ingen garanti för elektoral framgång – i fel sammanhang kan omfattande medieexponering stäcka den mest lovande politiska karriär – men inga andra kontaktkanaler till väljarna kan matcha egenskaperna att vara gratis, trovärdiga och nå ut till en stor publik.

De flesta kandidater får erfara att deras kärlek till medierna med den största publiken är obesvarad. En rad innehållsanalyser i olika länder visar att valbevakningen i nationella medier är ytterst exklusiv. I parlamentariska system är det ett fåtal partiledare som dominerar nyhetsmedierna under kampanjerna; både brittiska och kanadensiska studier har registrerat att partiledarna är huvudpersoner i ungefär hälften av nyhetsinslagen i TV, andelen är något lägre i pressen (Harrison 1988; Harrop 1988; Semetko 1991; Fletcher 1987). I amerikanska nationella medier fokuseras intresset på presidentvalet och ett fåtal senatsval; de 435 Representanthuskampanjerna är i det närmaste osynliga (Cook 1989; Hess 1991).

Den bästa chansen för enskilda kandidater är i stället att inrikta sig på lokala medier. Amerikanska lokaltidningar har beräknats ägna i genomsnitt 0.5 artiklar per dag åt en Representanthus-kampanj inom sitt bevakningsområde. Siffran rymmer dock betydande variationer. Sittande ledamöter i ovissa val i valkretsar med god passning till den lokala mediemarknaden bevakas utförligt. Utmanare i motsatta situationer förekommer endast undantagsvis i pressen (Clark and Evans 1983; Vermeer 1987; Kahn 1991). Motsvarande systematiska undersökningar saknas i parlamentariska system. Men impressionistiska bedömningar gör det troligt att parlamentskandidaterna spelar en framträdande roll i den lokala kampanjbevakningen.

Arbetar då svenska riksdagsledamöter under liknande mediala förutsättningar som sina kolleger utomlands? Beträffande den första hörnstenen i ledamöternas mediavärld – svårigheten att få utrymme i nationella medier – har Martin Bennulfs och Per Hedbergs bidrag till denna volym givit besked: riksdagsledamöterna har lika lite framgång som andra parlamentskandidater med att skaffa sig utrymme i nationella medier. Under kampanjerna 1985 och 1988 var partiledarna huvudaktörer i närmare fyra av tio nyhetsartiklar/inslag om politik. Övriga 345 riksdagsledamöter –

ledarna för de fyra oppositionspartierna tillhörde ju också Riksdagen – var huvudaktörer i endast drygt vart tionde inslag. Lika mycket utrymme (14 procent) fick regeringen och de enskilda statsråden (se också Holmberg och Esaiasson 1988).

Men om nu den nationella medievärlden är stängd för de flesta riksdagsledamöter, vilka möjligheter erbjuder då de lokala medierna? Eftersom Sverige med internationella mått mätt har förhållandevis väl utbyggda regionala och lokala mediemarknader finns det åtminstone goda strukturella förutsättningar för ett omfattande genomslag.

Valundersökningarnas innehållsanalyser innefattar enbart nationella medier varför analysen måste baseras på självrapporterade data. I Riksdagsundersökningarna 1985 och 1988 tillfrågades ledamöterna om hur ofta under valkampanjen som de blivit intervjuade i sex olika massmedier ordnade efter geografisk räckvidd: lokala/regionala tidningar, lokalradio, regional-TV, nationella tidningar, nationell radio och nationell TV. Resultaten i tabell 4 visar andelen ledamöter som rapporterar sig ha blivit intervjuade minst en gång i de olika medierna.[20]

Tabell 9.4. Riksdagsledamöternas genomslag i massmedierna under valrörelserna 1985 och 1988. Andel ledamöter som rapporterar sig ha blivit intervjuade i olika nyhetsmedier (procent)

	1985						1988						
	partitillhörighet												
Nyhetsmedia	v	s	c	fp	m	Samtl.	v	s	c	fp	m	mp	Samtl
Lokaltidningar	89	88	98	94	86	89	83	81	98	93	83	94	87
Lokalradion	79	67	85	88	76	75	78	67	93	88	77	82	76
Regional-TV	42	24	39	39	37	32	50	26	48	29	25	47	31
Rikstidningar	37	27	49	41	46	36	44	26	62	57	45	65	41
Riksradion	32	13	37	27	31	23	28	14	31	29	32	47	24
Sveriges Television	16	7	27	18	21	15	17	11	19	19	15	47	16
Antal intervjuade	19	156	41	49	70	337	18	149	42	42	60	17	328

Risken för överdrivna statussvar gör att resultaten måste tolkas med försiktighet. Men tendensen i materialet är så tydlig att jag vågar påstå att tidigare impressionistiska bedömningar får empiriskt stöd – riksdagsledamöterna får betydligt mycket större utrymme i lokala medier än i nationella. De allra flesta ledamöter rapporterar både 1985 och 1988 att de blivit intervjuade i lokala tidningar minst en gång (89 respektive 87 pro-

cent) och lokalradion (76 procent vid båda undersökningarna). Motsvarande siffror för nationella medier är avsevärt lägre (mellan 15 och 41 procent). De exakta skattningarna kan ifrågasättas, men knappast nivåskillnaderna.[21]

Regional-TV utgör ett intressant undantag från regeln att ledamöterna oftare får komma fram i lokala medier än i nationella medier. Det är något färre ledamöter som uppger sig ha blivit intervjuade i regional-TV än i nationella tidningar (skillnaden är som störst 1988, 31 procent jämfört med 41 procent). Resultatet framhäver att televisionen är ett exklusivt medium även på den regionala nivån, en erfarenhet som för övrigt också amerikanska kandidater fått göra.[22]

TV-mediets egenskaper är dock inte så unika att de överflyglar den geografiska dimension i nyhetsmediernas kampanjbevakning. En faktoranalys konfirmerar att ledamöternas utrymme i de nationella respektive lokala medierna förklaras av två olika faktorer (både 1985 och 1988 laddar de tre nationella medierna entydigt på en dimension, och de tre lokala medierna lika entydigt på en annan). Analysutfallet kan uttryckas mer konkret – riksdagsledamöterna har verkligen två olika medievärldar att relatera sig till under valkampanjerna.

Skillnaderna mellan partierna i rapporterat mediegenomslag är förhållandevis små. Den viktigaste avvikelsen är att socialdemokratiska ledamöter, som också bedrev de minst medieinriktade kampanjerna, i de flesta fall hade något svårare än andra ledamöter att bli uppmärksammade av nyhetsmedierna. Vidare verkar miljöpartisterna ha haft lätt att skaffa sig utrymme i framför allt de nationella medierna under kampanjen 1988. Huruvida vi här har registrerat en politisk snedvridning i nyhetsmediernas kampanjbevakning eller om det kan finnas andra förklaringar till skillnaderna i medial attraktionskraft skall vi strax diskutera.

För att summera så är huvudresultatet att de svenska riksdagsledamöterna arbetar under snarlika mediala förutsättningar som kandidater i andra politiska miljöe. Ledamöterna spelar en undanskymd roll i de nationella nyhetsmediernas kampanjbevakning men får relativt stort utrymme i lokala medier. Under det att den nationella mediavärlden – i synnerhet radio och TV – är förbehållen ett litet antal politiska ledarpersoner har ledamöterna en nästan garanterad inträdesbiljett till den lokala mediavärlden. Resultatet understryker intrycket från de föregående avsnitten om ledamöternas kampanjtekniker. Att representera partierna i de lokala medierna är en viktig, och ibland förbisedd, uppgift för ledamöterna vid sidan av de personinriktade väljarkontakterna.

Vilka får komma fram?

Med nuvarande valsystem är det förhållandevis oviktigt *vilka* kandidater som blir bevakade i nyhetsmedierna. Icke desto mindre ger en undersökning av vilka egenskaper som är förknippade med att uppmärksammas medialt information om förutsättningarna för riksdagsledamöternas kampanjer i ett mer personorienterat valsystem. En sådan analys ger också, som en bonuseffekt, indirekta upplysningar om massmediernas nyhetsvärderingsprinciper under kampanjerna.

En första observation från analyserna – som genomförts på motsvarande sätt som tidigare i kapitlet – är att våra utvalda faktorer har en god om än inte överväldigande samlad förklaringskraft (andelen förklarad varians är som lägst 32 procent och som högst 46 procent).[23] Det finns alltså en hel del systematisk variation i nyhetsmediernas val av vilka ledamöter som skall intervjuas. Vad mera är, variationen fångas in av ett begränsat antal faktorer som alla kan ges meningsfulla tolkningar.

Låt oss dock även denna gång börja med ett par faktorer som *inte* har någon betydelse i sammanhanget. I amerikanska undersökningar är "incumbency" (att sitta i Kongressen) en av de säkraste prediktorerna för att en kandidat blir uppmärksammad i medierna. Motsvarande egenskap har avsevärt mycket mindre betydelse i Sverige. Visserligen kan vi inte uttala oss om förlorande kandidater – vårt urval innehåller ju enbart framgångsrika kandidater – men varken 1985 eller 1988 blev etablerade ledamöter oftare intervjuade än debutanterna. Under förutsättning att en kandidat placerats på valbar plats fäster svenska nyhetsmedier ingen vikt vid hans erfarenheter (eller brist på erfarenheter) av riksdagsarbetet. Inte heller ledamöternas *maktposition* inom Riksdagen har någon betydelse; utskottsordföranden och andra riksdagsledare rapporterar sig ha blivit intervjuade ungefär lika ofta som andra ledamöter. Resultatet bekräftar en tidigare slutsats – valkampanjerna bedrivs enligt andra regler än det parlamentariska vardagsarbetet.

Partitillhörigheten har en speciell tolkning när det gäller mediernas valbevakning. Vi såg i förra avsnittet att socialdemokratiska ledamöter intervjuats mindre ofta än borgerliga ledamöter. I den utsträckning effekten kvarstår under hänsynstagande till andra relevanta variabler kan det tolkas som en politisk snedvridning i nyhetsbevakningen (socialdemokratiska ledamöter är underrepresenterade av ingen annan anledning än att det är socialdemokrater). Nu visar det sig dock att de allra flesta partiskillnaderna försvinner i våra modeller. Det enda exemplet på partipolitisk nyhetsvärdering gäller miljöpartistiska ledamöter under kampanjen 1988. I denna unika kampanj med, som vi snart kommer att se, extrem uppmärksamhet för miljöfrågor betraktade särskilt nationella nyhetsmedier miljöpartisterna

som "oproportionerligt" intressanta intervjuobjekt (b-värde 1.37, vilket kan tolkas som att mp-ledamöterna gav 1.37 fler intervjuer än övriga ledamöter under kontroll för en mängd andra variabler).

Till skillnad från maktposition i Riksdagen är formellt ledarskap i *partierna* en plusfaktor när det gäller att bli bevakad i medierna (för 1985 är b-värdet .64 bland lokala medier och .71 bland nationella medier). I enlighet med den speciella medielogiken att nyheter bör personifieras ges extra uppmärksamhet inte bara åt partiordförandena utan också åt andra personer i partiledningarna.[24] Att "ledarskaps-effekten" återfinns bland både nationella och lokala medier 1985 är en konsekvens av att partiledningarna, till skillnad från vanliga ledamöter, kampanjar över hela landet och inte bara inom den egna valkretsen.

Geografisk tillgänglighet, definierat som ledamöternas valkretstillhörighet, är ytterligare en faktor av betydelse. Som kunde förväntas blir ledamöter från valkretsar utanför de tre största städerna oftare uppmärksammade i lokala medier (b-värden 1.09 respektive 1.47). Men analysen visar också att ledamöter utanför storstäderna är handikappade i de nationella medierna (b-värde -.96 respektive -.63). En detaljerad analys visar att effekten inte bara gäller pressen (den nationella pressen fungerar som lokaltidningar i storstäderna) utan också radio och TV. Det verkar onekligen som om närhet till inspelningsstudios är en faktor när de nationella etermedierna bestämmer vilka ledamöter som skall intervjuas.

Av ledamöternas sociala kännetecken är *kön* av särskilt intresse. Amerikanska studier har visat att kvinnliga senatskandidater är systematiskt underrepresenterade i pressens valbevakning (Kahn and Goldenberg 1991). Samma diskriminerande mönster återfinns även i Sverige. Resultaten berättar om en signifikant könsskillnad i kampanjbevakningen 1985 (b-värden .53 bland lokala medier och .74 bland nationella medier). I kampanjen 1988 kompliceras bilden av att miljöpartiet, som kvoterar sina kandidater, fick stort medialt utrymme. Men när miljöpartisterna exkluderas från analysen återfinns en könsskillnad även 1988 (b-värden .44 respektive .41). Det skall erkännas att effekten inte är överväldigande stark, och att vi inte kan utesluta risken för att männen rapporterar överdrivna mediekontakter, men det tycks som om kvinnliga ledamöter har en extra barriär att passera innan de släpps in i medievärlden.[25]

Analysen kanske viktigaste resultat är dock att det finns en oberoende kampanjeffekt. Ledamöter som arrangerar många presskonferenser eller skriver många debattartiklar får betalt i form av ökad mediebevakning (b-värden mellan .69 och 1.20). Även primärt personinriktade kampanjtekniker som att hålla offentliga anföranden och korta appelltal ger extra medial uppmärksamhet (b-värden mellan .35 och .80). Resultaten bekräftar den etablerade sanningen att nyhetsmedierna arbetar efter bestämda rutiner och

att många artiklar initieras av nyhetskreatörer. En riksdagsledamot har därmed viss kontroll över sitt mediala öde; hårt arbete kan kompensera ogynnsamma förutsättningar.

Mediernas rutinmässiga arbetsformer ger mening även åt den sista systematiska förklaringsfaktorn i vår modell – *politiskt kändisskap* (b-värden bland lokalmedier .61 respektive 1.88 och bland nationella medier 1.78 respektive 2.82). Medierna har helt enkelt vant sig vid att intervjua ett antal politiska kändisar utan att dessa behöver vidtaga några särskilda åtgärder jämfört med sina kollegor (kanske för att de är nuvarande eller tidigare makthavare, kanske för att deras personlighet passar för medieframträdanden, kanske för att de en gång i tiden odlat sina mediekontakter). Den bakomliggande redaktionella principen kan uttryckas med överste Renaults replik från filmklassikern Casablanca: "Major Strasser has been shot. Round up the usual suspects."

Kampanjteman

Om ländervariationerna i parlamentskandidaternas kampanjtekniker och relationer till nyhetsmedierna är förhållandevis små så är skillnaderna desto större ifråga om kampanjernas *innehåll*. Ur forskningen på området, som visserligen är sporadisk och icke-kumulativ, kan åtminstone tre dimensioner av olikheter urskiljas: förhållandet mellan nationella och lokala budskap, prioriteringen av sakfrågor jämfört med personliga egenskaper samt graden av homogenitet inom partierna.

Med all sannolikhet representerar Representanthus-kandidater en ytterlighet inom samtliga tre dimensioner: de betonar lokala budskap framför nationella, de ger högre prioritet åt personliga egenskaper än åt sakfrågor, och deras val av kampanjteman görs relativt självständigt i förhållande till partiet i övrigt.[26]

Bland europeiska kandidater är vanligen mönstret det motsatta: nationella faktorer dominerar över lokala, sakfrågor över personliga egenskaper och partiorganisationerna har stort inflytande över vilka kampanjteman som skall betonas. Inom denna allmänna ram finns dock betydande variationer. Exempelvis motiverar det irländska valsystemet med personval i små homogena valkretsar kandidaterna att lägga stor tonvikt vid lokala budskap i sina kampanjer. Det är heller inte så att det alldeles saknas hänvisningar till personliga egenskaper i europeiska kampanjer. Således omnämner tre av fyra brittiska kandidater sina personliga erfarenheter i de broschyrer som traditionellt distribueras i början på kampanjerna, och partiledarnas kvalitéer tas upp i mellan vart fjärde och vartannat fall.[27]

Givet partiernas starka ställning och valsystemets utformning med riksproportionalitet och stora valkretsar kan vi förvänta oss att svenska riksdagsledamöter uppträder som närmast inverterade amerikanska kandidater i fråga om valet av kampanjteman (nationella budskap framför lokala, sakfrågor framför personliga egenskaper, samt starkt partiinflytande). I det följande skall vi genom att studera ledamöternas "budskap" till väljarna under kampanjerna 1985 och 1988 pröva om antagandet håller streck. Basen för analyserna är en öppen enkätfråga om "vilka frågor och problem som ledamöterna betonade mest inför årets val". Svaren har kodats efter ett detaljerat kodschema med närmare 200 kategorier som här slagits samman till 28 kampanjteman.[28]

Resultaten i tabell 5 uppfyller även högt ställda förväntningar på empirisk bekräftelse. Vi får leta långt ner på listan över ledamöternas kampanjteman innan vi hittar "lokala frågor" (2 procent 1985 och 1 procent 1988), och "personliga egenskaper" saknas helt och hållet; inte en enda ledamot rapporterar sig ha betonat sina personliga egenskaper under kampanjerna! Det enda sammanhang där "egenskaper" uppmärksammas i nämnvärd utsträckning gäller partier och inte personer, mer precist partiernas regeringskvalitéer, som betonades av ett mindre antal socialdemokrater (positivt om egna partiet) och vänsterledamöter (negativt om de borgerliga partierna).

Sant är att det finns metodologiska invändningar att göra. Vår analys riskerar exempelvis att missa lokala "vinklingar" av nationella frågor, och det är också tänkbart att kandidaterna har givit viss uppmärksamhet åt lokala frågor vid sidan av de dominerande nationella problemen.[29] Vidare har frågeformuleringen om "vilka teman och problem som betonades" minskat benägenheten att nämna personliga egenskaper. Men resultaten är så entydiga, och så i överensstämmelse med annan tillgänglig information, att det inte råder någon tvekan om slutsatsen – i skarp kontrast gentemot amerikanska kandidater handlar riksdagsledamöternas kampanjer till allra största delen om *nationella sakfrågor.*

Beträffande partiernas inflytande över ledamöternas val av kampanjteman får vi lita till mer indirekta utvärderingskriterier. Precis som kunde förväntas om partiinflytandet är starkt så tenderar ledamöterna att koncentrera sig på ett fåtal sakfrågor; både 1985 och 1988 hade varje parti en profilfråga som betonades av minst hälften av ledamöterna (exempelvis betonade 88 procent av centerpartisterna miljöfrågan 1988). Och en detaljerad analys, inte redovisad i tabellen, bekräftar att de allra flesta ledamöter (87 procent 1985, 84 procent 1988) betonade två eller fler av partiets fem viktigaste sakfrågor.[30] Sammantagna visar resultaten att det råder en betydande homogenitet inom partierna. Huruvida partipiskan är den *enda* faktorn av betydelse för ledamöternas val av kampanjteman skall vi återkomma till.

Tabell 9.5. Riksdagsledamöternas oftast betonade frågor och problem i kampanjarbetet inför 1985 och 1988 års valrörelser (procent)

	1985						1988						
	partitillhörighet												
Frågor och problem	v	s	c	fp	m	Samt.	v	s	c	fp	m	mp	Samtl
Ekonomi	21	52	44	50	45	47	6	34	14	21	14	28	24
Vänster-högerideologi	68	31	15	46	45	36	59	15	48	21	28	39	26
Arbetslöshet	58	55	46	27	10	41	6	28	2	0	0	0	13
Miljö	47	29	80	27	4	31	59	55	88	45	42	83	57
Socialpolitik	0	36	12	46	29	30	6	22	26	62	33	11	28
Skatter	11	11	10	21	75	25	12	15	43	55	51	6	30
Familjepolitik	16	11	59	25	24	22	18	31	31	17	35	6	28
Fred, försvar, etc	21	17	5	25	13	16	0	7	8	21	30	11	13
Offentliga sektorns storlek/systemskifte	5	20	0	0	12	12	29	8	0	10	9	0	8
Regionalpolitik	0	9	51	9	13	14	24	7	38	2	11	22	13
Pensioner/Äldrevård	0	3	2	31	0	6	0	10	10	17	2	0	8
Moralfrågor	0	1	0	4	1	2	0	1	12	2	4	0	3
Utbildning	0	8	15	2	18	10	18	13	48	12	9	11	17
Bostadspolitik	5	4	2	2	7	4	24	11	2	5	9	0	9
Arbetsmiljö	0	1	0	0	0	0	18	30	0	0	0	0	14
Kärnkraft/Energi	5	2	7	0	0	2	0	1	2	0	7	39	4
Löntagarfonder	0	0	2	6	12	4	0	0	0	0	2	0	0
Lag och ordning	0	2	0	4	12	4	0	3	2	10	28	6	8
Flyktingfrågor	11	2	0	2	1	2	0	3	2	10	0	6	3
Jämställdhet	11	9	0	7	0	6	18	5	2	2	4	0	4
EG	0	0	0	0	0	0	12	0	0	5	19	17	5
Transporter	0	1	2	4	1	1	18	2	14	2	7	28	7
Partiets program	0	1	2	2	0	1	0	14	2	2	0	6	7
Partiernas kvaliteter	11	3	0	5	0	2	0	0	0	0	0	0	0
Regeringsfrågan	11	6	0	8	0	4	6	9	0	2	0	0	5
Lokala frågor	0	1	0	0	4	2	0	0	2	0	4	0	1
Övrigt	5	1	6	8	4	4	12	87	12	4	0	8	
Antal intervjuade	19	157	41	48	67	337	17	143	42	42	57	18	319

Ehuru de principiella grunderna för ledamöternas väljarbudskap är stabila, avslöjar en granskning av de prioriterade sakfrågorna stora skillnader mellan kampanjerna 1985 och 1988. Kampanjen 1985 handlade om ett flertal traditionella sakfrågor som ekonomi (47 procent), arbetslöshet (41 pro-

cent), vänster-högerideologi (36 procent), socialpolitik (30 procent) och skatter (25 procent). Den enda allvarliga utmaningen mot vad statsvetare numera brukar kalla "old politics" var miljöfrågan (betonad av 31 procent av ledamöterna). I kampanjen 1988 var däremot miljön den helt dominerande sakfrågan. Medan mer än hälften av ledamöterna (57 procent) talade miljöpolitik under kampanjen, prioriterades den vanligaste traditionella sakfrågan, skatterna, av mindre än en tredjedel av ledamöterna (30 procent). Ekonomin, den mest uppmärksammade frågan 1985, hamnade först på sjätte plats (24 procent).

Växlingen från "old politics" till "new politics", och från en flerfrågekampanj till en enfrågekampanj, illustrerar att valkampanjerna ställer stora krav på ledamöternas anpassningsförmåga. Problemet ur den representativa demokratins synvinkel är att flexibilitetens närmaste granne heter "Opportunism".

Att skapa partiernas profil

Den relativa homogeniteten i ledamöternas val av kampanjteman påverkar förutsättningarna för partiernas opinionsbildning. Genom att varje parti talar med en och samma tunga över hela landet blir det lättare att skapa en enhetlig sakfrågeprofil i väljarnas ögon. Frågan är bara om ledamöternas ansträngningar har annat än marginell betydelse när det gäller att profilera partierna.

Vi kan börja analysera detta komplicerade ämne med hjälp av material från de statsvetenskapliga väljarundersökningarna. I 1985 och 1988 års undersökningar ställdes en öppen intervjufråga om vilka sakfrågor som vart och ett av partierna hade betonat under valrörelsen. Frågan mäter alltså partiernas sakfrågeprofiler i väljarnas ögon och är inte direkt relaterad till röstningen. I tabell 6 redovisas väljarnas uppfattningar om vilka fem sakfrågor som partierna betonade mest, samt dessa sakfrågors rangordning i ledamöternas kampanjer. Observera att jämförelserna gäller valmanskåren som helhet, inte partiernas egna väljare.[31]

Analysen ger ett blandat utfall. Det finns en alldeles klar tendens bland väljarna att uppfatta att partierna prioriterat just de sakfrågor som ledamöterna lagt tonvikt vid. Den genomsnittliga rangordningen bland ledamöterna av väljarnas uppfattade "topp-fem-frågor" varierar mellan 3.4 och 7.4, vilket är avsevärt mycket närmare den perfekta överensstämmelsen 2.5 (väljarna uppfattade att partierna prioriterade exakt de fem sakfrågor som ledamöterna prioriterade högst) än den sämsta tänkbara passningen 26.0 (de sakfrågor som väljarna uppfattade att partierna prioriterade skulle av ledamöterna ha placerats på platserna 24-28 bland våra definierade kam-

Tabell 9.6. Väljarnas uppfattning om vilka frågor som betonades av partierna under valrörelserna 1985 och 1988 (rangordningen för respektive sakfråga bland riksdagsledamöterna från det aktuella partiet anges inom parentes)

1985

Vänsterpartiet		Socialdemokraterna		Centerpartiet	
1. Skatter	(7) *	1. Arbetslöshet	(1)	1. Miljö	(1)
2. Arbetslöshet	(2)	2. Socialpolitik	(4)	2. Familjepolitik	(2)
3. Ideologi	(1)	3. Ekonomi	(2)	3. Löntagarfonder	(12) *
4. Familjepolitik	(6) *	4. Familjepolitik	(6) *	4. Regionalpolitik	(3)
5. Miljö	(3)	5. Löntagarfonder	(24) *	4. Skatter	(8) *
				4. Socialpolitik	(7) *
Genomsnitt bland ledamöterna	3.8		7.4		6.6
Folkpartiet		Moderaterna			
1. Pensionärsfrågor	(4)	1. Skatter	(1)		
2. Familjepolitik	(7) *	2. Löntagarfonder	(9) *		
3. Socialpolitik	(2)	3. Ideologi	(2)		
4. Arbetslöshet	(5)	4. Socialpolitik	(4)		
5. Ideologi	(3)	5. Ekonomi	(2)		
Genomsnitt bland ledamöterna	4.2		3.6		

1988

Vänsterpartiet		Socialdemokraterna		Centerpartiet	
1. Skatter	(7) *	1. Familjepolitik	(3)	1. Miljö	(1)
2. Miljö	(3)	2. Miljö	(1)	2. Skatter	(4)
3. Socialpolitik	(13) *	3. Arbetslöshet	(5)	3. Familjepolitik	(6) *
4. Familjepolitik	(6) *	4. Skatter	(7) *	4. Kärnkraft	(13) *
5. Ideologi	(3)	5. Socialpolitik	(6) *	5. Regionalpolitik	(5)
5. Arbetslöshet	(2)				
Genomsnitt bland ledamöterna	3.8		4.4		5.8
Folkpartiet		Moderaterna		Miljöpartiet	
1. Skatter	(2)	1. Skatter	(1)	1. Miljö	(1)
2. Familjepolitik	(7) *	2. Försvar etc	(5)	2. Kärnkraft	(2)
3. Socialpolitik	(1)	3. Ideologi	(6) *	3. Ideologi	(2)
4. Miljö	(3)	4. Familjepolitik	(3)	3. Familjepolitik	(9) *
5. Pensionärsfrågor	(7) *	5. Miljö	(2)	3. Skatter	(9) *
Genomsnitt bland ledamöterna	4.0		3.4		4.6

Kommentar: Tabellen skall läsas på följande sätt: Väljarna ansåg att "Skatter" var den fråga som vänsterpartiet betonade mest under valrörelsen 1985. Bland vänsterpartiets riksdagsledamöter, däremot, var skatterna blott den sjunde mest betonade frågan under valrörelsen. Vidare var den genomsnittliga rangordningen bland riksdagsledamöterna för de fem frågor som väljarna ansåg att vänsterpartiet betonat mest 3.8 (om väljarna hade ansett att partiet betonas just samma fem frågor som riksdagsledamöterna prioriterat skulle rangordningen ha varit 2.5). (*) markerar att sakfrågan inte tillhörde de fem högst prioriterade bland ledamöterna. Uppgifterna om väljarnas uppfattningar om partiernas profilfrågor är hämtade från Holmberg och Gilljam (1987) och Gilljam och Holmberg (1990).

panjteman).[32] En annan indikator på att ledamöternas prioriteringar har en viss inverkan är att ledamöternas "sakfråga nummer ett" 10 gånger av 12 återfinns bland väljarnas "topp tre", ofta allra högst upp på listan. Endast i ett fall (folkpartiet 1985) finns inte ledamöternas topprioriterade sakfråga (ekonomin) med bland väljarnas topp-fem.

Men, som markeringarna med asterisk (*) visar, finns också undantag från regeln om god överensstämmelse. Ofta rör det sig om att väljarna kopplar samman partierna med "gamla" sakfrågor från tidigare kampanjer (exempelvis löntagarfonder och socialdemokraterna, centern och moderaterna i kampanjen 1985). En annan "felkälla" är att väljarna fastnar för enklare slagord, som inte betonats så ofta av ledamöterna (exempelvis på sådana slagord gäller vänstern och skatter 1985 "bort med moms på maten", samt folkpartiet och pensionärsfrågor 1988 "eget rum i långvården").

Som ofta blir den sammanfattande utvärderingen beroende av förväntningarna. Bedömningen här är att resultaten uppfyller nödvändiga villkor för att ledamöternas kampanjer skall kunna ha en självständig effekt på hur väljarna uppfattade partiernas valprofiler. Naturligtvis behövs ytterligare studier med kontroll för bland annat partiledarnas prioriteringar innan vi kan uttala oss med säkerhet. Men tills vidare är arbetshypotesen att ledamöterna lämnar mer än ett marginellt bidrag till partiernas opinionsbildning under valkampanjerna. Med ledning av tidigare analyser i kapitlet kan vi också peka ut en sannolik kanal för inflytandet – de lokala nyhetsmedierna.

Plikttrogna partimegafoner?

Partierna har uppenbarligen ett starkt inflytande över de enskilda riksdagsledamöternas val av kampanjteman. För det gemensamma bästa förväntas ledamöterna samarbeta och betona de sakfrågor partiledningarna finner lämpliga. Ändå har vi genom hela kapitlet funnit individuella variationer mellan ledamöterna vid sidan och utöver partigränserna. Frågan är nu om de individuella faktorerna har någon betydelse också för ledamöternas val av kampanjteman.

Det möter inga problem att peka ut faktorer som kan motivera ledamöterna att göra egna prioriteringar av kampanjteman. Valkretsens intressen och kontakter med intresseorganisationer är bara två exempel. I det följande skall vi dock koncentrera oss på ledamöternas egna preferenser inom politiken, med baktanken att dessa i stor utsträckning fångar in bakomliggande faktorer. Mer precist skall vi ställa partiernas krav på enhetlighet mot ledamöterna personliga intresseområden inom politiken och mot ledamöternas specialområden i Riksdagsarbet.

Analyserna har genomförts separat för var och en av de vanligaste sakfrågorna i kampanjerna 1985 och 1988 (16 stycken i båda kampanjerna). För varje sakfråga har vi gjort en bedömning av vilka partier som önskar se frågan prioriterad i kampanjen. Med ledning av två öppna enkätfrågor har vi också avgjort om de enskilda ledamöterna är personligen intresserade av den aktuella sakfrågan, och om den tillhör ledamöternas specialområden i Riksdagen. Vi har alltså estimerat sammanlagt 32 regressionsekvationer med dikotoma beroende variabler (ledamöterna betonar/betonar inte den aktuella sakfrågan) samt minst tre oberoende (dikotoma) variabler (fler om mer än ett parti har bedömts prioritera sakfrågan).[33]

En första lärdom att göra av analyserna har att göra med partiernas starka inflytande över ledamöternas val av kampanjteman. I enlighet med partiets önskemål tenderade exempelvis socialdemokratiska ledamöter att betona ekonomi, arbetslöshet, familjepolitik och bostadspolitik oberoende av om de var personligen intresserade av dessa frågor eller om de arbetade med frågorna i Riksdagen. Motsvarande mönster återfinns inom samtliga partier.

Men intressant nog hittar vi också exempel på begränsningar i partiernas inflytande. I några sakfrågor där partiet "borde" ha gjort sin vilja gällande saknas partieffekter. I synnerhet tycks vänsterledamöter ha gjort självständiga val av kampanjteman. Begränsningarna i partiledningens inflytande kan tänkas avspegla en allmän upplösningstendens inom vänsterns riksdagsgrupp som ibland uppmärksammats i debatten.[34]

En andra lärdom av analyserna är att vi återigen kan registrera individuella variationer vid sidan av ledamöternas partitillhörighet. Ledamöter som har ett personligt intresse för en viss sakfråga tenderar att betona denna sakfråga i sina kampanjer oavsett om den tillhör partiets kärnfrågor eller inte. Denna intresseeffekt återfinns i 31 av 32 undersökta sakfrågor 1985 och 1988 (undantaget är bostadspolitik 1988).

Av de båda intressevariablerna har ledamöternas personliga intresseområden i politiken mer systematiska effekter än deras specialområden i riksdagsarbetet (25 signifikanta effekter av 32 jämfört med 16 av 32). Resultatet kan ses som en konsekvens av att det parlamentariska vardagsarbetet ofta tvingar ledamöterna att engagera sig i ämnen som ligger vid sidan av vad man helst vill syssla med, och som kanske heller inte lämpar sig för politisk propaganda. Valkampanjerna innebär en möjlighet för ledamöterna att engagera sig i sakfrågor som man personligen betraktar som politiskt viktiga.[35]

Förekomsten av en intresseeffekt i valet av kampanjteman skall inte tolkas som att ledamöterna gör en tyst revolt mot partiet, utan skall snarare ses som ett komplement till partilojaliteten. Eftersom de flesta ledamöter (95 procent både 1985 och 1988) betonar mer än en sakfråga går

det att förena rollerna som partilojalist och individualist. Man kan tänka sig scenariot att ledamöterna följer partilinjen och betonar en eller ett par av partiets huvudfrågor, men att man därutöver väljer att ta upp en egen käpphäst. Partiernas megafoner javisst, men i valkampanjerna höjer ledamöterna också sina individuella röster.

Ytliga opinionsopportunister?

Det är lätt att ironisera över politikers beteende under valkampanjer. Vi såg i ett tidigare avsnitt hur snabbt de svenska riksdagsledamöterna ställde om från "old politics" till "new politics"; medan man 1985 talade om ekonomiska problem, arbetslöshet och sociala välfärdsfrågor hade man 1988 förvandlats till miljöaktivister som betonade risken för ekologisk kollaps.[36]

I kombination med partiernas krav på plikttrogen tjänsteutövning antyder sådana skiften att ledamöternas val av kampanjteman inrymmer ett betydande mått av *opinions-opportunism*. Opportunismen skulle bestå i att ledamöterna betonar de ämnen som för tillfället tycks engagera väljarna utan att bekymra sig om varken historien eller framtiden. I extrema fall skulle det endast finna svaga samband mellan ledamöternas sakfrågeprioriteringar i två efterföljande kampanjer, och mellan budskapet under kampanjerna och beteendet under den följande mandatperioden. Visserligen har studier i olika länder visat att *partierna* tenderar att uppfylla sina flesta konkreta vallöften. Men veterligen har aldrig någon studerat konsistensen i enskilda ledamöters uppträdande.

Svenska riksdagsledamöter kan sägas ha relativt starka incitament för att uppträda som opinionsopportunister. Valsystemet gör att det nästan uteslutande är partiets gärningar som granskas av väljarna; enskilda ledamöter behöver inte av elektorala skäl känna några restriktioner i sitt uppträdande. En snabbanalys ger också viss grund för misstanken om opportunism i valet av kampanjteman. Ledamöter som betonade 1985 års "hetaste" sakfrågor (ekonomi och arbetslöshet) hade större sannolikhet än övriga ledamöter att betona miljöfrågan 1988 (60 respektive 65 procents sannolikhet jämfört med genomsnittet 50 procent för övriga drygt 20 kampanjteman).

I det följande skall vi, avslutningsvis, ta en närmare titt på konsistensen i riksdagsledamöternas uppträdande under valkampanjerna 1985 och 1988. Det ovanstående resonemanget kan preciseras till två typer av opinionsopportunism. För det första kan ledamöterna hoppa på en sakfråga (t ex miljön) som man aldrig tidigare intresserat sig för. För det andra kan ledamöterna efter valdagen släppa de sakfrågor man betonat under kampanjen. Låt oss benämna de båda typerna av opinionsopportunism för att

"hoppa på de hetaste frågorna" respektive att "hoppa av de kallnande frågorna".

Resultaten i tabell 7 och 8, som baseras på vår panel av ledamöter från 1985 och 1988, visar i vilken utsträckning ledamöterna gjort sig "skyldiga till" de båda typerna av opinionsopportunism. Analysen av tendensen att hoppa på nya sakfrågor (tabell 7) utgår från ledamöternas val av kampanjteman 1988. Vi undersöker helt enkelt huruvida ledamöterna har visat intresse för den aktuella sakfrågan vid något av tre tidigare tillfällen: under kampanjen 1985, som personligt intresseområde 1985 eller i riksdagsarbetet under mandatperioden 1985-1988 (det sistnämnda genom att lägga fram en motion, ställa en interpellation/enkel fråga eller att delta i kammardebatten).

På motsvarande sätt utgår analysen av tendenserna att släppa kallnande sakfrågor (tabell 8) från ledamöternas kampanjteman 1985. Vi undersöker sedan huruvida ledamöterna har visat intresse för den aktuella sakfrågan vid något av tre senare tillfällen: i riksdagsarbetet under mandatperioden 1985-1988, under kampanjen 1988 eller som personligt intresseområde i politiken 1988. För enkelhets skull koncentreras analyserna till fyra breda ämnesteman: *ekonomi* (en sammanslagning av de tidigare kategorierna ekonomi, arbetslöshet, skatter och bostäder), *miljö* (miljö, energi och transporter), *internationella frågor* (fred, försvar, säkerhet och EG) och *social välfärd* (social välfärd, familjepolitik, pensioner).

Kanske något överraskande visar sig ledamöterna klara utvärderingen mycket bra. De flesta ledamöter (mellan 85 och 99 procent) hade visat tidigare intresse för sitt kampanjtema från 1988, och kan således enligt våra kriterier inte sägas ha *hoppat på* heta sakfrågor. Likaledes fortsatte de flesta ledamöter (88 till 98 procent) att visa något intresse för sitt kampanjtema efter valet 1985, och kan därmed inte beskyllas för att ha *hoppat av* kallnande sakfrågor. Resultaten rycker undan grunden för åtminstone de värsta cynismerna om inkonsistent uppträdande hos de folkvalda representanterna.

Sedan de allvarligaste anklagelserna kunnat avföras finns det dock anledning att titta närmare på de finstilta analysresultaten; i det lilla formatet visar ledamöterna tendenser att framför allt hoppa på heta sakfrågor (tabell 7). Det tydligaste exemplet gäller "internationella frågor", där 15 procent av de som betonade sakfrågan under kampanjen 1988 inte hade visat något tidigare intresse. En närmare analys visar att nykomlingarna till största delen (80 procent) bestod av moderata ledamöter som, högst antagligen på partiets anmaning, tog upp frågan om EG utan att ha en personlig historia i ämnet.

Tabell 9.7. Hoppar riksdagsledamöterna på de "heta" sakfrågorna under valrörelserna? Andel ledamöter som vid något tidigare tillfälle visat intresse för de kampanjfrågor de själva prioriterade under valrörelsen 1988 (procent).

Sakområde	Specialområde i politiken 1985	Valrörelsen 1985	Riksdagen 1985-1988	Minst en gång 1985-1988	Andel som betonade frågan under valrörelsen 1988	
Ekonomi	81	88	96	99	66	(n=218)
Miljö	47	51	93	96	58	(n=218)
Utrikespolitik	51	27	80	85	19	(n=218)
Socialpolitik	50	66	82	91	53	(n=218)

Kommentar: Basen för procentberäkningarna är antalet ledamöter som betonade respektive sakfråga under valrörelsen 1988. Tabellen skall läsas på följande sätt: 81 procent av ledamöterna som rapporterar sig ha betonat ekonomiska frågor under valrörelsen 1988 hade ekonomin som ett specialområde i politiken redan 1985, 88 procent betonade ekonomin redan under valrörelsen 1985, 96 procent agerade i ekonomiska frågor i Riksdagen under mandatperioden 1985-1988, och 99 procent hade intresserat sig för frågan vid minst ett av de tre föregående tillfällena.

Tabell 9.8. Hoppar riksdagsledamöterna av "kallnande" sakfrågor efter valrörelserna? Andel ledamöter som fortsatte att visa intresse för de kampanjfrågor de prioriterade under valrörelsen 1985 (procent)

Sakområde	Riksdagen 1985-1988	Valrörelsen 1988	Specialområde i politiken 1988	Minst en gång 1985-1988	Andel som betonade frågan under valrörelsen 1985	
Ekonomi	94	72	61	98	82	(n=218)
Miljö	92	86	54	97	34	(n=218)
Utrikespolitik	70	33	61	94	15	(n=218)
Socialpolitik	78	67	44	88	52	(n=218)

Kommentar: Basen för procentberäkningarna är antalet ledamöter som betonade respektive sakfråga under valrörelsen 1985. Tabellen skall läsas på följande sätt: 94 procent av ledamöterna som betonade ekonomiska frågor under valrörelsen 1985 agerade i frågan i Riksdagen under mandatperioden 1985-1988, 72 procent betonade frågan även under valrörelsen 1988, 61 procent hade frågan som ett specialintresse 1988 och 98 procent intresserade sig för frågan vid minst ett av de tre efterföljande tillfällena.

I miljöfrågan, som på förhand kunde misstänkas vara ett särskilt frestande område för opinionsopportunister, kan de flesta sakförarna (93 procent) hänvisa till ett intresse i riksdagsarbetet 1985-1988, men en detaljerad titt avslöjar att engagemanget tenderade att växa allteftersom valkampanjen

närmade sig (andelen aktiva i miljöfrågan ökade från 72 till 78 procent under mandatperiodens gång). Även ifråga om ekonomiska ämnen uppträder ledamöterna som opinionsopportunister skulle göra. Som kunde förväntas med ett "avhettat" ämnesområde tillkom få nya talesmän i kampanjen 1988 (88 procent av de som betonade ekonomin hade gjort det även i den föregående kampanjen, jämfört med 27 och 51 procent i "hetare" ämnesområden som internationella frågor och miljön).

När det gäller ledamöternas benägenhet att hoppa av sakfrågor efter kampanjen, den andra och kanske mer allvarliga formen av opinionsopportunt uppträdande, är det svårare att hitta anklagelsegrunder. Att relativt få ledamöter (70 procent) följer upp internationella frågor i riksdagsarbetet kan t ex förklaras med att det ställer sig svårare att motionera om försvarskostnader än om detaljer i skattelagstiftning eller andra ekonomiska ämnen. Den förmodligen svagaste punkten i sammanhanget är att "bara" tre av fyra ledamöter (78 procent) fortsatte att intressera sig för sociala välfärdsfrågor i Riksdagen efter kampanjen (nivån är densamma inom samtliga partier). Sammantaget tyder dock resultaten på att enskilda ledamöter känner en stark förpliktelse att följa upp sina kampanjteman med någon form av aktivitet i riksdagsarbetet.

Det är möjligt att vår analys givit en överdrivet positiv bild av konsistensen i ledamöternas uppträdande. Måhända har ledamöterna fått en alltför lätt resa med breda ämnesområden och låga krav för att klassificeras som konsistenta (det räcker med en enda motion eller ett debattinlägg i exempelvis skattefrågan för att klara barriären i ekonomiska frågor). Hårdare test och restriktioner ger eventuellt en mer rättvisande bild. Men på det här stadiet, och i förhållande till våra förhandsförväntningar, har de svenska riksdagsledamöterna givit ett positivt besked. Vi kan bara spekulera kring, och det här är förstås den verkligt stora utmaningen, hur motsvarande analyser skulle falla ut i andra politiska miljöer.

Framtida valkampanjer

Dagens svenska riksdagsledamöter uppträder som lagspelare under valkampanjerna. Partierna kan räkna med att representanterna ute i valkretsarna bedriver ett omfattande kampanjarbete med i första hand offentliga anföranden, appelltal och arbetsplatsbesök, men även med ett betydande antal mediekontakter genom presskonferenser, pressmeddelanden och debattartiklar. Partierna kan också räkna med att ledamöterna i sina kampanjer betonar en eller flera av i förväg utvalda profilfrågor, oavsett om de har ett personligt intresse för det aktuella ämnet eller inte.

I lagspelet ingår vidare en arbetsfördelning mellan å ena sidan partiledningarna och ett litet antal övriga politiska kändisar och å andra sidan vanliga ledamöter. De förra tar huvudansvaret för kontakterna med de nationella nyhetsmedierna medan de senare inriktar sig på den lokala mediemarknaden. Den relativt omfattande kampanjbevakningen i de lokala nyhetsmedierna innebär att de enskilda ledamöterna lämnar ett viktigare bidrag till partiernas samlade opinionsbildning än vad som hittills uppmärksammats i den statsvetenskapliga litteraturen.

Även i det partidominerade Sverige lämnar dock lagspelet utrymme för soloprestationer; en nyanserad beskrivning av dagens kampanjer måste ta hänsyn till individuella variationer mellan ledamöterna. Utöver partiernas profilfrågor väljer ledamöterna att betona ämnen som intresserar dem personligen. Ledamöterna känner vidare ett ansvar för att följa upp sina kampanjteman i riksdagsarbetet, och för att inte uppträda som hämningslösa opinionsopportunister. En högst individuell och påtaglig egenskap som "ålder" har också betydelse för kampanjarbetet; yngre ledamöter (nå, gränsen har som sagts dragits vid 60 år) tenderar att vara mer aktiva än sina äldre kollegor. Ett ytterligare exempel är att kvinnliga ledamöter får känna av ett visst förtryck i umgänget med massmedierna; åtminstone betraktas de som något mindre intressanta intervjuobjekt än manliga ledamöter.

Ett tredje utmärkande drag för ledamöternas insatser i dagens valkampanjer är att erfarenheterna från riksdagsarbetet har underordnad betydelse; valkampanjerna bedrivs enligt andra regler än det ordinarie riksdagsarbetet. Veteraner och debutanter samt ledamöter med och utan formella maktpositioner i Riksdagen använder sig av snarlika kampanjtekniker och har ungefär samma möjligheter att skaffa sig utrymme i massmedierna. Och när ledamöterna väljer vilka frågor de skall prioritera under kampanjerna väger deras personliga intresseområde tyngre än deras specialområde i Riksdagsarbetet.

I vilken utsträckning kan vi då förvänta oss att ett ökat inslag av personval kommer att ändra på grundmönstret av att valkampanjerna är ett lagspel med enstaka soloprestationer? Jo, när det gäller ledamöternas sätt att kontakta väljarna kommer sannolikt det mesta att förbli vid det gamla. De internationella jämförelserna visade på anmärkningsvärda likheter mellan kandidaternas val av kampanjtekniker i olika länder; det är inte bara i Sverige som valkampanjerna är partiledarcentrerade, och ledamöterna är hänvisade till lokala medier och till appelltal och andra direkta personkontakter ute i valkretsarna.

En möjlig förändring är dock att framtidens valkampanjer kommer att innehålla en ökad koncentration på mediekontakter från ledamöternas sida. Analyserna har visat att det betalar sig för ledamöterna att bearbeta me-

dierna under valrörelserna, och att medievana politiska kändisar har särskilda fördelar i detta avseende.

När det gäller *innehållsliga* aspekter av valkampanjerna finns ett större utrymme för förändringar. Om personvalsinslaget blir mer än marginellt måste enskilda kandidater ge skäl till varför väljarna skall stödja just honom eller henne. Under sådana förhållanden är det inte längre lika självklart att framträda som partiets representant och föra fram en eller ett par centralt bestämda profilfrågor. I stället ökar incitamenten för kandidaterna att betona lokala vinklingar, egna (eller valkretsens) hjärtefrågor och personliga kvalitéer.

Man kan även spekulera i att erfarenheterna från riksdagsarbetet kommer att öka i betydelse. I framtiden kan exempelvis en position som utskottsordförande i ett strategiskt viktigt utskott presenteras som en konkurrensfördel, medan måhända nykomlingar i politiken får svårare att göra sig gällande. Skillnaderna mellan svenska och amerikanska valkampanjer kommer härvidlag att minska.

För redan försvagade partier innebär ett ökat inslag av personval ytterligare ett hot. Sammanhållningen inom riksdagens partigrupper och kandidaternas lojalitet under valrörelserna har utgjort styrkepunkter under en tid av påfrestningar. Nittiotalets valkampanjer blir i sanning intressanta att följa.

Noter

1. För en analys av sambandet mellan valsätt och parlamentskandidaters agerande, se Katz (1980). Särlvik (1983) behandlar det svenska valsystemet i ett jämförande perspektiv.

2. Svarsfrekvensen var mycket hög i de båda undersökningarna, 97 respektive 96 procent. För utförligare diskussion om materialet rörande bland annat risken för en "överskattningsfaktor" med självrapporterade frågor om faktiskt beteende, se Holmberg och Esaiasson (1988:23-5; 172-5); Esaiasson och Holmberg (1993:kap 7). Undersökningarna ingår i det av Riksbankens Jubileumsfonds finansierade forskningsprojektet "Riksdagen, valen och den representativa demokratin". Ansvariga för riksdagsdelen av projektet har varit Peter Esaiasson och Sören Holmberg.

3. Jag tillåter mig för tillfället att bortse från att offentliga möten och andra personinriktade kampanjtekniker kan användas som medel för att skaffa utrymme i nyhetsmedierna. Vidare betraktas användandet av betalda mediakanaler (reklam alltså) som en angelägenhet för kampanjorganisationen som helhet. För ett utförligare resonemang, se Esaiasson (1990:42-8; 1991).

4. Richard Fenno (1978:234-40, citat på sid. 234). Ett indirekt belägg för Fennos ståndpunkt är att så gott som samtliga kampanjorganisationer – hur de enskilda kandidaterna agerade vet vi inte – i representanthusvalet 1978 använde sig av personinriktade kampanjtekniker (Goldenberg and Traugott 1984:112-7). Någon specificering av vilka kampanjtekniker som användes gjordes aldrig. För liknande slutsatser angående senare val, se McNitt (1985). Avsaknaden av empiriska belägg är en konsekvens av att amerikansk kampanjforskning har varit mer inriktad på effekterna av kandidaternas penningutlägg än på de processer som omvandlar pengar till röststöd (jfr Stewart and Reynolds 1990).

5. På senare har dock dörrknackningskampanjerna minskat i omfattning (Butler, 1991).

6. Barnes (1977:146-8), Katz (1980:86-90). Båda studierna genomfördes innan den kommersiella TV:n fick sitt stora genombrott i italiensk politik under 1980-talet, men sannolikt har den nya mediamiljön haft mindre inverkan på de enskilda kandidaternas val av kampanjtekniker än på de fåtaliga partiledarnas (se Mazzoleni 1991).

7. Metoder, begrepp, terminologi och empiriskt underlag varierar, men tendenserna till personcentrerade och medieinriktade valkampanjer har registrerats i bland annat Storbritannien, Kanada, Danmark, Finland, Tyskland, Italien, Irland, Nya Zeeland, Norge och Sverige. Se t ex följande studier och där anförd litteratur: Blumler and Semetko (1987); Semetko, Blumler, Gurevitch och Weaver (1991); Fletcher (1987); Bille (1991); Moring (1989); Mathes och Rudolph (1991); Mazzoleni (1991); Farrell and Wortman (1987); Denemark (1991); Björklund (1991), Esaiasson (1991; 1992).

8. Frågeformuleringen hade följande lydelse: "Ungefär hur många gånger under 1985 (1988) års valrörelse ägnade Du dig åt följande kampanjaktiviteter?" Följande aktiviteter specificerades: "anförande eller offentlig debatt vid utlyst möte", "appelltal på gator och torg", "eget författande av artiklar/insändare i tidningar", "press-konferenser/pressmeddelanden", "besök på företag/arbetsplatser/vårdinstitutioner/skolor o dyl", "dörrknackning i bostadsområde". Valrörelsen definierades som perioden mellan 1 augusti och valdagen (sammanlagt 46 dagar 1985 och 49 dagar 1988).

9. En serie intervjuer med ett tjugotal ledamöter som vi genomförde våren 1991 ger stöd för antagandet att tidningarnas debattsidor betraktas som ett medel för att påverka den allmänna opinionen och inte bara olika elitgrupper. På en fråga om vilka kanaler som används för att påverka väljaropinionen under mandatperioderna, alltså inte specifikt i valtider, nämnde närmare hälften av ledamöterna (45 procent) spontant debattartiklar. Angående amerikanska kandidater, se Hess (1991:90-101).

10. I 1985 års undersökning tillfrågades ledamöterna om sin syn på varför väljarna röstar som de gör: "Hur viktiga är enligt Din mening var och en av nedanstående faktorer när det gäller att förklara svenska väljares val av parti?" De två aktuella alternativen löd: "massmediernas bevakning av valrörelserna" och "partiernas

valrörelseaktiviteter". De fyra svarsmöjligheterna sträckte sig från "mycket viktig" till "helt oviktig". Se vidare Holmberg och Esaiasson (1988:115-6).

11. Skillnaden försvinner endast om vi räknar i absoluta tal. Under antagandet att samtliga ministrar satsade på medietekniker så var antalet mediaktiva under kampanjen 1985 som följer: socialdemokraterna (23), centern (23), liberaler (18) och konservativa (31) (se vidare Holmberg och Esaiasson 1988:177-80). En tänkbar, men inte särskilt plausibel tolkning, är att det finns en funktionell arbetsdelning inom partierna; det skulle alltså räcka med ett visst antal "mediespecialister" i riksdagsgrupperna. Den svenska mediemarknaden, med bland annat drygt hundratalet dagstidningar, torde dock vara tillräckligt stor för att kunna ge avsättning åt ytterligare socialdemokratiska medieaktiviteter.

12. En faktoranalys visar att mönstren i variablernas faktorladdningar varierar betydligt mellan 1985 och 1988. I 1985 års studie grupperas variablerna på förväntat sätt med två rena faktorer, men 1988 utgör "dörrknackningar" en ensam faktor (jfr Esaiasson 1987).

13. I den händelse beteckningarna inte är självförklarande, så skall sägas att "riksdagsledare" har definierats som utskottsordföranden plus talmän, medan övriga ledamöter klassificerats som "riksdagsmeniga".

14. Senioritets-effekten 1985 förklaras till stor del av att folkpartiet fick en oväntad valframgång. Flera av fp:s nykomlingar var placerade långt ner på partilistorna och betraktade sig inte som allvarliga medtävlare. Om senioritetens betydelse i England, se Kavanagh (1970).

15. I studien 1988 finns dock ett relativt starkt bivariat samband för 5 av 6 kampanjtekniker. Enkätfrågan hade följande formulering: "Hur bra trivs du personligen med arbetet som riksdagsledamot?", med svarsalternativen: "mycket bra", "ganska bra", "ganska dåligt", "mycket dåligt".

16. Antalet "riksdagskändisar" är drygt 40. Det skall sägas att klassificeringen inte bygger på något striktare kriterium utan på en allmän bedömning av hur välkänd respektive ledamot är.

17. En luttrad empiriker medveten om tänkbara metodologiska felkällor måste naturligtvis påtala en alternativ tolkning: kanske har vi enbart registrerat en tendens hos manliga ledamöter att ta i lite extra när de kvantifierar sina insatser under valrörelserna.

18. Variabeln bygger på ett additivt index med samtliga fem kampanjtekniker vid sidan av den för tillfället aktuella. Ledamöter som rapporterar en högre aktivitetsnivå än medeltalet på indexet har klassificerats som högaktiva. Till den skeptiske kan sägas att det inte alls är självklart att vi skall hitta positiva effekter av aktivitetsvariabeln. Eftersom tid är en begränsad storhet skulle man kunna tänka sig att det

finns ett negativt samband mellan aktivitet med andra kampanjtekniker och exempelvis antalet debattartiklar.

19. Kavanagh (1970:80-1) fann att en klar majoritet av brittiska kandidater tyckte att kampanjerna var "enjoyable".

20. Frågan hade följande formulering: "Ungefär hur ofta blev du intervjuad i press, radio och TV under valrörelsen 1985 (1988)?" Följande fyra svarsalternativ erbjöds: "ingen gång", "en gång", "två till tre gånger" och "fyra gånger eller fler". Rikstidningar definierades efter lakonisk brittisk förebild: "En lokaltidning utgiven i London". Anpassad till svenska förhållanden betyder det tidningar utgivna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

21. Resultatens trovärdighet stärks av en innehållsanalys av valbevakningen i "Västerbottens-Kuriren", "Västerbottens Folkblad" och "Västerbottningen" under valrörelsen 1991. Riksdagskandidater som grupp fick då större utrymme än partiledarna (huvudaktör i 19 respektive respektive 13 procent av artiklarna) (Dannborg 1992).

22. En faktor i sammanhanget är också att de nationella medierna delvis fungerar som lokaltidningar för ledamöterna från storstäderna. Se vidare analyserna i nästföljande avsnitt.

23. Beroende variabler är additiva index över ledamöteras självrapporterade antal intervjuer i lokala respektive nationella nyhetsmedier. Varje index kan variera mellan 0 och 9 (tre nyhetsmedier med fyra kategorier från 0 (ej intervjuad) till 3 (intervjuad fyra gånger eller fler).

24. Minns att "partiledning" definieras som medlemsskap i styrelserna för riksdagsgrupperna och de nationella partiorganisationerna. Om medielogik, se Altheide and Snow (1979), Hernes (1983), Asp (1986), Semetko, Blumler, Gurevitch och Weaver (1991).

25. Den eventuella metodartefakten skulle bestå i att kvinnliga ledamöter gör en mer korrekt uppskattning av antalet intervjuer under valrörelserna. Tilltron till resultatet stärks av att mönstret upprepas i den tidigare omnämnda innehållsanalysen av 1991 års valbevakning i västerbottniska lokaltidningar.

26. Om kandidaternas betoning av lokala frågor, eller åtminstone den lokala "vinklingen" på nationella frågor, samt prioriteringen av egenskaper, se Goldenberg and Traugott (1984:122-4) och Fenno (1978). Heterogeniteten i valet av kampanjteman är sämre belagd, se dock Raymond (1987).

27. Resonemanget skall som sagt förses med säkerhetsmarginaler då det baseras på ett begränsat material rörande främst England, Irland och Italien. Se Kavanagh (1970:51-5); Barnes (1977:153-5); Katz (1980:86-91); Butler and Kavanagh (1984:255-65; 1988:216-27).

28. Det interna bortfallet var lågt; frågan besvarades av 98 procent (333 av 340) respektive 95 procent (319 av 336). Upp till fem svar registrerades. Det genomsnittliga antalet svar var 3.45 respektive 3.61.

29. I en brittisk studie rapporterade närmare 50 procent av kandidaterna att de ägnat viss uppmärksamhet åt lokala frågor medan bara 12 procent hade givit dessa frågor stor uppmärksamhet (Kavanagh 1970:49-52). De flesta ovan refererade studier bygger på innehållsanalyser av kandidaternas tryckta kampanjmaterial vilket kan förväntas ha ökat chanserna att hitta lokala referenser. Det behöver väl heller inte sägas att distinktionen mellan lokala och nationella sakfrågor inte är alldeles glasklar.

30. Definierat som de fem högst prioriterade sakfrågorna inom varje parti. Till denna kategori av partilojala har även räknats ledamöter som helt och hållet koncentrerade sig till en av de fem viktigaste sakfrågorna. Att det rör sig om ett reellt inflytande från partiernas sida bekräftas av att det finns en betydande överensstämmelse (72 procent i kampanjen 1985) mellan ledamöternas högst prioriterade frågor och ett oberoende mått på de fem sakfrågor som partierna på förhand hade bestämt sig för att satsa mest på (det oberoende måttet är baserat på innehållsanalyser av partiernas valmanifest och partiledarnas valtal, se Asp 1990; Holmberg och Esaiasson 1988:199).

31. Intervjufrågan hade följande formulering: "Kan du säga vilka saker som (...PARTI) lade särskild tonvikt vid inför årets val?" Antalet svarande är drygt 1 400 i båda studierna. Resultaten är hämtade från Holmberg och Gilljam (1987:32-9) respektive Gilljam och Holmberg (1990:84-9). Med anledning av att flera av de 26 sakfrågorna inte nämns av intervjupersonerna beräknas inte formella korrelationer mellan väljarnas och ledamöternas rangordningar.

32. Det kan förefalla naturligare att redovisa det omvända resultatet (den genomsnittliga rangordningen bland *väljarna* av ledamöternas högst prioriterade frågor). Eftersom väljarna tenderar att omnämna endast ett fåtal av våra 28 kampanjteman för varje parti är dock en sådan jämförelse mindre meningsfull. (Antalet "nollor" är stort bland väljarna vilket leder till många "delade placeringar".)

33. Bedömningen av de olika partiernas prioriterade sakfrågor baseras på innehållsanalyser av valmanifest och partiledarnas valtal (se Asp 1990). De öppna frågorna om ledamöternas preferenser hade följande formuleringar både 1985 och 1988: "Vilken eller vilka områden inom politiken är Du mest intresserad av?", respektive "Vilket eller vilka är Dina specialområden i Ditt arbete som riksdagsledamot?"

34. Partiledningarnas önskemål hade enligt analyserna ett något starkare inflytande under kampanjen 1985 (fyra signifikanta partieffekter av förväntade sju jämfört med fyra av förväntade tio), vilket stämmer överens med en allmän uppfattning bland politiska bedömmare att upplösningstendenserna inom vänstern accelererade mot slutet av 1980-talet.

35. Man kan spekulera i om vi här funnit ännu en skillnad mellan ledamöter i svaga och starka partisystem. Åtminstone förefaller det troligt att amerikanska representanter oftare väljer kampanjteman utifrån sina erfarenheter i Kongressen än från sina personliga intresseområden (jfr Fenno 1978; 1989).

36. Det var inte bara riksdagsledamöterna som rycktes med av miljövågen under kampanjen 1988. Under de sista tre månaderna före valdagen ägnade Rapport, det största nyhetsprogrammet i TV, sex gånger fler inslag (119 mot 22) åt miljöfrågan än åt sjukvårdspolitik, åldringsvård och den kontroversiella frågan om familjepolitik (Asp 1990).

Referenser

Altheide, D. L. and Snow R.P. (1979). *Media Logic*. Beverly Hills: Sage.

Asp, K. (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.

Asp, K. (1990). Medierna och valrörelsen. I Gilljam, M. och Holmberg, S. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Barnes, S. (1977). *Representation in Italy*. Chicago: Chicago University Press.

Bille, L. (1991). The 1988 Election Campaign in Denmark. *Scandinavian Political Studies* 14:205--18.

Birgersson, B-O, Forsell, H., Odmark, T. och Örtendahl, C. (1971). *Den kommunala Självstyrelsen 2. Medborgarna informeras*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Björklund, T. (1991). Election Campaigns in Postwar Norway (1945-1989): From Party-Controlled to Media-Driven Campaigns. *Scandinavian Political Studies* 14:279--301.

Blumler, J.G. and Semetko, H.A. (1987). Mass Media and Legislative Campaigns In a Unitary Parliamentary Democracy: The Case of Britain. *Legislative Studies Quarterly* 12:415--443.

Butler, D. (1991). *The British General Elections Since 1945*. London: Macmillan.

Butler, D. and Kavanagh, D. (1984). *The British General Election of 1984*. London: Macmillan.

Butler, D. and Kavanagh, D. (1988). *The British General Election of 1987*. London: Macmillan.

Cain, B., Ferejohn, J.E. and Fiorina, M.P. (1987). *The Personal Vote. Constituency Service and Electoral Independence*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Clarke, P. and Evans, S.H. (1983). *Covering Campaigns: Journalism in Congressional Elections*. Stanford: Stanford University Press.

Cook, T.E. (1987). "Show-Horses in House Elections: The Advantages of National Media Visibility". I Vermeer, J.P. (ed) *Campaigns in the News. Mass Media and Congressional Elections*. New York: Greenwood Press.

Cook, T. (1988). Press Secretaries and Media Strategies in the House of Representatives: Deciding Whom to Pursue. *American Journal of Political Science* 32:1047--1069.

Cook, T.E. (1989). *Making Laws and Making News*. Washington: The Brookings Institution.

Dannborg, C. (1992). Riksdagsledamöter och deras framträdanden i lokalpressen. Göteborg: *Statsvetenskapliga institutionen* (seminarieuppsats).

Denemark, D. (1991). Electoral Instability and the Modern Campaign: New Zealand Labour in 1987. *Australian Journal of Political Science*.

Duverger, M. (1957). *Political Parties*. New York: John Wiley & Sons.

Eide, M (1984). *'Etter det vi forstår på politisk hold...' Politikere og Massmedia*. Oslo: Universitetsforlaget.

Esaiasson, P. (1987). Riksdagsledamöterna och 1985 års valrörelse. Uppsats presenterad vid *Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Göteborg*.

Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Esaiasson, P. (1991). 120 Years of Swedish Election Campaigns: A Story of the Rise and Decline of the Political Parties and the Emergence of the Mass Media as Power Brokers. *Scandinavian Political Studies* 14:261--78.

Esaiasson, P. (1992). Scandinavia. I Butler, D. and Ranney, A. (eds) *Electioneering*. Oxford: Oxford University Press.

Esaiasson, P. and Holmberg, S. (1993). *Parliamentarians. Members of Parliament and representative democracy in Sweden*. (bokmanuskript)

Farrell, D.M. and Wortman, M. (1987). Party Strategies in the Electoral Market: Political Marketing in West Germany, Britain and Ireland. *European Journal of Political Research* 15:297--318.

Fenno, R.F. (1978). *Home Style. House Members in Their District*. Boston: Little Brown.

Fenno, R.F. (1989). *The Making of a Senator. Dan Quayle*. Washington: Congressional Quarterly.

Fletcher, F.J. (1987). Mass Media and Parliamentary Elections In Canada. *Legislative Studies Quarterly* 12:341--372.

Gallagher, M. and Sinnot, R. (eds) (1990). *How Ireland Voted. 1989*. Galway: Political Studies Association of Ireland Press.

Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Goldenberg, M. and Traugott, M. (1984). *Campaigning for Congress*. Washington: Congressional Quarterly Press.

Harrison, M. (1988). Broadcasting. I Butler, D. and Kavanagh, D. (1988): *The British General Election of 1987*. London: Macmillan.

Harrop, M. (1988). Press. I Butler, D. and Kavanagh, D. (1988). *The British General Election of 1987*. London: Macmillan.

Hernes, G. (1983). Media: Structure, Distortion and Drama. *The Nordic Review of Nordic Mass Communication Research*. 1983:2.

Hess, S. (1991). *Live From Capitol Hill. Studies of Congress and the Media*. Washington: Brookings.

Holmberg, S. och Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.

Holmberg, S. och Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.

Kahn, K.F. (1991). Senate Elections in the News: Examining Campaign Coverage. *Legislative Studies Quarterly* 16:349--74.

Kahn,K.F. and Goldenberg, E.N. (1991). Women Candidates in the News. *Public Opinion Quarterly* 55:180--99.

Katz, R.S. (1980). *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Kavanagh, D. (1970). *Constituency Electioneering in Britain*. London: Longmans.

Mathes, R. and Rudolph, C. (1991). Who Sets the Agenda? Party and Media Influences Shaping the Campaign Agenda in Germany. *Political Communication and Persuasion*. 8:183--91.

Mazzoleni, G. (1991). Emergence of the Candidate and Political Marketing: Television and Election Campaigns in Italy in the 1980s. *Political Communication and Persuasion* 8:201--12.

McNitt, A.D. (1985). Congressional Campaign Style In Illinois and Michigan. *Legislative Studies Quarterly* 10:267--76.

Moring, T. (1989). *Political Elite Action: Strategy and Outcomes*. Helsinki: Commentationes Scientiarum Socialium.

Pierre, J. and Widfeldt, A. (1992). Swedish Party Organizations -- Colosses on Clay Feet? Kommer i Katz. R.S. and Mair, P. (eds) *The Organization of Parties in Western Democracies*. London: Sage (kommande).

Raymond, P.B. (1987). Shaping the News: An Analysis of House Candidates' Campaign Communications. I Vermeer, J.P. (ed) *Campaigns in the News. Mass Media and Congressional Elections*. New York: Greenwood Press.

Semetko, H.A. (1991). Parties, Leaders, and Issues: Images of Britain's Changing Party System in Television News Coverage of the 1983 and 1987 General Election Campaigns. *Political Communication and Persuasion* 8:163--181.

Semetko, H.A., Blumler, J.G., Gurevitch, M. and Weaver, D.H. (1991). *The Formation of Campaign Agendas. A Comparative Analysis of Party and Media Roles in Recent American and British Elections*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Stewart III, C. and Reynolds, M. (1990). Television Markets and U.S. Senate Elections. *Legislative Studies Quarterly* 15:495--523.

Särlvik, B. (1983) Scandinavia. I Bogdanor, V. and Butler, D. (eds) *Democracy and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.

Valen, H. and Katz, E. (1964). *Political Parties in Norway: A Community Study*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vermer, J.P. (1987). Congressional Campaign Coverage In Rural Districts. I Vermeer, J.P. (ed) *Campaigns in the News. Mass Media and Congressional Elections*. New York: Greenwood Press.

Författarna

(samtliga är anknutna till Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet)

Martin Bennulf, fil lic, är verksam vid institutionens valforskningsprogram. Hans forskning är inriktad på opinionsbildning i miljöfrågor.

Peter Esaiasson, docent, är verksam vid institutionens valforskningsprogram. Hans forskning är inriktad på partiledare, politisk opinionsbildning och Riksdagen.

Mikael Gilljam, docent, är verksam vid institutionens valforskningsprogram. Forskningsinriktning: väljare, val och opinionsbildning.

Per Hedberg, fil kand, är verksam vid institutionens valforskningsprogram. Forskningsinriktning: massmedier och politisk opinionsbildning.

Sören Holmberg, professor, ledare för institutionens valforskningsprogram. Forskningsinriktning på väljarbeteende och representativ demokrati.

Folke Johansson, fil dr, ansvarar för medborgarundersökningen i kommunforskningsprogrammet. Forskningen inriktad mot kommunal demokrati och massmediernas roll i opinionsbildningen.

Jon Pierre, vik professor. Aktuell forskningsinriktning: partier och partiorganisationer, komparativ industripolitik och lokal industripolitik.

Jörgen Westerståhl, docent vid Stockholms högskola 1946-52, professor vid Göteborgs högskola/universitet 1952-82. Aktuell forskningsinriktning: kommunal demokrati och massmediernas samhällsbild.

Lena Wängnerud, fil kand, är verksam vid institutionens valforskningsprogram. Hennes forskning är inriktad på kvinnorepresentation.

KUNGL. BIBL.
1993-07-22
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

En ny datalag. [10]
EG och våra grundlagar. [14]
Ökat personval. [21]
Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. [26]
Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. [35]
Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. [37]
Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. [40]
Det allmännas skadeståndsansvar. [55]
Polisens rättsliga befogenheter. [60]
Person och parti – Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande
Ökat personval (SOU 1993:21). [63]

Utrikesdepartementet

Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. [1]
Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. [56]

Försvarsdepartementet

Lag om totalförsvarsplikt. [36]
Försvarets högskolor. [42]

Socialdepartementet

Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. [4]
Bensodiazepiner – beroendeframkallande psykofarmaka. [5]
Socialförsäkringsregister. [11]
Rätten till bistånd inom socialtjänsten. [30]
Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. [31]
Hälso- och sjukvården i framtiden – tre modeller. [38]
Ett år med betalningsansvar. [49]
Serveringsbestämmelser. [50]
Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. [61]

Kommunikationsdepartementet

Postlag. [9]
Ökad konkurrens på järnvägen. [13]
Förarprövare. [34]

Finansdepartementet

Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommisionens förslag. [16]
Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommisionens förslag. Bilagor. [16]
Riksbanken och prisstabiliteten. [20]
Vad är ett statsråds arbete värt? [22]
Bankstödsnämnden. [28]
Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. [29]
Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. [41]
Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. [44]
Kostnadsutjämning mellan kommuner. [53]
Beskattning av fastigheter, del I
– Schablonintäkt eller fastighetsskatt? [57]
Effektivare ledning i statliga myndigheter. [58]
Rättssäkerheten vid beskattningen. [62]

Utbildningsdepartementet

Kursplaner för grundskolan. [2]
Ersättning för kvalitet och effektivitet.
– Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. [3]
Vårdhögskolor
– kvalitet – utveckling – huvudmannaskap. [12]
Kunskapens krona. [23]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. [6]
Sociala åtgärder för jordbrukare. [25]
Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. [33]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ny anställningsskyddslag. [32]
Politik mot arbetslöshet. [43]
Ersättning vid arbetslöshet. [53]

Kulturdepartementet

Löneskillnader och lönediskriminering.
Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. [7]
Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. [8]
Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst. [17]
Utlänningslagen – en partiell översyn. [24]
En gräns för filmcensuren. [39]
Utvisning på grund av brott. [54]

Näringsdepartementet

Svenska regler för internationell omfördelning av olja vid en oljekris. [15]

Statens offentliga utredningar 1993

Kronologisk förteckning

1. Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. UD
2. Kursplaner för grundskolan. U.
3. Ersättning för kvalitet och effektivitet.
   - Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. U.
4. Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. S.
5. Bensodiazepiner - beroendeframkallande psykofarmaka. S.
6. Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. Jo.
7. Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Ku.
8. Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. Ku.
9. Postlag. K.
10. En ny datalag. Ju.
11. Socialförsäkringsregister. S.
12. Vårdhögskolor
    - kvalitet - utveckling - huvudmannaskap. U.
13. Ökad konkurrens på järnvägen. K.
14. EG och våra grundlagar. Ju.
15. Svenska regler för internationell omfördelning av olja vid en oljekris. N.
16. Nya villkor för ekonomi och politik - ekonomikommissionens förslag. Fi.
16. Nya villkor för ekonomi och politik - ekonomikommissionens förslag. Bilagor. Fi.
17. Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst. Ku.
18. Acceptans Tolerans Delaktighet. M.
19. Kommunerna och miljöarbetet. M.
20. Riksbanken och prisstabiliteten. Fi.
21. Ökat personval. Ju.
22. Vad är ett statsråds arbete värt? Fi.
23. Kunskapens krona. U.
24. Utlänningslagen - en partiell översyn. Ku.
25. Sociala åtgärder för jordbrukare. Jo.
26. Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. Ju.
27. Miljöbalk. Del 1 och 2. M.
28. Bankstödsnämnden. Fi.
29. Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. Fi.
30. Rätten till bistånd inom socialtjänsten. S.
31. Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. S.
32. Ny anställningsskyddslag. A.
33. Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. Jo.
34. Förarprövare. K.
35. Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. Ju.
36. Lag om totalförsvarsplikt. Fö.
37. Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. Ju.
38. Hälso- och sjukvården i framtiden - tre modeller. S.
39. En gräns för filmcensuren. Ku.
40. Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. Ju.
41. Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. Fi.
42. Försvarets högskolor. Fö.
43. Politik mot arbetslöshet. A.
44. Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. Fi.
45. Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins räddning. C.
46. Vissa kyrkofrågor. C.
47. Konsekvenser av valmöjligheter inom skola, barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. C.
48. Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i kommunala aktiebilag. En jämförande studie. C.
49. Ett år med betalningsansvar. S.
50. Serveringsbestämmelser. S.
51. Naturupplevelser utan buller - en kvalitet att värna. M.
52. Ersättning vid arbetslöshet. A.
53. Kostnadsutjämning mellan kommuner. Fi.
54. Utvisning på grund av brott. Ku.
55. Det allmännas skadeståndsansvar. Ju.
56. Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. UD.
57. Beskattning av fastigheter, del I
    - Schablonintäkt eller fastighetsskatt? Fi.
58. Effektivare ledning i statliga myndigheter. Fi.
59. Ny marknadsföringslag. C.
60. Polisens rättsliga befogenheter. Ju.
61. Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. S.
62. Rättssäkerheten vid beskattningen. Fi.
63. Person och parti - Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval (SOU 1993:21). Ju.

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Civildepartementet

Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins räddning. [45]
Vissa kyrkofrågor. [46]
Konsekvenser av valmöjligheter inom skola, barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. [47]
Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i kommunala aktiebilag. En jämförande studie. [48]
Ny marknadsföringslag. [59]

Miljö- och naturresursdepartementet

Acceptans Tolerans Delaktighet. [18]
Kommunerna och miljöarbetet. [19]
Miljöbalk. Del 1 och 2. [27]
Naturupplevelser utan buller – en kvalitet att värna. [51]